

**TURUN
YLIOPISTO**

Urhoollisia isänmaallisia vapaussojureita:

Lehti- ja muistelmajulkaisujen luoma kuva Espanjan sisällissotaan Francon puolelle taistelemaan lähteneistä suomalaisista vapaaehtoisista vuosina 1936–1941

Poliittisen historian
Pro gradu -tutkielma

Laatija:
Karoliina Kankaansyrjä
15.5.2025
Turku

Turun yliopiston laatu järjestelmän mukaisesti tämän julkaisun alkuperäisyys on tarkastettu Turnitin OriginalityCheck -järjestelmällä.

Pro gradu -tutkielma

Oppiaine: Poliittinen historia

Tekijä: Karoliina Kankaansyrjä

Otsikko: Urhoollisia isänmaallisia vapaussovereita: Lehti- ja muistelmajulkaisujen luoma kuva Espanjan sisällissotaan Francon puolelle taistelemaan lähteneistä suomalaisista vapaaehtoisista vuosina 1936–1941

Sivumäärä: 105 sivua

Päivämäärä: 15.5.2025

Tutkielmassani tutkin, millaisen kuvan lehdistö- ja muistelmakirjoitukset luovat 14 suomalaisesta Francisco Francon puolelle Espanjan sisällissotaan lähteneistä vapaaehtoisista vuosien 1936–1941 välisenä aikana. Tutkimukseni avulla saadaan tietoa, miten Francon puolella taistelleita suomalaisia vapaaehtoisia kuvattiin poliittisesti oikealla olevan, pienen, ihmisjoukon keskuudessa. Selvitän tutkimuksessa lisäksi, miten heistä kirjoitettiin, keskittyvätkö kirjoitukset tiettyihin vapaaehtoisiin, sekä eroavatko kirjoitusten sisältö ja määrä eri vuosina. Tutkimukselleni on tarvetta, sillä Francon joukoissa taistelleista vapaaehtoisista ei ole tehty vastaavanlaista tutkimusta. Heitä on tutkittu muutenkin hyvin vähän.

Tutkimuksen primäärilähteinä ovat kahden vapaaehtoisen vuonna 1940 julkaistut muistelmateokset, sekä sanoma- ja aikakauslehdet. Muistelmateoksia hyödyntäessä on oleellista huomioida niiden olevan kirjoitustyyliltään hyvin subjektiiviset ja näin ollen on tärkeää kiinnittää huomioita siihen, miksi kirjoittajat kirjoittavat tapahtumista ja suomalaisista vapaaehtoisista tiettyyn sävyyn. Suomalainen lehdistö oli tutkimusajankohtanani hyvin puoluepoliittista. Melkein jokainen hyödyntämäni lehti ajaa tiettyä ideologiaa, joten lehtien puoluetustan selvittäminen on olennainen osa tutkimusta.

Tutkimuksen pohjalta voidaan havaita, että suuri osa vapaaehtoisista koskevista kirjoituksista on julkaistu poliittisesti oikealla olevissa lehdissä, eritoten Isänmaallisen kansanliikkeen lehdissä. Kirjoitukset ovat lähes poikkeuksetta positiivisia eivätkä kirjoitusten sisältö eroa tutkimusajankohdan vuodesta riippumatta. Kirjoitusten määrä kuitenkin vaihtelee suuresti tutkimusajankohdan sisällä. Eniten kirjoituksia vapaaehtoisista on kirjoitettu vuonna 1937 ja 1940. Vuonna 1937 kaksi vapaaehtoista kirjoittivat aktiivisesti Espanjan kokemuksistaan oikeiston lehtiin. Vuoden 1940 suurta julkaisumäärää selittää primäärilähteenäni toimivien muistelmien julkaisut. Kaikista vapaaehtoisista ei kirjoiteta yhtä paljon. Yhdestä vapaaehtoisesta kirjoitettiin huomattavasti enemmän kuin muista, mutta hänen ohellaan myös kolmesta muusta vapaaehtoisesta kirjoitettiin huomattavan paljon. Kymmenestä vapaaehtoisesta sen sijaan ei ole montaa julkaisua, osasta ei yhtäkään.

Avainsanat: suomalainen vapaaehtoinen, Espanjan sisällissota, Carl von Haartman, Isänmaallinen kansanliike

Sisällysluettelo

1	Johdanto	4
1.1	Aiempi tutkimus ja tutkimuskirjallisuus	5
1.2	Metodi	7
1.3	Suomalaiset vapaaehtoiset	12
1.4	Primäärilähteet ja suomalainen lehdistö tutkimusajankohtana	16
2	Isänmaallisia sotureita	22
2.1	Taistelu bolsevismia vastaan	22
2.2	Francon vapautusarmeija ja väkivaltaiset punaiset	30
2.3	Suomalaiset soturit	40
3	Humoristinen mieli ja seikkailijaluonne	48
3.1	Sisukkaat seikkailijat	48
3.2	Arvonsa tuntevat	57
3.3	Humoristiset	59
3.4	Lempeät ja oikeudenmukaiset	65
4	Osaavat taistelijat	73
4.1	Taitavat sotilaat	73
4.2	Ansioituneet ja arvostetut	79
4.3	Kiinnostavat vapaaehtoiset	87
5	Johtopäätökset	93
	Lähdeluettelo	98
	Verkkosivustot	98
	Sanomalehdet	98
	Aikakauslehdet	100
	Muistelmakirjallisuus	101
	Tutkimuskirjallisuus	101

1 Johdanto

Suomalaisia vapaussotureita palannut kunniakkaan toiminnan jälkeen haavoittuneina Espanjan taistelutantereilta. He ovat kokeneet valtavia seikkailuja ja tuottaneet rohkeudellaan ja neuvokkuudellaan paljon kunniaa suomalaiselle sotilasmaineelle.¹

Sisällissodat ovat lähes poikkeuksetta suuren mittaluokan konflikteja, eikä Espanjan sisällissota ollut poikkeus. Espanjassa sisällissota alkoi vuoden 1936 heinäkuussa ja kesti vuoden 1939 huhtikuuhun. Sisällissodille on ominaista taistelu tietyn valtion tai alueen hallinnasta sekä väestön selvä jakautuminen sodan osapuoliin. Espanja oli kahtiajakautunut ideologisesti ja poliittisesti. Näin tapahtui Espanja ohella myös Suomessa. Espanjan sisällissota oli ensimmäinen Euroopassa alkanut sosialismin ja fasismin ideologisen taistelun välinen iso selkkaus.²

Espanjan sisällissodan osapuolina toimivat kenraali Francisco Francon kansallismieliset joukot, jotka taistelivat Espanjan laillisen tasavaltalaishallituksen joukkoja vastaan. Sisällissotaa edeltävä Espanjan tasavaltalainen hallitus ja maan ammattiliitot epäonnistuivat kansallismielisten kapinallisten vallankaappauksen torjumisessa, sekä kapinalliset epäonnistuivat sotilasvallankaappauksessaan. Tämän seurauksena oli pitkittynyt sisällissota. Espanjan sisällissota herätti jo alusta alkaen valtaisaan kansainvälistä kiinnostusta. Pitkän ja verisen sisällissodan seurauksena tarvitsivat sekä kansallismieliset että tasavaltalaiset aseellista ja taloudellista apua ulkomailta. Tämä oli ensimmäinen askel kohti Espanjan sisällissodan kansainvälistymistä.³

Espanjan sisällissotaa on usein pidetty ensinäytöksenä toiselle maailmansodalle sen kansainvälisen ja sotilaallisen näkökulman takia. Saksa ja Italia testasivat Espanjassa uusia aseita ja taistelumenetelmiä, joita he tulisivat käyttämään toisessa maailmansodassa.⁴ Espanjan historiaan perehtynyt historioitsija Stanley Payne sen sijaan tulkitsee Espanjan sisällissodan olevan ensimmäisen maailmansodan jälkeisten vallankumousten viimeinen kriisi.⁵

¹ *Keski-Suomen Suunta* 7.10.1937, ”Suomalaisia vapaussotureita”.

² Kekkonen 2016, 300; Pakkasvirta 2023, 36.

³ Peltoniemi 2012, 46–50; Beevor 2006, 203.

⁴ Mertala 2013, 177; Pakkasvirta 2023, 45.

⁵ Payne 2011, 184.

Francon joukkoja tukivat erityisesti Saksa, Italia ja Portugali. Neuvostoliitto ja Meksiko taas olivat tasavaltalaisten puolella. Espanjan sisällissotaan lähtikin kymmeniä tuhansia ulkomaalaisia vapaaehtoisia, yhteensä 55 eri maasta. Enemmistö vapaaehtoisista meni tasavaltalaisten puolelle. Heidän joukoissaan oli kommunisteja, anarkisteja, sosialisteja ja liberaaleja. Tasavaltalaisten puolella taisteli myös Espanjan eli alueiden separatisteja. Francon kansallismielisten joukkoihin osallistui tuhansia kansainvälisiä kommunismia vastustavia vapaaehtoisia. Espanjassa kansallismieliset olivat ennen kaikkea falangisteja, fasisteja, katolisia konservatiiveja ja monarkistisia karlisteja.⁶

1.1 Aiempi tutkimus ja tutkimuskirjallisuus

Olen rajannut tutkimukseni käsittelemään Francon puolella taistelleita suomalaisia vapaaehtoisia, sillä vielä ei ole tehty tutkimusta, joka perehtyisi vain kansallismielisten puolelle lähteneisiin suomalaisiin vapaaehtoisiiin ja heihin liittyvien julkaisujen ja tekstien vertailuun ja analysointiin. Tutkielmani täydentää tältä osin aiempaa tutkimusta.

Tutkimukseni lisää tietoutta Francon puolelle lähteneistä vapaaehtoisista ja sen avulla teen ymmärrettäväksi ja tuon uuden näkökulman siihen, miten Francon puolella olleisiin suomalaisiin suhtauduttiin julkisissa kirjoituksissa ja heidän omissa muistelmateoksissaan.

Suomalaisia vapaaehtoisia on tutkittu ennen, mutta kyseiset tutkimukset keskittyvät tasavallan puolelle lähteneisiin suomalaisiin. Tutkimukseni selvittää, miten Francon puolelle lähteneistä vapaaehtoisista kirjoitettiin, kuinka paljon heistä kirjoitettiin, millaisen omakuvan Carl von Haartmanin ja Olavi Karpalon muistelmat heistä luovat ja millaisia lehdistön kirjoitukset vapaaehtoisista ovat. Lisäksi selvitän, keskittyvätkö aineistot tiettyihin henkilöihin, sekä miten kirjoitusten sisällöt eroavat toisistaan. Suuri osa kirjoituksista on julkaistu tutkimusajankohtana poliittisesti oikealla puolella olevan lehdistön lehdissä. Tutkimuksen avulla saan selville, miten Francon puolelle lähteneet suomalaiset nähtiin silloisen, pienen oikealla olevan, yhteiskuntaluokan silmin.

Lehdistö- ja muistelmateosten ohella hyödynnän tutkimuskirjallisuutta, jotka toimivat tutkimukseni sekundäärlähteinä. Tutkimuskirjallisuuden tehtävänä on taustoittaa tutkimaani aihetta sekä tukea omia päätelmiä. Tutkimuskirjallisuuden tehtävä korostuu muun muassa lehdistöaineistoa tarkastellessa. Sanomalehdissä olleisiin kuolinilmoitusten paikkansapitävyyteen on syytä suhtautua varauksella, sillä osa niistä on syntynyt virheelliseen

⁶ Koivisto, Parikka 2015, 7; Pakkasvirta 2023, 36.

tietoon nojaten. Tämä ei tutkimuskysymykseni kannalta ole toki täysin oleellista, sillä tutkimukseni kannalta on tärkeämpää se, miten vapaaehtoisia kuvailtiin, kuin oliko kuolinilmoitus tai muut julkaisut totuuteen perustuvia. Tutkimuskirjallisuudesta saatava tieto, joka tukee hyödyntämieni lähteiden luotettavuutta, on välttämätön.

Tärkeimpinä tutkimuskirjallisuutena tutkimukselleni ovat Jyrki Juuselan teos *Suomalaiset Espanjan sisällissodassa 1936–1939* (2003), Jussi Pakkasvirran *Francon kanssa? Suomi, Espanja ja kylmä sota* (2023), Petteri Mertalan väitöskirja *Kuvalla voi olla merkitystä: Suomen ja Espanjan väliset suhteet vuosina 1917–1946* (2013) sekä Minttu Hyökyvaaran talous- ja sosiaalhistorian pro gradu – tutkielma *Värväytyneet & turvallistetut Espanjan sisällissodan vapaaehtoisia sekä Syyrian ja Irakin konfliktin vierastaistelijoita koskeva turvallistamiskeskustelu Suomessa* (2021).

Juusela käsittelee kirjassaan muun muassa Espanjan sisällissodan taustaa, tapahtumia ja kehityskulkua, suomalaisen lehdistön suhtautumista sotaan ja sotaan lähteneitä suomalaisia. Hän on listannut teoksessaan kaikki 14 Francon puolelle lähtenyttä vapaaehtoista, minkä vuoksi kirja on tutkimukselleni erityisen tärkeä. Hän on kirjannut vapaaehtoisten syntymä- ja kuolintiedot, jotka antavat tukea sanomalehtien kuolinilmoitusten paikkansapitävyydelle tai -pitämättömyydelle. Lisäksi Juusela tuo ilmi, millaiset olivat näiden 14:sta suomalaisen vapaaehtoisen vaiheet Espanjan sisällissodassa ja sodan jälkeinen aika Suomessa. Hän on käyttänyt teosta tehdessään taustakirjallisuutta, haastatteluja sekä Valpon arkistoja. Juuselan kirja on tärkeässä roolissa perehtyessäni aiheen taustaan, minkä vuoksi pidän sitä tärkeimpänä tutkimuskirjallisuuden teoksena tutkielmassani.

Toiseksi tärkeimpänä teoksena hyödynnän Pakkasvirran teosta, jossa hän perehtyy Suomen ja Espanjan välisiin suhteisiin kylmän sodan alusta Francon kuolemaan asti. Pakkasvirta käsittelee kirjassaan myös Espanjan ja Suomen suhteita 1930-luvulla, suomalaisia Espanjan sisällissodassa ja sisällissodan uutisointia suomalaisessa mediassa kyseisenä aikakautena. Lisäksi hän pohjustaa sisällissodan merkitystä Suomelle. Huomattavaa on, että Pakkasvirta on hyödyntänyt lähteinään Juuselan *Suomalaiset Espanjan sisällissodassa 1936–1939*-teosta ja Mertalan väitöskirjaa. Tämä vahvistaa entisestään kyseisten teosten olevan avainasemassa tutkiessa suomalaisia vapaaehtoisia Espanjan sisällissodassa.

Mertala käy väitöskirjassaan laajasti läpi Espanjan ja Suomen suhteita ennen kylmää sotaa. Hän käsittelee muun muassa suomalaisten ja espanjalaisten mielikuvia toisistaan, maiden välisiä kauppaa- ja diplomatiasuhteita sekä Suomen suhtautumisesta Espanjan

tasavaltalaishallintoon ja Francon joukkoihin. Hänen väitöskirjastaan tutkimukselleni oleellisinta antia on Suomen ja Espanjan välisten suhteiden kuvaaminen sisällissodan aikana, kuten millainen Suomen median välittämä kuva Francon Espanjasta oli.

Hyökyvaaran pro gradu –tutkielma käsittelee Espanjan sisällissotaan ja vuonna 2011 alkaneen Syyrian ja Irakin välisen konfliktiin vapaaehtoisesti lähteneitä suomalaisia. Hyökyvaara tarkastelee median, viranomaisten ja Suomen valtiollisten instituutioiden suhtautumista vapaaehtoisiin. Hänen tutkielmansa sisältää samantapaisen tutkimuskohteen ja lähdeaineiston kuin minulla, joten hänen tutkielmansa on antanut viitteitä siihen, millaisia lähteitä olen voinut hyödyntää tutkielmassani. Oma tutkimukseni eroaa Hyökyvaaran pro gradusta siten, että tarkastelemanı ihmisjoukko on hyvin paljon pienempi kuin Hyökyvaaralla, hänen tarkastellessa vapaaehtoisuutta suurempana ilmiönä, minun keskittyessä vain 14 Francon puolelle lähteneeseen vapaaehtoiseen.

Muita tärkeitä tutkimuskirjallisuuden teoksia aiheesta ovat Jukka Kekkonen *Kun aseet puhuvat: poliittinen väkivalta Espanjan ja Suomen sisällissodissa* (2016) ja Hannele Koiviston ja Raimo Parikan *¡No pasarán!: Espanjan sisällissodan kulttuurihistoriaa* (2015). Kekkonen käsittelee teoksessaan Suomen ja Espanjan sisällissotien samankaltaisuuksia ja eroavaisuuksia. Koiviston ja Parikan toimittamassa *¡No pasarán!* -kirjassa perehdytään muun muassa Espanjan sisällissotaan tutkimuksen kohteena, sodan muistamiseen ja sen poliittiseen väkivaltaan, sekä Carl von Haartmanin toimiin Francon armeijassa.

Kekkonen sekä Koiviston ja Parikan teokset tukevat tutkimustani erityisesti tuomalla ilmi tutkimani ajan kontekstia. Lisäksi ne pohjustavat tutkimukselleni tärkeitä taustatietoja, kuten sisällissodan taustaa ja tapahtumia, Suomen ja Espanjan välisiä suhteita, sekä suomalaisen median näkökulmaa Espanjan tapahtumiin. Näiden asioiden ymmärtäminen on oleellista, jotta voin tutkia tutkimuskohteena olevia henkilöitä heidän ajassansa ja näin ollen mahdollisuus syyllistyä anakronismiin on vähäisempi. Hyödyntämäni tutkimuskirjallisuusteokset tukevat toisiaan, jolloin on mahdollista saada luotettava kuva tutkimastani ajankohdasta.

1.2 Metodi

Tutkielmassani käytän tutkimusmetodeina historiantutkimuksellista päättelyä, laadullista sisällönanalyysia, vertailevaa tutkimusta sekä muistitietotutkimusta.

Historiantutkimuksellisen päättelyn tarkoituksena on tuoda menneen ajan ilmiö ja kehityskulku ymmärrettäväksi oman aikamme kontekstissa. Meillä on havaittavissa seuraus

historiallisista tapahtumista ja pyrimme selvittämään, mikä se on aiheuttanut.⁷ Päättelyn avulla tuon ymmärrettäväksi, miten suomalaisista Francon joukkoihin vapaaehtoisesti lähteneistä suomalaisista kirjoitettiin, sekä minkä vuoksi heistä kirjoitettiin tietyllä tavalla, tietyssä lähteessä ja tietyssä ajassa.

Laadullisessa, eli kvalitatiivisessa, tutkimuksessa pyritään ymmärtämään tiettyä toimintaa, kuvaamaan jotain tapahtumaa tai ilmiötä, tai antamaan jollekin ilmiölle teoreettisesti mielekäs tulkinta. Laadullinen tutkimustapa soveltuu erityisen hyvin silloin, kun ollaan kiinnostuneita yksittäisistä toimijoista ja heidän merkityksestään tiettyihin tapahtumiin, sekä kun halutaan tutkia tilanteita ja saada tietoa tiettyihin tapauksiin liittyvistä syy-seuraussuhteista silloin kun tilanteita ei voida tutkia kokeen avulla.⁸ Käytän tutkimustapana laadullista sisällönanalyysia, sillä sen avulla voin tutkia lähteenä olevien kirjoitusten tarkoituspää. Tutkimukseeni laadullinen tutkimustapa sopii erityisen hyvin, sillä tutkimuskohteeni on hyvin suppea ja keskittyy vain 14 henkilöön.

Laadullisen analyysin lähtökohtana on, että käytettävästä aineistosta löytyy näytteitä tai esimerkkejä samasta ilmiöstä, joiden perusteella voidaan tehdä yleistys. Esimerkiksi hyödyntäessä sanomalehtikirjoituksia, on mahdollista määritellä yhteiskunnallista makrorakennetta, sillä yhteiskunnallinen keskustelu ja sanomalehtikirjoitukset heijastavat oman aikansa yhteiskunnallista ajattelua. Kun tutkimusaineistosta saadut havainnot on pelkistetty, voidaan ratkaista arvoitus ja saadaan tutkimuksen tutkimustulos.⁹ Hyödyntämieni lehdistöaineistojen avulla teen johtopäätöksen siitä, minkälaisessa valossa suomalainen 1930-luvun lopun ja 1940-luvun alun yhteiskunnan oikealla oleva luokka näki Francon puolelle lähteneet suomalaiset vapaaehtoiset. Näin ollen voidaan myös nähdä, minkälaisena suomalaisen sen ajan yhteiskunnan oikeistolaisella puolella olevan pienen ryhmän poliittinen ajattelu ja ilmapiiri esiintyi tutkimusajankohtana.

Laadullista tutkimusta tehdessä tulee kiinnittää huomiota aineiston laajuuteen ja laatuun. Kun tavoitteena on saada yleistykseen perustuvat tutkimustulos, on huomioitava, että aineistoa on kerätty niin paljon, että yleistys on perusteltu. Aineiston koko onkin yleisin kysymys laadullisen tutkimuksen aineistonkeruun yhteydessä. Tutkijan on pohdittava tutkimusta

⁷ Seppälä 2018, 226.

⁸ Tuomi ja Sarajärvi 2018, 98; Metsämuuronen 2000, 14.

⁹ Alasuutari 2011, 39–40.

laatiessaan, kuinka paljon aineistoa tulee kerätä, jotta tutkimustulosta voidaan pitää tieteellisenä, edustavana ja yleistettävissä olevana.¹⁰

Kvalitatiivisen aineiston koon määrittämiseksi on muodostunut muutamia, käytännössä koeteltuja sääntöjä. Yhtenä sääntönä voidaan pitää saturaatiota, eli aineiston kylläntymistä. Tällä tarkoitetaan sitä, että tietty määrä aineistoa riittää tuomaan esille sen peruskuvion, mikä tutkimuskohteesta on mahdollista saada. Näin ollen voidaan ajatella, että aineistoa on kerätty riittävästi silloin, kun uudet lähteet eivät tuota enää uutta tietoa tutkimusongelmaan.¹¹

Tutkimukseeni ei ole saatavissa kovin paljoa lähdeaineistoa, mutta tämä on itsessäänkin jo havainto. Tutkielmani aineisto koostuu pirstaleisesta lähdemateriaalista, sillä Francon puolella taistelleista vapaaehtoisista ei ole järin paljon julkaisuja. Näin ollen huomioin tutkielmassani lähes jokaisen löytämäni lähteen. Vaikka lähdeaineistoni onkin suhteellisen suppea, ei tämä estä tutkimusta, koska tekemääni tutkimusta ei olisi mahdollista tehdä millään muulla, laajemmalla, aineistolla.

Tutkimukseni metodiksi laadullinen sisällönanalyysi soveltuu erityisesti hyödyntämäni aineiston ja tutkimuskysymysteni takia. Tutkimuksessani käyttämä aineisto on hyvin pirstaleista ja määrältään rajattua. Näin ollen määrällinen tutkimustapa ei soveltuisi tutkielmani tutkimustavaksi. Tuon tutkielmallani ymmärretyksi sitä, miksi suomalaisista Francon puolelle lähteneistä vapaaehtoisista kirjoitettiin tietyllä tavalla. Lisäksi tutkimukseni kuvaa tutkimuskohteenani olevia 14:sta vapaaehtoista osana vapaaehtoiisiin liittyvää ilmiötä vuosien 1936–1941 Suomessa. Tähänkin laadullinen sisällönanalyysi sopii tutkimustapana erinomaisesti.

Vertailevassa tutkimuksessa ilmiöitä, asioita tai instituutioita analysoidaan useana ajankohtana tai useassa paikassa. Vertailevan tutkimuksen hyötyjä on useita. Vertailun keskiössä on aina tutkittavien ilmiöiden yhtäläisyydet ja erot sekä niiden analyysi. Vertailulla voidaan hakea vastauksia siihen, miksi tietty yleisesti esiintyvä ilmiö ei ole saanut näkyvyyttä toisaalla. Lisäksi vertailujen kautta saadaan uutta tietoa.¹² Omassa tutkimuksessani vertailen aikarajaukseni sisällä eri ajankohtia sekä lähdeaineiston tyyppejä. Käyttämällä vertailevaa tutkimustapaa selvitän, onko kirjoitusten sisältö ja kirjoitusten määrä erilainen ajankohdasta ja primäärilähteestä riippuen.

¹⁰ Eskola ja Suoranta 1998, 60.

¹¹ Tuomi ja Sarajärvi 2018, 99.

¹² Gordon ja Lahelma 2004, 97; Kekkonen 2016, 289.

Yksi eduista, joka vertailevaa tutkimustapaa hyödynnettäessä syntyy, on siinä, että se auttaa näkemään tutkimuskohteen uusin silmin. Tämän lisäksi vertailujen kautta voidaan tehdä tutkittavasta ilmiöstä yleistyksiä, kun saadaan esille tekijöitä, jotka toistuvat eri aikoina ja eri paikoissa. Tutkielmassani tämä näkyy esimerkiksi siten, että vertailemalla tutkimuslähteitäni keskenään voin todeta niiden tuovan lähes poikkeuksetta samankaltaisen kuvan suomalaisista Francon puolelle lähteneistä vapaaehtoisista. Kun tutkimuskohteesta on saatu luotua yleistys, se voi nostaa esiin uusia kysymyksiä vertailun kohteena olevasta ilmiöstä. Vertailevan tutkimustavan yksi vahvuuksista on, että sen kautta esille nousee uusia kysymyksiä. Näin tapahtuu jopa silloin, kun tutkittavana oleva ilmiö näyttäytyy kiistatta ainutlaatuisena.¹³

Kysymykset, jotka vertailevaa tutkimusta tehdessä voivat nousta esille, liittyvät lähteiden samankaltaisuuteen. Onko samankaltaisuutta järkevä verrata? Eikö erilaisten tapausten ja ilmiöiden vertaaminen ole kiinnostavampaa kuin hyvin samantyylisten? Pohdin tätä useasti tutkiessani tutkielmani lähteitä. Lähdetyypistä ja tutkimuksen aikarajauksesta huolimatta lähteet tuovat ilmi lähestulkoon samanlaisen lopputuloksen ja päätelmän, muutamaa poikkeusta lukuun ottamatta. Tutkimusaineistoa kerätessäni mietin, onko vertaileva tutkimus hyödyllinen ja tuoko se mitään lisäarvoa tutkimukseen tutkimustuloksen ollessa yhdenmukainen. Vertaileva tutkimus voi olla hedelmällistä ja arvokasta siitä huolimatta, että vertailevan tutkimusotteen edellytys ei vaikuta etukäteen kovin hyödylliseltä. Tutkielmani toimii mielestäni esimerkkinä tästä. Vertailuja voidaan kuitenkin käyttää myös silloin, kun kysytään esimerkiksi miksi tiettyä instituutiota tai ilmiötä ei esiinny jossain maassa.¹⁴

Muistitiedon arvostaminen on tunnusomaista mikrohistorialliselle tutkimusotteelle. Historiantutkimuksen näkökulmasta muistitieto on samalla sekä metodi että kohde. Muistitiedon käyttämisen hyöty ja hedelmällisyys on erityisesti siinä, että kyseistä metodia hyödyntämällä voi saada todisteita menneisyydessä eläneiden ihmisten tavoista ja ajattelusta. Käyttämällä muistitietoa lähteenä, nousee päätelmien peruslähdekohtaksi kertojan tapa muistaa ja kertoa. Muisti ja muistaminen kiinnittyvät aikaan ja paikkaan.¹⁵ Von Haartmanin ja Karpalon muistelmissa aikana ovat vuodet 1936–1940. Paikkana toimivat matka Suomesta Espanjaan, aika Espanjassa, sekä Suomeen paluu.

¹³ Kekkonen 2015, 44–45; Kekkonen 2008, 34; Kekkonen 2016, 295.

¹⁴ Kekkonen 2008, 34; Kekkonen 2016, 291.

¹⁵ Finggeroos ja Haanpää 2006, 31–32; Kalela 2006, 75; Häkkinen 2022.

Muistitieto kertoo meille enemmän tapahtumien merkityksestä kuin itse tapahtumista. Tämä muistitietotutkimuksen piirre sopii erityisen hyvin tutkielmaani, sillä tarkoitukseni ei ole selvittää mitä tapahtui tai pitävätkö von Haartmanin ja Karpalon kertomukset tapahtumista paikkaansa. Tutkimukseni pohjautuu todeksi havaittuihin ja vahvistettuihin tapahtumiin ja henkilöihin, mutta lähdekritiikkini ei suoranaisesti keskity tapahtumien todenmukaiseen kuvaukseen. Muistitietotutkijat eivät useimmiten olekaan kiinnostuneita menneen ”todellisista tapahtumista” tai objektiivisesta hahmottamisesta, vaan ihmisten erilaisista tavoista kuvata ja kertoa omia kokemuksiaan. Tämä ei kuitenkaan tarkoita sitä, etteikö muistitieto voisi olla objektiivista ja pyrkiä totuuden ja todellisten tapahtumien esittämiseen. Selvitän tutkimuksessani, millaisena von Haartman ja Karpalo näkivät itsensä ja muut Francon puolelle lähteneet suomalaisten.¹⁶

Von Haartmanin ja Karpalon muistelmista puhuttaessa voidaan puhua omaehtoisesta historiantuottamisesta ja muistamisesta. Tällä tarkoitetaan sitä, että he ovat itse omasta aloitteestaan ja valitsemassaan tilanteessa tallentavat ja tulkitsevat menneisyyttään itse valitsemallaan tavalla. Von Haartman ja Karpalo ovat julkaisseet omaelämäkertansa vuonna 1940 heidän Suomeen paluunsa jälkeen ja jo vuosi Espanjan sisällissodan loppumisen jälkeen. Voidaan siis olettaa, että heidän kokemuksensa Espanjan tapahtumista on ollut tuolloin tuoreessa muistissa. Muistitietotutkimusta tehdessä on oleellista tiedostaa, että kriiseihin ja sotiin liittyvät kokemukset ovat usein vaikeita ja traumaattisia, joten niistä kertominen voi olla hankalaa niin tapahtumahetkellä kuin myös sen jälkeen.¹⁷ Von Haartmanin ja Karpalon kohdalla tilanne ei selvästikään ollut näin.

Muistitietotutkimuksessa kiinnitetään tapahtumien sijaan huomiota ihmisten omaan kokemukseen. Tällöin esiin nousevat kokemusten lisäksi ihmisten kokemat tunteet, kuten pelko, suru ja ilo. Sodan tapahtumia kuvatessa muistitiedon kertoja usein yhdistää huhut, kuullut tarina ja omat kokemuksensa yhtenäiseksi jaksoksi. Muistitiedon käyttäminen lähteenä on haastavampaa kuin lähtökohtaisesti objektiivisemmän aineiston käyttäminen, mutta samalla hedelmällisempää. Hyödyntämällä muistitietoaineistoa, saadaan vastauksia siihen, miksi kertoja muistaa siten kuin muistaa ja kertoo sen siten kuin kertoo, mitä ja miksi hän piti tärkeänä ja kertomisen arvoisena.¹⁸

¹⁶ Portelli 2006, 55; Häkkinen 2022.

¹⁷ Savolainen ja Taavetti 2022; Laurén ja Jaago 2022.

¹⁸ Laurén ja Jaago 2022; Kalela 2006, 75.

1.3 Suomalaiset vapaaehtoiset

Eniten 1800-luvun ja 1900-luvun alun vieraissa armeijoissa taistelleita vapaaehtoisia oli maista, joiden oma identiteetti ja kansallistunto olivat vielä kehitysvaiheessa. Tähän kategoriaan kuuluu myös Suomi.¹⁹ Suomalaisia vapaaehtoisia Espanjan sisällissotaan osallistui 239. Heistä 225 meni tasavaltalaisen puolelle ja 14 Francon joukkoihin. Neljä Francon puolelle lähteneistä kaatui Espanjassa, loput kymmenen palasivat Suomeen ennen talvisotaa. Tutkielmassani perehdyn niihin 14 suomalaiseen vapaaehtoiseen, jotka lähtivät taistelemaan Espanjan sisällissotaan Francon puolelle.²⁰ Tutkielmani tutkimusote on siis mikrohistoriallinen, sillä mikrohistoriallinen tutkimus fokusoituu suppeampiin tutkimuskohteisiin, kuten yksittäisten ihmisten tai ryhmien tarkasteluun. Tutkimukseni alana toimivat suomalaisten vapaaehtoisten historia ja suomalaiset Espanjan sisällissodassa. Historiantutkimuksen yhtenä keskeisenä pääpiirteenä on tutkimus menneisyyden ihmisestä silloisen yhteiskunnan osana menneisyyden toiminnasta jääneiden jälkien eli lähteiden avulla.²¹

Mihin tahansa muun kuin oman kansakunnan armeijaan lähtevien vapaaehtoisten sotilaiden motiivit vaihtelevat ja ovat samanaikaisesti sekä poliittisia että henkilökohtaisia. Taustalla saattaa olla halu taistella tietyn läheiseksi kootun poliittisen vakaumuksen tai aatteen puolesta, tai silkka seikkailijahalu. Nämä toimivat myös Espanjan sisällissotaan lähteneiden suomalaisten motiiveina. Francon joukoissa taistelleet suomalaiset olivat pääosin nuoria miehiä, joihin Isänmaallinen kansanliike (IKL) vetosi ja jotka kokivat liikkeen tärkeäksi. Heille ja muun maailman poliittiselle oikeistolle Francon voimakas antikommunismi edusti vakautta. Pelkästään Espanjan tasavallan läheinen suhde Neuvostoliittoon riitti syyksi Espanjan laillisen hallituksen paheksuntaan ja tuomitsemiseen. Von Haartmania lukuun ottamatta Francon puolelle lähteneet suomalaiset eivät olleet ikänsä vuoksi vielä päässeet taistelemaan Suomen vuoden 1918 sisällissodassa sosialisteja ja kommunisteja vastaan. Tämä, taisteluhalu, olikin yksi keskeinen motivaatio Espanjaan lähdölle.²² Nuorten miesten seikkailunhalu sekä mahdollisuus päästä edistämään omaa ideologiaansa ja taistelemaan sen puolesta vetosi.

¹⁹ Jalonen 2015, 7.

²⁰ Tästä alkaen mainitessani ”suomalaiset vapaaehtoiset” tarkoitan tutkimuskohteenani olevia Francon puolelle lähteneitä suomalaisia vapaaehtoisia.

²¹ Fingerroos ja Haanpää 2006, 30; Lehikoinen 1981, 15.

²² Jalonen 2015, 6–7; Pakkasvirta 2023, 21, 36–40.

Suomessa ja laajemmin Euroopassa vallinnut sotien miehisyyskulttuuria ihannoiva aatemaailma ja erityisesti nuorten miesten keskuudessa esiintynyt kollektiivinen kaipuu rintamaelämää kohtaan myötävaikuttivat Espanjan sisällissotaan lähtöä. Sisällissodan alettua Espanjan Helsingin lähetystöön ilmoitettiin runsaasti vapaaehtoisia, jotka halusivat lähteä Espanjaan taistelemaan. Osa halusi mennä hallituksen joukkoihin, osa kapinallisten puolelle, mutta oli myös heitä, jotka halusivat sotimaan puolesta välittämättä.²³ Oikeistossa sotapalveluksen nähtiin symbolisoivan maskuliinisuutta, velvollisuudentuntoa ja isänmaanrakkautta. Lisäksi kommunistien kurittaminen sai laajaa tukea talonpoikaiselta ja porvarilliselta kansanosalta²⁴

Suomalaisista vapaaehtoisista kahdeksan oli Espanjaan lähtiessään mukana oikeistolaisessa toiminnassa. Tämä ei kuitenkaan ollut tutkimusajan yhteiskunnassa poikkeuksellisesta, sillä 1930-luvulla oikeistoalto, eritoten IKL vaikutti koko suomalaisen yhteiskunnan ilmapiiriin. IKL nähtiin vaikutusvaltaisten ihmisten liikkeenä ja se myös esiintyi näytävästi. Liikkeen taustalla oli Suomen sisällissodan voittajien pettymys Suomen itsenäiseen tilaan ja he halusivat muokata koko yhteiskuntajärjestelmää. Vuoden 1933 ja 1936 eduskuntavaaleissa IKL sai 14 kansanedustajaa. Enimmillään ääniä puolue sai vuoden 1936 eduskuntavaaleissa, lähes 98 000. Vuoden 1933 vaaleissa puolue oli kokoomuksen kanssa vaaliliitossa, mutta kokoomus koki vaalitappion. Muut puolueet samaistivat IKL:ää Hitlerin kannattajiin ja pelkäsivät puolueesta tulevan suosittu. Vaalitappion sekä muiden puolueiden IKL:ää vastaan käymän taistelun myötä kokoomus otti pesäeron IKL:ään. Vaikka IKL sai kaksissa eduskuntavaaleissa 14 kansanedustajaa, voidaan sitä kuitenkin pitää suhteellisen pienenä liikkeenä, sillä kokoomuksen tuen menetyksen myötä IKL oli poliittisesti eristetty ja hyljeksitty.²⁵

Francon puolelle lähteneistä suomalaisista vapaaehtoisista tiedetään vaihtelevasti. Eniten tietoa on saatavilla Carl von Haartmanista, sillä hän oli Suomessa tunnettu henkilö jo ennen Espanjaan lähtöään. Vastakohtaisesti muutamasta vapaaehtoisesta ei tiedetä juuri mitään. Esittelen seuraavaksi kaikki 14 vapaaehtoista niillä tiedoin, jotka heistä on löydettävissä.

Carl von Haartman on Francon puolelle lähteneistä vapaaehtoisista tiettävästi ainut, joka oli ehtinyt osallistua Suomen sisällissotaan. Hänelle Espanjan sisällissota oli samaa taistelua

²³ *Ilkka* 20.8.1936, ”Kaasusota aloitettu Espanjassa”.

²⁴ Silvennoinen et al. 2016, 27–28; Tommila ja Salokangas 1998, 174.

²⁵ Tommila ja Salokangas 1998, 174; Uola 1982, 139, 168 178.

kommunismia vastaan, kuin Suomessa oli käyty vuosina 1917–1918.²⁶ Suomen sisällissodan päätyttyä hän ilmoittautui saksalaiselle lentokurssille, hakeutui kadettikouluun, palveli Uudenmaan rakuunarykmentissä ylentyen ratsumestariksi, jonka jälkeen hän opiskeli italialaisessa ratsastuskoulussa. Hänen voidaankin todeta olleen hyvin omistautunut sotilaalliseen elämään, kunnes hän päätti lähteä Yhdysvaltoihin. Siellä hän näytteli Hollywoodissa ja teki myös Suomessa muutaman mykkäfilmin. Von Haartmanin tekemät elokuvat eivät olleet sotaelokuvia, eikä niissä tule esiin hänen soturi-ihanteensa. Niistä ilmenee kuitenkin vahva isänmaallisuus, viholliskuvat sekä sankarilliselle luonteelle asetettavat vaatimukset. Vuoden 1936 heinäkuussa hän luki lehteä ja päätti samalta istumalta lähteä Espanjan sisällissotaan. Ennen lähtöään hän teki kustannusliikkeen toimitusjohtajan kanssa sopimuksen, että palattuansa hän tekee Espanjan sisällissodasta kertovan kirjan. Tämä teos on *Francon armeijasta Kollaanoelle* (1940).²⁷

Kalevi Heikkinen oli ollut mukana Lapuan liikkeessä ja toiminut hetken IKL:n pää-äänenkannattajan toimineen *Ajan Suunnan* ja puolueen nuorisjärjestön *Sinimustat*-lehden ilmoitushankkijana. Hän oli aina tuntenut vetoa seikkailuihin ja jouduttuaan talvella 1936 työttömäksi hän liittyi Espanjaan aikovaan kaveriryhmään, joka lähti helmikuussa 1937 Espanjaan.²⁸

Yrjö Kaila oli liittynyt jo 13-vuotiaana Suojeluskunnan Oravakomppaniaan,²⁹ osallistui koulun lapualaiskerhoon ja vanhempana Mäntsälän kapinaan. Hänet komennettiin vuoden 1938 alussa Viipuriin taistelukoulun luutnanttikurssille, jonka loputtua hän päätti ottaa osaa Espanjan sisällissotaan. Lähtöä vaikeutti kuitenkin eduskunnan säätämä puuttumattomuuslaki, jonka tarkoituksena oli estää suomalaisten lähtö Espanjan sisällissotaan. Kaila kuitenkin keksi peitetarinan, jonka mukaan hän lähtisi ulkoministeriön palvelukseen ja pääsi näin lähtemään Espanjaan. Hän jopa piti itseään jonkinlaisena sotahulluna.³⁰

Kailan tavoin Olavi Karpalo keksi peitetarinan, jolla sai salattua aikeensa Espanjaan lähdöstä. Hän kertoi vanhemmilleen lähtevänsä Hitler Jugendin retkelle Saksaan ja sai näin matkarahaa

²⁶ Pakkasvirta 2023, 44.

²⁷ Juusela 2003, 340–341; Vares 2018, 193.

²⁸ Juusela 2003, 354.

²⁹ Suojeluskuntiin perustettiin vapaaehtoisista alle 17-vuotiaista pojista koostuva Oravakomppania. ”Poikatyö”. Suojeluskuntien ja Lotta Svärdin nettisivut. < <https://perinne.fi/suojeluskuntajaerjestoe/toiminta/poikatyo/> > [luettu 21.4.2025].

³⁰ Juusela 2003, 363–364.

400 markkaa. Karpalo oli hyvin oikeistomielinen ja seikkailunhaluinen sekä suomalaisista vapaaehtoisista nuorin. Hän tuli täysi-ikäiseksi vasta Espanjassa ollessaan. Toimittaja Veikko Rutanen piti itseään ”ylpeänä kapinallisena” ja päätyi omien muistelujensa mukaan Espanjaan vedonlyönnin seurauksena.³¹ Hän kirjoitti *Keski-Suomen Suunnalle* kaksikymmentä osaisen juttusarjan Espanjan kokemuksistaan. Espanjaan lähdöstä hän kertoo:

Lopputuloksia siitä illasta joka tapauksessa oli se, että lyötiin veto Espanjaan lähdöstä, ja kun kerran tuli sanottua, että Espanjaan mennään, niin täytyihän sinne sitten lähteä.³²

Veikko Korhonen oli Espanjan sisällissodan alettua valmistunut upseeriksi. Hän halusi lähteä Espanjaan, mutta ei voinut vielä erota armeijasta. Tämän vuoksi hän jätti menemästä palvelukseen saaden arestirangaistuksen ja hänet vapautettiin palveluksesta kesällä 1938. Hän ei ehtinyt olla Espanjassa kauaa, ennen kuin kaatui Katalonian rintamalla 27.12.1938.³³

Urpo Koriston isä oli toiminut jonkin aikaa isänmaallisen Suomen Lukon³⁴ varapuheenjohtajana. Isänsä tavoin Koristo oli oikeistomielinen ja hän osallistui Mäntsälän kapinaan. Kuten Karpalo, salasi Koristokin läheisiltään aikeensa Espanjaan lähdöstä. Pauli Virta toimi ennen Espanjaan lähtöään äärioikeistolaisen jääkärikapteeni Kalstan johtamassa fasistiliikkeessä. Espanjaan lähtöä edesauttoi hänen sekaantumisensa kavallukseen järjestössä. Koristo ja Virta kaatuivat Extremaduran rintamalla 15.4.1937.³⁵

Johan Kosola oli IKL:n jäsen. Hänellä oli runsaasti lähtöintoa ja myi autonsa rahoittaakseen oman ja ystävänsä Espanjaan lähdön. IKL:ään kuului myös Emil Räisänen ja Terho Vanne. Räisänen palveli ennen Espanjaan lähtöä vänrikkinä Viipurin paikallispataljoonassa ja Lappeessa apulaisnimismiehenä. Vanne kuului suojeluskuntaan, oli mukana Lapuan liikkeessä ja toimi IKL:n paikallisosaston puheenjohtajana. Hän kuului Suomen Kansalliseen Ammattijärjestöön ja harrasti ampumista.³⁶

³¹ Juusela 2003, 354–358.

³² *Keski-Suomen Suunta* 16.10.1937, Veikko Rutasen pakina ”Olin mukana Espanjassa ...I”

³³ Juusela 2003, 369.

³⁴ Lapualla alkunsa saanut kansanliike järjestäytyi maaliskuussa 1930 Suomen Lukko ry:ksi. Vuotta myöhemmin nimi muutettiin Lapuan Liikkeeksi. Uola 1982, 14.

³⁵ Juusela 2003, 354–355, 362.

³⁶ *ibid.*, 355.

Benjamin Sorro oli ennen Espanjaan lähtöään työskennellyt portieerina IKL:n ravintola Mustassa Karhussa. Sorro oli työssään kuullut, että Hampurissa pystyi pestautumaan Francon armeijaan ja pestirahan olevan 6000 markkaa sekä palkan 3000 markkaa. Ennen lähtöään hän myi kaiken omaisuutensa ja hankki passin. Tieto Saksassa maksettavista pestirahoista oli tavoittanut myös Eero Vuoriston, joka lähti Francon joukkoihin rahasta motivoituneena. Hän kaatui 13.5.1937 Toledon rintamalla. Tammelassa syntyneestä Leo Sulamaan taustasta ei tiedetä juuri muuta kuin hänen vahva oikeistolaisuutensa.³⁷

Kaikkien Francon puolelle lähteneiden vapaaehtoisisten voidaan todeta olleen hyvin isänmaallisia ja usean toimineen järjestöissä, jotka kuuluivat aatemaailmaltaan oikealla. Suurin osa heistä oli saanut ennen Espanjaan lähtöä jonkinlaista sotilaallista koulutusta. Taistelukokemusten lisäksi francolaisten tarjoama rahallinen korvaus toimi motivaationa sisällissotaan osallistumiseen. Suuresta halusta lähteä Espanjaan kertovat vapaaehtoisten tavat, joilla he mahdollistivat matkakassan karttumisen, joko huijaamalla perheenjäseniltään tai myymällä omaisuuttaan.

1.4 Primäärilähteet ja suomalainen lehdistö tutkimusajankohtana

Primääriaineistoni koostuu muistelmista ja lehdistöaineistosta eli sanoma- ja aikakauslehdistä. Käytän tutkielmassani kahta muistelmateosta. Ne ovat vuonna 1940 julkaistut Carl von Haartmanin teos *Francon armeijasta Kollaarjoelle* ja Olavi Karpalon *Sisulla sotaan: falangistin kokemuksia Espanjasta* –teos. Von Haartmanin ja Karpalon muistelmat ovat poikkeavia lähteitä niiden ainutlaatuisuuden vuoksi. Francon puolelle lähti vain 14 suomalaista vapaaehtoista, joten aikalaiskokemusta Francon puolella taistelleista ei siis juurikaan ole. Von Haartman ja Karpalo ovat julkaisseet muistelmansa vuonna 1940, eli hyvin pian Suomeen paluunsa ja Espanjan sisällissodan päättymisen jälkeen.

Von Haartmanin teos etenee päiväkirjamaisesti. Kirja alkaa päivästä 8. syyskuuta 1936, jolloin von Haartman matkasi Ranskasta Espanjaan. Hän kuvaa muistelmassaan tarkasti päivien tapahtumia ja ajatuksiaan niin sodasta kuin tasavaltalaisistakin. Kirjan viimeisissä luvuissa von Haartman kuvaa kotimatkaansa Suomeen ja taistelua Kollaarjoella talvisodassa. Talvisodan ajan muistelmia en hyödynnä tutkielmassani juurikaan, sillä vaikka kyseiset luvut sopivat tutkimukseni aikarajaukseen, ne eivät sisällä Espanjaan Francon puolelle lähteneiden suomalaisten kuvailua. Von Haartmanin kirjan tavoin Karpalon muistelmat alkavat matkasta

³⁷ Juusela 2003, 352–355.

Espanjaan. Kirja päättyy Karpalon palattua laivalla takaisin Helsinkiin. Hän kirjoittaa kokemuksestaan hyvin kuvailevasti ja yksityiskohtaisesti. Kirja sisältää useita tarinaa tukeavia, Karpalon itse piirtämiä kuvia.

Muistelmateosten hedelmällisyys on siinä, että ne on tehty ilman niin sanottuja välikäsiä. Näin ollen niistä näkyy välittömästi se, miten ihmiset ovat kokeneet kirjoittamansa hetket. Muistelmia hyödynnettäessä on kuitenkin huomioitava, että vaikka kirjoitukset syntyvät harvoin täysin omasta päästä keksien, mahtuu mukaan paljon vääriä ja puutteellisia yksityiskohtia, sekä muistivirheitä.³⁸

Muistelmateosten ohella primäärilähteinäni toimivat lehdistöjulkaisut. Espanjan tapahtumat olivat 1930-luvun lopun maailmanmediassa yksi eniten esillä olevista uutisaiheista. Tämä näkyi myös suomalaisessa lehdistössä. Kaikista ulkomaan uutisista Espanjasta uutisoitiin eniten, sillä noin 10 prosenttia Suomessa uutisoiduista ulkomaan uutisista koski Espanjaa. Tämä oli poikkeuksellista, sillä normaalioloissa Espanjan tapahtumat olivat harvoin ylittäneet uutiskynnyksen.³⁹ Tarkastellessa sanomalehtijulkaisuja Francon puolelle lähteneistä suomalaisista on oleellista huomioda sanomalehden aatteellinen tausta. Tämä ei suoraan vaikuta lähteen luotettavuuteen, mutta selittää sen, miksi lehti on kirjoittanut vapaaehtoisista tiettyssä sävyssä.

Olen rajannut tutkimukseni ajallisesti vuosiin 1936–1941, sillä tutkimusaineistoa tarkastellessani kirjoitukset tutkimuskohteenani olevista henkilöistä vähentyvät 1940-luvun alun mittaan. Tätä selittää osaltaan Suomen käymä jatkosota, jolloin lehdistöjulkaisut keskittyivät mitä enenemissä määrin siihen, eikä Espanjan sisällissodassa taistelleihin suomalaisiin vapaaehtoisiiin.

Hyödynnän lehdistöaineiston osalta sanoma- ja aikakauslehtiä. Lehdistöaineistoa käyttäessä on kiinnitettävä huomiota erityisesti siihen, missä teksti on julkaistu, sillä varsinkin 1900-luvun ensimmäisinä vuosikymmeninä suomalainen lehdistö toimi usein tietyn aatteen äänenkannattajana. Suomalainen lehdistö erosi kansainvälisestä lehdistöstä aatteellisella tasolla. Tasavaltalaiset saivat puolelleen tukijoita erityisesti kansainvälisestä lehdistöstä, sekä kansainvälisesti tunnettuja kirjailijoita kuten Pablo Nerudan ja Ernest Hemingwayn.⁴⁰

³⁸ Eskola ja Suoranta 1998, 123.

³⁹ Pakkasvirta 2023, 38–40.

⁴⁰ Koivisto ja Parikka 2015, 9–11; Juusela 2003, 114.

Suomessa Espanjan sisällissodan molemmat osapuolet saivat vankkoja tukijoita lehdistöstä. Sisällissodan alussa Suomen lehdistö kuvasti Espanjan tasavaltaa yhdistyneenä vasemmistona ja francolaisia monarkisteina ja kapinallisina. Suurin osa suomalaisesta lehdistöstä oli kuitenkin francomielistä.⁴¹

Koen oleelliseksi mainita 1930-luvun ja 1940-luvun alun suomalaisen lehdistön piirteistä, sillä ne eroavat nykyajan lehdistöstä eritoten puoluepoliittisuutensa vuoksi. Ymmärtämällä tutkimuksen ajankuvaa, on mahdollista saada parempi käsitys siitä, miksi lehdistöjulkaisut ovat olleet tietyn kaltaisia niin asiasisällöltään kuin kirjoitustyylyltään. Kerron muutaman tutkimuksessani käytettävän lehden taustasta, jotta kyseisten lehtien julkaisujen tulkitseminen on helpompaa.

Suomalaisen lehdistön sitoutumattomuuskehitys alkoi 1930-luvulla. Tästä huolimatta Suomen sisällissodan voittajapuolen, valkoisen Suomen, aatemaailma ilmenee lehdistössä vielä 1930-luvun aikana. Isänmaa ja koti olivatkin 1930-luvun henkisessä ilmapiirissä asioita, joilla lehdet saivat kannatusta. Oikeistolaiset sympatiat tulivat esille usealla taholla ja esimerkiksi suojeluskuntatoiminta pääsi voimakkaasti näkyville 1930-luvulla. Tämän ohella kirjoitettiin nuoriso- ja maamiesseuroista, osuuskassoista ja porvarillisesta urheilusta, mutta työväestöä koskevia uutisia oli vain vähän. Puoluekentän muutokset uusine puolueyhmineen ja asenteineen ilmenivät valtakunnallisten lehtien lisäksi myös paikallislehtien palstoilla, vaikka ihanteeksi oli asetettu puolueettomuus. Paikallislehdet eivät voineet toimia erillään yhteiskunnasta ja sen tapahtumista, joten ne ilmensivät aikansa yhteiskunnallista ilmapiiriä.⁴²

Huolimatta siitä, että suomalaisten lehtien puoluepoliittisuus oli vähentynyt 1930-luvun mittaan, oli Suomen sanomalehdistö vielä 1930-luvun lopulla puoluepoliittinen. Porvarillinen lehdistö oli vahvistunut samalla kun sosiaalidemokraattisen puoluelehdistön lehdet olivat heikompia ja ilmestyivät harvemmin. Äärioikeiston piirissä julkaisutoiminta oli huomattavasti vilkkaampaa kuin muissa poliittisissa ryhmittymissä. *Aamulehden* levikki ylsi vuonna 1937 30 000:een, jota voidaan pitää harvinaisen suurena määränä. Usea oikealla oleva lehti sai vuonna 1939 yli 10 000 kappaleen levikin, kuten *Vaasa*, *Ilkka*, *Hämeen Sanomat*, *Uusi Aura*, *Turun Sanomat* ja *Aamulehti*. Vuosina 1936–1939 IKL:n, kokoomuksen ja edistyspuolueen lehtiä oli yhteensä vuoden mukaan 50 tai 51, kun taas sosiaalidemokraattilehtien lukumäärä

⁴¹ Pakkasvirta 2023, 39; Juusela 2003, 97.

⁴² Aalto et al. 1985, 99–100; Hemánus et al. 1988, 218, 486.

kyseisinä vuosina oli 15–16 kappaletta. Isoissa kaupungeissa oli kuitenkin isoja sosialidemokraattisia lehtiä, kuten *Suomen Sosialidemokraatti* Helsingissä, *Kansan Lehti* Tampereella, *Sosialisti* Turussa ja *Pohjolan Työ* Oulussa.⁴³

Suomen itsenäistymisen jälkeinen vahva kansallisuusaate oli voimissaan vielä Espanjan sisällissodan aikana. Suojeluskuntajärjestöt olivat tärkeä kansallisuusaatteen konkretisoitumismuoto, jotka pyrkivät maanpuolustuksen vahvistamiseen ja kansallisen itsetunnon kohottamiseen. Suojeluskuntajärjestön äänenkannattajaksi perustettiin jo vuonna 1918 *Suojeluskuntalaisten lehti*, jonka nimi muutettiin *Hakkapeliitaksi* vuonna 1925. Lehti oli suosittu kuvalehti ja sitä tilasivat muutkin kuin järjestön jäsenet.⁴⁴

Puolueista kokoomuksella oli 1930-luvulla suurin puoluelehdistö ja useat lehdistä olivat maakunnissaan merkittävimpiä. Vahvin ja poliittisesti painavin paikallislehti oli *Karjala*. Lehdellä oli vuonna 1939 noin 34 000 tilaajaa. Merkityksellisyydestään huolimatta *Karjalasta* ei löytynyt yhtään kirjoitusta tutkimuskohteenani olevista suomalaisista vapaaehtoisista. Muita vahvoja kokoomuksen paikallislehtiä olivat muun muassa *Vaasa* ja *Aamulehti*. *Uuden Suomen* suhde puolueeseen oli sen sijaan vaikea. Lehti auttoi kokoomuslehtiä ja se perustettiin kokoomuksen pää-äänenkannattajaksi, mutta muodollisesti se oli puolueesta riippumaton.⁴⁵

Edistyspuolueen takana oli 1930-luvun puolivälissä *Helsingin Sanomat*, *Turun Sanomat*, *Kaleva* ja *Helsingin Sanomien* lisälehdiksi luotu *Ilta-Sanomat*. Puolueessa oli 1930-luvulla selvä jako oikeistoon ja vasemmistoon. Puolueen lehdistä *Helsingin Sanomat* oli tärkein oikeistolaislehti ja *Turun Sanomat* vasemmistosiiven merkittävin lehti. *Helsingin Sanomat* otti etäisyyttä edistyspuolueeseen vuonna 1936. Tästä huolimatta lehteä voi pitää sitoutumattomana vasta sotavuosista alkaen, sillä lehden päätoimittajan toiminut Eljas Erkko oli aktiivinen edistyspuoluelainen poliitikko ja toimi muun muassa ulkoministerinä vuosina 1938–1939. Näin ollen *Helsingin Sanomat* toimi ainakin väljästi ottaen puolueen äänenkannattajana siihen asti, kun Erkko luopui politiikasta ja edistyspuolueen merkitys yhteiskunnassa väheni. Espanjan sisällissodasta *Helsingin Sanomat* uutisoi heti sodan alettua

⁴³ Tommila ja Salokangas 1998, 150, 157–158; Tommila ja Uino 1992, 236; Nygård ja Salokangas 1987, 207, 230, 407.

⁴⁴ Tommila ja Uino 1992, 233.

⁴⁵ Tommila ja Salokangas 1998, 170, 173; Nygård ja Salokangas 1987, 407.

laajasti ja uutisointi keskittyi sodan tapahtumiin. Heinäkuussa 1937 lehti otti selkeän kannan Francon joukkojen kannattajana.⁴⁶

IKL:n pää-äänenkannattajana toimivat *Ajan Suunta* ja *Varsinais-Suomi*. IKL:n lehtiin kuului myös muun muassa *Hämeen Sanomat*, *Keski-Suomen Suunta*, *Lakeus*, *Mikkeli*, ja *Uusimaa*. Puolueen nuorisjärjestön lehtenä toimi vuosina 1936–1939 *Luo Lippujen!*. Puolueen lehdet asettuivat sisällöltään ja ilmaisutavaltaan poliittisen lehdistön oikealle laidalle. Eräät IKL:n viikkolehdistä olivat suoraan puolueen tai sen järjestön julkaisemia. Luja sidonnaisuus puolueeseen olikin sekä tietoista että tavoiteltua. Lehdistä *Ajan Suunta*, *Varsinais-Suomi*, *Hämeen Sanomat* ja *Lakeus* ilmestyivät kuudesti viikossa. *Keski-Suomen Suunta*, *Mikkeli* ja *Uusimaa* julkaistiin kolmesti viikossa. Jälkimmäisten lehtien julkaisutiheys ei ollut järin tiuhaa ja lehdet toimivatkin lähinnä kannattajiensa uskon vahvistajina. *Ajan Suunnan* levikiksi on arvioitu noin 12 000–15 000 kappaletta. Se oli *Hämeen Sanomien* ohella ainut IKL:n lehti, joka yli 5 000 kappaleen levikkiin. Maakuntalehtien levikki vaihteli 3 000 ja 5 000 kappaleen välillä.⁴⁷

Aikakauslehdistä vuonna 1916 perustettu *Suomen Kuvalehti* ja vuonna 1935 perustettu *Seura* olivat jo tuolloin aikansa luetuimpia lehtiä. Tätä selittää osin sota-ajan ihmisten tiedonjano, minkä lisäksi viihdykkeiden kaipuu kasvatti lehtien levikkejä. *Seurassa* julkaistiin 1930-luvulla ”human interest” -tyyppisiä haastatteluja ajan tunnetuista henkilöistä. Samoin *Suomen Kuvalehdessä* oli runsaasti ajankohtaisia kuvia valtioelämän piiristä, yksityisten henkilöiden merkkipäiviin ja erikoisiin tapauksiin saakka. *Suomen Kuvalehdellä* oli 1930-luvun puolivälistä 1950-luvun alkuun kiistaton johtoasema yleisölehtien joukossa.⁴⁸ Voidaankin todeta, että kumman tahansa lehden tekemä henkilökuvajulkaisu edellytti jutun kohteena olevan mielenkiintoinen ja ajassaan tunnettu henkilö.

Vielä vuonna 1939 selvä enemmistö sanomalehdistä oli puoluelehtiä. Kuitenkin 1940-luvulle tultaessa kokoomus- ja edistyspuolueen äänenkannattajina toimineiden lehtien määrä väheni ja äärioikeistolaiset lehdet joutuivat lopettamaan toimintansa kokonaan. IKL:n äänenkannattajana toiminut *Varsinais-Suomi* lopetettiin 1940 ja *Ajan Suunta* lopetettiin vuonna 1944, kun puolue kiellettiin syksyn välirauhanteon yhteydessä.

⁴⁶ Tommila ja Salokangas 1998, 165–167, 189; Mertala 2013, 192.

⁴⁷ Tommila ja Uino 1992, 236; Hemánus et al. 1988, 112; Tommila ja Salokangas 1998, 176; Uola 1982, 276–280.

⁴⁸ Tommila ja Uino. 1992, 216–218, 225.

Välirauhansopimuksessa määrätty suojeluskuntajärjestöjen lakkautus tarkoitti myös *Hakkapeliitan* loppua. Toisin kuin 1930-luvulla, 1940-luvulla kommunistisen lehdistön määrä kasvoi. Myös sitoutumattomien lehtien ryhmä suureni, kun yhä useampi lehti luopui puoluesiteistään ja syntyi uusia paikallislehtiä.⁴⁹

Kaikki tutkielmassa hyödyntämäni sanomalehdet ovat edustaneet puoluepoliittista näkemystä. Näin ollen niitä tulkittaessa tulee huomioida, että lehdet pyrkivät julkaisuillaan tuomaan ilmi ajamaansa agenda ja poliittista näkemystään. Ymmärtämällä suomalaista lehdistöä 1930-luvulla ja 1940-luvun alun yhteiskunnassa tiedostaa puoluepoliittisuuden olleen ajan normi, mutta lehtien kirjoituksia tutkiessa tulee niihin siitä huolimatta suhtautua lähdekriittisesti.

⁴⁹ Tommila ja Salokangas 1998, 150–151, 175; Hemánus et al. 1988, 74–75, 112; Tommila ja Uino. 1992, 233.

2 Isänmaallisia sotureita

Francon joukkojen taistelu samaa, Suomea uhannutta, bolsevismia vastaan toimi suomalaisille vapaaehtoisille suurena motivaationlähteenä Espanjaan lähdölle. He vertaavatkin Espanjan sisällissotaa Suomen sisällissotaan, taisteltiinhan molemmissa punaisia vastaan.

Kirjoituksissaan suomalaiset vapaaehtoiset kuvaavat vastapuolta hyvin negatiivisesti, muun muassa väkivaltaisiksi pelkureiksi. Omistaan he puhuvat Espanjan vapauttajina. Julkaisut korostavat ilmi vapaaehtoisten suomalaisuutta ja heidät esitetään isänmaallisina sotureina.

2.1 Taistelu bolsevismia vastaan

Suomalaisten suurimpana motiivina Espanjaan lähdölle toimi mahdollisuus taistella uskomansa aatteen puolesta. Espanja oli Euroopan kommunisminvastaisessa taistelussa etulinjassa, maan ollessa kommunismin maailmanvallankumouksen seuraava kohde. Espanjan tasavallan puoli oli vahvasti kallistuneena vasemmalle ja sai runsaasti tukea Neuvostoliitolta. Suomessa Espanjan ei haluttu päätyvän vasemmalle ja kommunistiseksi, sillä Espanjan tasavallan voittaessa olisi maailman neuvostovastaisessa joukossa yksi valtio vähemmän. Suomalaisesta näkökulmasta katsottuna Francon voiton voitiin arvioida olevan myös Suomen turvallisuuspoliittinen etu. Suomessa useat oikeistolaiset uskoivatkin, että Espanjan tasavaltaa johdettiin Moskovasta.⁵⁰

Muistelmassaan von Haartman kertoo tunteneensa velvollisuudekseen lähteä Espanjaan ja uhrautua ”sen lain ja oikeuden puolesta, jota nyt poljetaan jalkoihin”. Hän kirjoittaa Espanjaa sorrettavan, maassa vallitsevan väkivalta sekä murhien ja tuhopolttojen kuuluvan päiväjärjestykseen. Von Haartman mainitsee myös Francon joukkojen kamppailusta Venäjän propagandaa ja Espanjan punaisia laumoja vastaan, jotka yrittävät murskata Pyreneitten niemimaan vuosisataisen vapauden ja sivistyksen sekä espanjalaisen lain.⁵¹

Räisänen kertoo saaneensa tietää suomalaisten pääsevän vapaaehtoisina ”sotimaan punaryssiä vastaan Espanjassa”.⁵² Pakinassaan hän mainitsee kestävänsä vieraan maan juoksuhaudassa, kivääritulussa sekä tykkien jylinässä välttämättömyyden ja pakon vuoksi. Kun vaihtoehtona

⁵⁰ Mertala 2013, 197; Koivisto ja Parikka 2015, 19.

⁵¹ von Haartman 1940, 5, 138, 153.

⁵² Juusela 2003, 363, Räisänen kirje Espanjasta sisarelleen 18.4.1938.

on punainen bolsevismien tai kansallisuusaatteeseen perustuvan kansallisen nousun voitto, on hän valmis taistelemaan aatteensa puolesta.⁵³

Taistelusta venäläisiä ja bolsevismia vastaan mainitsee myös Heikkinen. Hän kertoo kansallisen Espanjan taistelevan koko punaista maailmaa vastaan.⁵⁴ Häneltä kysytään eräässä haastattelussa Espanjaan lähtönsä syytä, johon hän vastaa:

Mitä tekee mies, joka on ollut kauan aikaa työttömänä, jonka serkkupojat ovat niittäneet mainetta vapaussodassa, ja jonka perhe on saanut kokea ryssän sortoa?
Mitä tekee tällainen mies, jolla on veressään seikkailunhalu ja kukkarossaan matti? Tietenkin hän lähtee etsimään kohtaloaan sieltä mistä luulee sen löytävänsä ja kun ryssillä on viisi divisioonaa Espanjan punaisella puolella, pitäisi kai toisella puolella olla joitakin suomalaisia.⁵⁵

Karpalo kirjoittaa ”olleen kohtuullista”, että suomalaiset menevät Espanjaan, Suomen itäisen naapurin jo tunkeuduttua maahan. Lisäksi hän mainitsee, että saisi Espanjassa ampua ilmaisia patruunoita päivittäin, eikä lähdön ”aatteellisia ja tunnesyitä tarvinne selittää”.⁵⁶ Karpaloa haastateltiin Heikkisen tavoin Espanjaan lähtönsä motiiveista. Hän vastasi:

Olin aina tuntenut mielenkiintoa Espanjaa kohtaan ja opetellut kieltäkin muutamia sanoja. Francon rintaman edistymistä seurasin jännittyneenä ja tietysti seikkailunhalukin kiihotti, niin että päätin lähteä matkaan. Ja saipahan taistella ryssää vastaan edes jossakin! Olen iloinen, että olen saanut olla mukana tässä kansallisen ja punaisen maailmankatsomuksen välienselvittelyssä, joka nyt on päättymässä edellisen voittoon.⁵⁷

Eräs vapaaehtoisista kertoo suomalaisia olevan mukana Espanjaa valloittamassa. Osan jo kaatuneen taisteluissa tai haavoittuneen vakavasti, toisten tehdessä vieläkin ”velvollisuutensa kommunismin lyömiseksi tuosta onnettomasta maasta”.⁵⁸ Sekä von Haartman, Karpalo, Rutanen, Räisänen että Heikkinen kuvaavat itsensä motivoituneina lähteneen aatteensa puolesta taistelemaan bolsevismia ja venäläisiä vastaan. Suomalaiset vapaaehtoiset katsoivat

⁵³ *Keski-Suomen Suunta* 10.2.1938, Veikko Rutasen pakina ”Olin mukana Espanjassa... XV”.

⁵⁴ *Ajan Suunta* 27.4.1937, ”Kansallinen Espanja hyvin varustettu lopputaisteluja varten”.

⁵⁵ *Viikkosanomat* 22.10.1937, ”Francon kanssa kasakoita vastaan!”

⁵⁶ Karpalo 1940, 1.

⁵⁷ *Uusi huomen* 20.3.1939, ”Espanjan rintamalta”.

⁵⁸ *Luo Lippujen!* 6.11.1937, ”Santanderin pelastus”.

puolustavansa espanjalaista yhteiskuntaa bolsevikkien hävitykseltä ja vallankumoukselta, sillä he pitivät sitä uhkana Espanjan vapaudelle ja sivistykselle. Kirjoituksissa esiintyy vahvasti valkoisen Suomen ja IKL:n näkemys bolsevismin suuresta uhasta länsimaiselle kulttuurille ja sivistykselle. Tutkimusajankohtana oli yleistä, että sodasta ja sodan osapuolista riippumatta, oma sodankäynti esitettiin puolustustaisteluna uskonnon ja moraalien puolesta vastapuolen kulttuurin ruhoa, barbariaa ja yhteiskunnallista kaaosta vastaan. Suomalaisten vapaaehtoisten tapa ja syy kuvata vastapuolta ei siis eronnut yleismaailmallisesta tavasta.⁵⁹

Suomalaiset kirjoittavat Espanjassa taistelleista venäläisistä negatiiviseen ja pilkkaavaan sävyyn. Julkaisuissa ilmenee heidän vihamielisyytensä venäläisiä kohtaan. Vihaa venäläisiä kohtaan selittää Suomen sisällissota, jota käytiin myös venäläisiä joukkoja vastaan. Valkoisten oli siis luontevaa nähdä punaisuus venäläisyytenä.⁶⁰ Räisänen kirjoittaa ”ryssien” olevan viekkaita ja auttavan kaikin mahdollisin tavoin punaisia, antaen heille ruokaa ja aseita. Hän mainitsee myös haluavansa testata, kuinka ase toimii venäläisiin, mutta muun maan kansalaisia Räisänen ei halua ampuu kuin esimiehen käskystä. Tämä korostaa Räisäsen vihamielisyyden kohdistuvan ainoastaan venäläisiin. Koriston kerrotaan pyytäneen, että mikäli hän kaatuu Espanjassa, tulee Suomeen viedä tieto ”että olen kaatunut kivääri kädessä ryssää vastassa”.⁶¹ Francon puolella olleiden viha venäläisiä kohtaan ilmeni Espanjassa samoin kuin valkoisen Suomen kannattajissa Suomen sisällissodan aikana ja sen jälkeen. Venäläisvihaa oikeutettiin kuvaamalla Suomen sisällissota itsenäisyystaistelun ohella sodaksi lännen ja idän välillä. Sama asetelma esiintyy vapaaehtoisten kuvauksista Espanjan sisällissodasta. Niissä ilmenee vielä 1930-luvulla jatkunut viha venäläisiä kohtaan.⁶²

Vapaaehtoiset vertaavat Espanjan sisällissotaa Suomen sisällissotaan. Molemmissa sodissa vastakkain oli kaksi hyvin erilaista maailmankatsomusta. Maiden sisällissotien vertailussa ilmenee valkoisen Suomen ja Francon Espanjan näkemys siitä, että maan itsenäisyyden ja olemassaolon suurin uhka on Neuvostoliiton bolsevismi.⁶³ Suomalaiset kuvaavat taistelevansa Espanjassa samoja punaisia vastaan kuin Suomessa taisteltiin vuonna 1918. Räisänen kertoo punaisten kertoneen Suomen vapaussodan tavoin ”maailmalla mitä suurimpia valheita”.⁶⁴ Hän

⁵⁹ Maijala 2005, 56; Koivisto ja Parikka 2015, 19; Roselius 2013, 48.

⁶⁰ Klinge 2012, 141.

⁶¹ Juusela 2003, 363, Räisäsen kirje Espanjasta sisarelleen 18.4.1938; *Luo Lippujen!* 6.11.1937, ”Santanderin pelastus”.

⁶² Karemaa 1998, 197, Klinge 2012, 79.

⁶³ Mertala 2013, 219; Maijala 2005, 56.

⁶⁴ Juusela 2003, 363, Räisäsen kirje Espanjasta sisarelleen 18.4.1938.

mainitsee suomalaisten kertoneen espanjalaisille Suomen historiallisesta vapaustaistelusta ”ryssiä” vastaan. Von Haartman kirjoittaa olevansa Espanjassa samanlaisen sodan tantereella kuin kaksikymmentä vuotta aiemmin, taistellessaan Suomen sisällissodassa maan vapauden puolesta. Hän toteaa Espanjassa maan ja kansan olevan toinen kuin aiemmin, mutta päämäärän olevan kuitenkin sama ”kuolema ja häviö kommunismille”.⁶⁵ Kirjoituksissa ilmenee valkoisen Suomen yksi keskeinen identiteetin rakentamisen väline eli venäläisten, kommunismin ja Neuvostoliiton demonisointi.⁶⁶

Suomalaisten aatteellisuus ilmenee eritoten heidän kirjoituksissaan, joissa he esittävät punaiset hyvin negatiivisessa sävyssä. Erästä punaista baarin omistajaa Karpalo kuvaa ”epäilyttäväksi otukseksi”. Hän kertoo joukkojensa löytäneen rintamalla punaisten jäljiltä anisviinaa, mutta alkoholi ei kelvannut, sillä se oli jäänyt saastaisilta punaisilta.⁶⁷ Heikkinen kertoo ottaneensa kaatuneelta ”ryssältä” lakin muistoksi, kuvaten sen olevan hänelle voitonmerkki taistelusta kommunismia vastaan. Von Haartman kuvaa vastapuolta roskajoukoksi, hirviöiksi ja kommunisteiksi, jotka propagandallaan levittävät kirousta ja kuolemaa koko maailmaan sekä yrittävät tuhota länsimaisen sivistyksen. Hän kertoo myös espanjalaisesta miehestä, jonka vaimo oli sodan alettua siirtynyt punaisten puolelle. Mies oli pettynyt vaimonsa teosta ja ilmoittautui palvelukseen Francon joukkoihin saadakseen käsiinsä ”vaimo-milisianan” ja kostaakseen vaimon suvulle aiheuttaman häpeän.⁶⁸ Myös Suomen sisällissotaan osallistuneet punanaiset olivat perheelleen useasti häpeän aihe.⁶⁹

Vapaaehtoiset mainitsevat olleensa varmoja Francon joukkojen voittavan sodan. Heikkinen kirjoittaa huhtikuussa 1937, ettei ole ”epäilystäkään siitä, kummalle puolelle voitto kallistuu”. Lisäksi hän kertoo olevansa kaikista vaikeuksista huolimatta iloinen saatuaan pieneltä osaltaan auttaa hyvää asiaa ja luottavansa ehdottomasti Francon joukkojen onnelliseen tulevaisuuteen.⁷⁰ Räisänen kirjoittaa Suomessa ihmisten olevan kenties epätietoisia siitä kumpi sodan voittaa, mutta ”täällä ei hetkeäkään”. Hän mainitsee:

⁶⁵ von Haartman 1940, 79.

⁶⁶ Mertala 2013, 194.

⁶⁷ Karpalo 1940, 129; *Ajan Suunta* 23.4.1938, ”Pieni pakina hyökkäyksestä”.

⁶⁸ von Haartman 1994, 63–64, 77, 131, 143; *Luo Lippujen!* 21.1.1938, ”Ensimmäinen ryssä”.

⁶⁹ Lintunen 2015, 93.

⁷⁰ *Ajan Suunta* 27.4.1937, ”Kansallinen Espanja hyvin varustettu lopputaisteluja varten”; *Keski-Uusimaa* 16.10.1937, ”Urhoollinen sotilashenki”.

Noin vuoden ajan taistelimme melko tasaväkisesti punaisten kanssa. Heillä oli aluksi kaikki: lentoase, tykistö, tankit ym. meillä niitä vähän. Mutta mitä miellä oli, heiltä puuttui. Meillä oli taistelumieltä. Koskaan emme perääntyneet, emme heikkoina hetkinäkään.⁷¹

Huomioitavaa on, että Heikkisen maininta vuodelta 1937 on ollut hyvin optimistinen ja hän on kirjoittanut näkemyksensä kaksi vuotta ennen sodan todellista päättymistä, juuri Espanjaan saavuttuaan. Julkaisu on otsikoitu ”Kansallinen Espanja hyvin varustettu lopputaisteluja varten”, jonka perusteella Heikkisen näki sodan tulevan päätökseensä pian.

Ensimmäisen maailmansodan jälkeinen yleinen trendi Euroopassa oli pelastaa maailma taistelussa bolsevismia vastaan, johon osallistui muun muassa Saksa ensimmäisessä maailmansodassa ja valkoinen Suomi Suomen sisällissodassa.⁷² *Suomi-Saksa* aikakauslehti kirjoittaa suomalaisten, saksalaisten ja italialaisten vapaaehtoisten menneen Espanjaan Francon avuksi, sillä he olivat jo selvittäneet omissa maissaan ”välinsä bolsevismin kanssa”. Vapaaehtoisten mainitaan rientäneen Espanjaan taistellakseen ”rinta rinnan Francon urheitten soturien kanssa”.⁷³ Lehti kuvaa bolsevismia Suomen ja Saksan yhteiseksi viholliseksi ja sen täydellisen tuhoamisen olevan välttämätöntä. Lehti nostaa suomalaiset vapaaehtoiset esiin urhoollisina sankareina, jotka taistelivat ideologiansa puolesta. Julkaisuaikajakohtana Suomi soti Saksan kanssa molempien maiden yhteistä vihollista, Neuvostoliittoa, vastaan. Jatkosodan aikainen kirjoitusajankohta selittää, miksi lehti on halunnut kuvata suomalaisten ja saksalaisten taistelleen jo aiemmin samaa yhteistä vastusta vastaan, korostaen samalla maiden välistä aseveljeyttä.

Aatemaailman niin sanotusti neutraalimpia arvoja edustavassa lehdistössä kerrotaan von Haartmanin lähteneen kaukaiseen ja vieraaseen maahan, jokaiselle tosi suomalaiselle tutun tarkoituksen ja päämäärän vuoksi: taistelemaan bolsevismia ja kommunismia vastaan.⁷⁴ Von Haartman on kirjoitusten mukaan vannoutunut vapauden ja oikeuden puolustaja maailmassa, joka ei lähtenyt Espanjaan yksinomaan seikkailunhalusta, vaan uskomansa aatteen vuoksi. Hänen mainitaan rientäneen tarjoamaan palvelustaan Francolle ja olleen valmis kokemaan

⁷¹ Juusela 2003, 363, Räisäsen kirje Espanjasta sisarelleen 18.4.1938.

⁷² Roselius 2013, 48.

⁷³ *Suomi-Saksa* 1.11.1941, ”Alkazar, Espanjan sankaritaru”.

⁷⁴ *Kirjakerho* 4/1940, kirja-arvostelu Francon armeijasta Kollanjoelle; *Vartiomies* 1.10.1940, ”Jännittävä, loistava sotakirja”.

vieraan maan vaivat ja vaikeudet, vuodattamaan verta vieraan kansan puolesta ja panemaan elämänsä alttiiksi asian vuoksi, joka ei millään tavoin koskenut häntä henkilökohtaisesti.⁷⁵ Lehdistön neutraali aatemaailma ilmenee kirjoituksissa siten, että von Haartman esitetään positiivisessa valossa, mutta julkaisuissa ei kuitenkaan korosteta taistelua bolsevismia vastaan yhtä voimakkaasti kuin vapaaehtoiset omissa kirjoituksissaan.

Vapaaehtoisten ajama ideologia valkoisesta Suomesta ilmenee muutamassa IKL:n lehden julkaisussa. Vapaaehtoisia pidetään valkoisen Suomen mukaista ideologiaa ajaneina ja heidän kuvataan taistelevan Espanjassa heikomman puolesta. Lisäksi heidän kerrotaan lähteneen Espanjaan, sillä he eivät pitäneet rauhallisista olosuhteista ja olivat vakuuttuneita Francon ajaman asian olevan oikea. Näissä julkaisuissa esiintyy IKL:n näkemys vapaaehtoisten taistelusta tuhoisaa bolsevismia vastaan. Valkoiselta puolelta tukea von Haartmanille antoi myös *Lotta Svärd*. Lehti mainitsee hänen olevan reippaan taistelumielen omaava soturi, joka haluaa olla mukana siellä, missä taistellaan ”punaista hirmuvaltaa vastaan”.⁷⁶

Ennen kuin yksikään suomalainen vapaaehtoinen oli päässyt Espanjaan, kirjoitti *Työn Voima* suomalaisten, ”joilla on kokemusta kaikenlaisissa rytköissä” ilmoittautuneen Espanjaan kapinallisten puolelle, mutta heitä ei huolitettu. Tämän kerrotaan johtuvan siitä, että he ovat liian heikkoja, koska he ”onnistuiivat Mäntsälässäkin kovin huonosti”.⁷⁷ Kyseisellä maininnalla lehti viittaa Mäntsälän kapinaan, jonka seurauksena Lapuan liike lakkautettiin.⁷⁸ Julkaisussa suomalaiset Francon puolelle lähteneet esitetään kehnoina kapinoitsijoina, jotka eivät onnistuneet Suomessa kaatamaan laillista hallitusta, ja lähteneen Espanjaan hakemaan revanssia. Kirjoituksissa ilmenee vasemmiston äänenkannattajina toimineen lehden halu sovittaa kaikki uutisointi Espanjasta omaan ideologiaan ja kotimaan tapahtumiin. Yhtymäkohtia pyrittiin luomaan erityisesti Suomen sisällissotaan, Lapuanliikkeen ja fasismin nousuun Euroopassa, mutta Espanjaa itsessään ei käsitellä.⁷⁹

⁷⁵ *Paikallissanomat* 31.10.1940, kirja-arvostelu Francon armeijasta Kollaarjoelle; *Ilkka* 14.10.1940, ”Nykyaikaisen ritarin päiväkirja”.

⁷⁶ *Rajamme Vartija* 23.11.1940, ”Meikäläiset merten takana taistelemassa?”; *Uusimaa* 9.11.1940, ”Sotakokemuksia Espanjasta”; *Lotta Svärd* 15.12.1940, ”Kirjoja joulupöydällemme”.

⁷⁷ *Työn Voima* 7.8.1936, nimimerkki Topi pakina ”Näkökulmastamme”.

⁷⁸ Helmikuussa 1932 Lapuan liikkeen kannattajat yrittivät kaataa Suomen hallituksen, epäonnistuen pyrkimyksessään.

⁷⁹ Mertala 2013, 194.

Vasemman puolen aatemaailmaan kuuluvassa *Pohjolan Työ* lehdessä kirjoitetaan vapaaehtoisista ja siitä, miten Etsivä keskuspoliisi⁸⁰ ja sen silloinen päällikkö Esko Rieikki ei pystynyt saamaan selville ”näiden suomalaisten fasistien rahoittajia ja värvääjiä?”. Etsivä keskuspoliisi yritti estää Espanjaan tasavaltalaisten puolelle lähteneitä suomalaisia. Saatuaan keväällä 1937 vihiä suuren vapaaehtoisryhmän pyrkivän punaisten puolelle, ilmoitti Rieikki asiasta jopa sisäministeri Kekkoselle. Julkaisussa ihmetellään, miksi Etsivä keskuspoliisia kiinnosti tasavallan puolelle lähtevät vapaaehtoiset, heidän rahoittajansa ja värvääjänsä, muttei Francon puolelle lähtevät. Kirjoituksessa ilmenee, että vasemmalla puolella olevat kokivat heidän olevan Etsivä keskuspoliisin valvonnan alla, mutta Francon puolella olevat saivat mennä Espanjaan ilman valvontaa ja viranomaisten kiinnostusta. Julkaisussa vapaaehtoisten kuvataan taistelleen kapinallisten joukoissa Espanjan tasavallan laillisen hallituksen armeijaa vastaan. Kapinallisuutta korostettiin, sillä punaiset näkivät Francon toiminnan olevan laitonta, laillisesti valitun hallituksen suistamista sivuun.⁸¹ Kirjoituksessa kerrotaan myös muiden lehtien julkaisseen ”jonkun Rutasen itsekehunnoita ’urhoollisuudesta’ Francon armeijassa”, pilkaten Rutasta itsekeskeiseksi ja kaikkea muuta kuin urhoolliseksi.⁸² Julkaisu kuvaa Francon puolelle lähteneitä vapaaehtoisia etuoikeutetuiksi ja ylempiarvoisiksi kansalaisiksi, toisin kuin tasavallan puolelle lähteneitä punaisia.

Heikkistä syytettiin forssalaisten kirvesmiehen Yrjö Holmin murhasta. Murha oli tapahtunut kesällä 1930, mutta kirjoituksia Heikkisen osallisuudesta julkaistiin 1938, hänen palattuansa Espanjasta Suomeen. Syytettä murhasta ei pystytty näyttämään toteen, joten Heikkinen sai viisi kuukautta vankeutta laittomasta vapaudenriistosta.⁸³ Heikkisen syyllisyydestä kirjoittivat vasemmalla puolella olleet lehdet, luonnehtien häntä ivalliseen sävyyn.

Heikkistä kuvaillaan Francon armeijassa puuhailleeksi kapinakenraaliksi, Espanjan kapinaan osallistuneeksi ”kansallismieliseksi sankariksi” ja IKL:n valistajaksi.⁸⁴ Näiden ohella häntä kutsuttiin Lapin profeetaksi ja sankariksi, jota IKL:läiset ihailivat ja jumaloivat. Julkaisussa IKL:ään kuuluvia kuvataan hurahaneiksi ja haltioissaan oleviksi pikkupojiksi, jotka

⁸⁰ Etsivä keskuspoliisi toimi Suojelupoliisin edeltäjänä vuosina 1919–1937. ”Suojelupoliisin edeltäjät”. Suojelupoliisin verkkosivut. <<https://supo.fi/supon-edeltajat>> [luettu 8.4.2025].

⁸¹ Juusela 2003, 138; Hyökyvaara 2021, 41.

⁸² *Pohjolan Työ* 3.2.1938, nimimerkki Jeremias pakina ”Päivän asioita”.

⁸³ Juusela 2003, 372.

⁸⁴ *Työn Voima* 28.5.1938, ”Forssalaisen Yrjö Holmin murhajuttu selviämässä”; *Hämeen Kansa* 8.6.1938, ”Pidätetty Francon ’sankari’”; *Suomen Sosialidemokraatti* 5.6.1938, nimimerkki Ent. Lapualainen pakina ”Mitä Sasulle kuuluu?”

kuuntelevat Heikkisen puheita lumoutuneina. Heikkisestä luodaan kuva epärehellisenä taparikollisena, kertomalla hänen valehdelleen aiemmassa lausunnossaan ja osallistuneen aiemmin kolmeen kyyditykseen ja saaneen niistä vankeutta. Lisäksi Heikkistä ja kahta muuta murhasta epäiltyä IKL:ään kuuluvaa kuvataan väkivaltaisina.⁸⁵ Heikkisestä luodaan murhasyytteillä kuva väkivaltaisesta ja yli-isänmaallisesta muiluttajasta ja murhaajasta. Julkaisuissa pilkataan Heikkistä ja kaikkia IKL:ään kuuluvia sekä tuodaan ilmi vasemmalla olevien näkemys Francon joukkojen hyökkäyksestä Espanjan tasavaltalaista hallitusta vastaan, kuvaten Francon joukkoja kapinallisiksi.

Kokoomuspuolueen *Hämeen Sanomat* vastasi edellä mainittuihin syytteisiin Heikkisestä. Jutussa kerrotaan marxilaislehtien syyttävän Heikkistä murhaajaksi, vaikkei hänen syyllisyydestään ole näyttöä. Tilannetta kuvataan moskovalaiseen tyyliin tehdyksi lavastusjutuksi, jota punaiset aikovat käyttää propagandatarkoituksiin. Heikkisen kerrotaan olleen Espanjassa taistelemassa veristä bolsevismia vastaan ja auttamassa Francoa. Punaisten lehdistöä kuvataan haaskalinnuksi, jonka tulisi saada rangaistus syytöksistään. Julkaisun lopussa mainitaan *Hämeen Sanomien* kymmenientuhansia lukijoiden tietävän Heikkisen olevan syytön, sekä punaisten lehtien valehdelleen tavattoman tökerösti. Heikkinen ei lehtien debatin aikaan voinut fyysisesti hyvin, tultuaan Espanjassa invalidiksi. Hän olisi halunnut lähteä Italiaan, jossa oli Espanjassa vapaaehtoisesti taistelleiden invalidien parantola. Suomeen saavuttuaan Heikkinen haki muukalaislegioonasta legioonalaisille luvattua eläkettä. Hakemuksessaan hän mainitsi, ettei eläisi enää kauaa, joten eläke ei tulisi legioonalle kalliiksi.⁸⁶ Julkaisussa korostetaan Heikkisen olleen haavoittuvassa asemassa kertomalla Heikkisen haavoittuneen Espanjassa vaikeasti ja näin ollen punaisten kuvataan iskevän julmasti puolustuskyvyttömän, Francon puolella taistelleen sankarin kimppuun.⁸⁷

Kirjoitukset Heikkisen murhasyytteistä kuvaavat suomalaisen lehdistön poliittista asetelmaa 1930-luvulla. Vaikka julkaisut kertovat ja tiedottavat Heikkisen saamista syytteistä, tekstin sävyssä ja sisällössä on hyvin paljon merkitystä sillä, kummalta poliittiselta puolelta julkaisijana toimiva lehti on.

Suurin osa julkaisuista suomalaisista bolsevismia vastaan taistelevina on positiivisia. Negatiiviset kirjoitukset ovat kirjoittaneet vasemmalla puolella olevat lehdet. Lähes kaikki

⁸⁵ *Suomen Sosialidemokraatti* 9.6.1938, ”Selviääkö Holman murha?”; *Suomen Sosialidemokraatti* 28.5.1938, ”Lapualaisvuosien roistonteot selviämässä”.

⁸⁶ Juusela 2003, 371.

⁸⁷ *Hämeen Sanomat* 12.6.1938, nimimerkki Antti mielipidekirjoitus ”Hämeenlinnan kirje”.

julkaisut, joista ilmenee vapaaehtoisten ajama aate, on heidän itsensä kirjoittamia ja ne on kirjoitettu Espanjan sisällissodan aikaan. He esittivät itse itsensä valkoisen Suomen kannattajina ja tuovat itse esiin näkemyksensä taistelusta bolsevismia vastaan, vihamielisyytensä venäläisiä kohtaan ja vertaavat Espanjan sisällissotaa Suomen sisällissotaan. Julkaisut keskittyvät von Haartmaniin, Karpaloon, Rutaseen, Räisäseen ja Heikkiseen, mutta suomalaisista vapaaehtoisista puhutaan myös yleisesti.

2.2 Francon vapautusarmeija ja väkivaltaiset punaiset

Suomalaiset vapaaehtoiset uskoivat, suomalaisen laitoikeiston tavoin, taistelevansa Espanjassa pahuutta eli punaisia vastaan. Vapaaehtoiset kuvaavat vastapuolen punaisia samoin, kuin Suomen valkoiset Suomen sisällissodassa ja sen jälkeen. Suomen sisällissodan jälkeen vihollisena pidetty punainen vastapuoli edusti toiseutta, johon heijastettiin kaikki vastenmieliset ominaisuudet. Tehokkain keino tämänkaltaisen mustavalkoisen näkökulman edistämiseksi oli tuoda ilmi vihollisen väitettyjä julmuuksia kuvaamalla vastustaja äärimmäisen epäinhimillisten ja negatiivisten stereotyyppien kautta.⁸⁸ Näin tekivät myös suomalaiset vapaaehtoiset kuvaten sodan vastapuolta väkivaltaiseksi ja julmaksi.

Von Haartman mainitsee punamiehestä, joka oli sodan alkaessa murhannut poikansa tämän kuuluttua falangisteihin.⁸⁹ Heikkinen kertoo punaisten surmanneen hänen vieressään olevan toverin ampumalla miehen takaraivon pois, toiselta toverilta taas tuli suolet ulos.⁹⁰ Francon joukoissa taisteli Afrikan armeijan maureja noin 75 000.⁹¹ Rutanen kirjoittaa kansallisten joukkojen löytäneen punaisten jäljiltä eräästä uima-altaasta 16 kuohittua ja tapettua mauria. Punaisten raakuudesta Francon joukkoja kohtaan kirjoittaa myös Karpalo. Hän kertoo kolmenkymmenen nuoren falangistin kaatuneen käsi koholla huutaen ”arriba España” punaisten ampuessa miehet konekivääreillä. Karpalo mainitsee Francon joukkojen löytäneen toveriensa ruumiskasat ja suuret verilammikot, jotka osoittivat punaisten ”vapautta, veljeyttä ja tasa-arvoisuutta”.⁹² Todellisuudessa, sodan kolmen ensimmäisen kuukauden aikana, Francon joukot suuntasivat vastapuoleen avointa väkivaltaa.⁹³

⁸⁸ Siironen 2012, 207–208; Roselius 2013, 48.

⁸⁹ Falangisteiksi kutsuttiin Espanjan fasistipuolue Falangiin kuuluvia tai puolueen kannattajia. Mertala 2013, 179.

⁹⁰ von Haartman 1940, 48; *Viikkosanomat* 5.11.1937, ”Francon kanssa kasakoita vastaan”.

⁹¹ Juusela 2003, 29.

⁹² Karpalo 1940, 104; *Ilkka* 23.12.1937, ”Suuntalehdistön painokannejutut Vaasan raastuvanoikeudessa”.

⁹³ Kekkonen 2016, 224.

Suomalaiset ovat halunneet tuoda ilmi vastapuolen julmuuden kuvaamalla yksityiskohtaisesti punaisten raakoja väkivallan tekoja. Von Haartmanin esimerkki kuvaa punaiset ihmisinä, jotka ovat valmiita murhaamaan jopa omia perheenjäseniäänsäkin. Karpalo kuvaa Francon joukkojen kaatuneen aatteelleen uskollisena pystypäin. Vapaaehtoiset kuvaavat samalla puolella taistelleita julmien punaisten uhrina. Oikeasti Francon joukkojen harjoittama väkivalta tuotti nelinkertaisen määrän uhreja tasavaltalaisen aiheuttamiin uhrimääriin nähden. Lisäksi Francon joukkojen harjoittama väkivalta oli strategisempaa toisin kuin vastapuolen, jonka väkivalta oli nopeasti ja yhtäkkiä purkautunut reaktio tukahdutettuun pelkoon ja haluun kostaa menneet.⁹⁴

Vapaaehtoiset tuovat esille myös vastapuolen julman vankien kohtelun. Heikkinen kertoo katselleensa von Haartmanin joukkojen punavankikolonnaan kuuluvien miesten epätoivoisia ja pelokkaita kasvoja. Vangit luulivat, että heidät ammutaan kuten punaisten puolella kaikille vangeille tehdään. Von Haartman kuitenkin jutteli vangeille ja muut hänen joukoistaan antoivat heille leipää.⁹⁵ Yhtenä syynä punaisten suorittamiin vankien teloituksiin oli punaisten aito kauhu sulkea vankeja vankilaan, sillä se oli valtion laitoksista kaikkein symbolisin.⁹⁶

Heikkisen tavoin, von Haartman esittää Francon joukkojen kohtelevan punaisia vankeja inhimillisemmin kuin punaiset, ja vangeilla olevan Francon vankilassa paremmat olot kuin punaisilla joukoilla rintamalla. Hän kertoo erään punavangin myöntäneen, ettei hän ollut saanut vankilassa selkäsaunaa kuin yhden ainoan kerran. Von Haartman kirjoittaa myös punavangista, joka oli pakotettu liittymään punaisiin. Vanki kertoi hänelle kaikki punaisten yksiköt, joita vastaan von Haartmanin joukot olivat taistelleet kyseisenä päivänä. Von Haartman kertoo käsitelleensä tätä vankia huomaavammin kuin muita.⁹⁷ Todellisesti Francon joukot pyrkivät äärimmilleen vietyyn raakuuteen kovien rangaistusten kautta. Suomalaisten kuvauksissa on yhteneväisyyksiä Suomen sisällissodassa valkoisten puolella taistelleen saksalaisen Rüdiger von der Goltzin muistelmiin. Goltz kirjoittaa valkoisten punavangeilla olevan ”niin paljon syötävää kuin annettavissa”.⁹⁸ Vapaaehtoisten ja Goltzin kirjoituksissa ilmenee ajankohdille tyypillinen retoriikkaa esittää oma puoli vastustajaa hyveellisempänä.

⁹⁴ Kekkonen 2016, 338; Beevor 2006, 139–140, 148.

⁹⁵ *Ajan Suunta* 27.8.1937, ”Halki ’palavan’ Reinosaan”.

⁹⁶ Beevor 2006, 142.

⁹⁷ von Haartman 1940, 89, 143–144.

⁹⁸ Kekkonen 2016, 239; Goltz 1920, 97.

Vapaaehtoiset esittävät Francon puolella taistelevilla olevan paremmat olot kuin punaisilla. Heikkinen mainitsee punaisten puolelta karanneiden vankien kertoneen, kuinka rintaman takana olevat anarkistit ja kommunistit ”tarvitsevat” kaiken viinin, joten rintamamiehille ei riitä sitä ollenkaan. Karpalo kirjoittaa Francon joukkojen olleen tyytyväisiä elämäänsä. He saivat hyvää ruokaa ja tupakkaa, toisin kuin punaisten karkurit.⁹⁹ Suomalaiset kuvaavat Francon joukkojen nauttineen arvostusta ja hyvistä oloista rintamalla, toisin kuin punaisten, jotka esitetään julmina ja omistaan piittaamattomina. Suomalainen J. O. Hannula oli eversti ja sotahistorioitsija. Hän kirjoitti vuonna 1933 julkaistun Suomen sisällissodasta kertovan teoksen, josta välittyy selkeästi valkoisen Suomen näkemys sisällissodasta. Hannula kertoo Suomen punaisten kärsineen huonosta ruuasta ja varusteista. Suomalaiset vapaaehtoiset käyttivät samankaltaista retoriikkaa Espanjan punaisista, kuin Suomessa sisällissodan voittajaosapuoli käytti vastapuolesta.¹⁰⁰

Vastapuolen raakuus ja väkivaltaisuus ilmenevät suomalaisten vapaaehtoisten mukaan myös siviilien kärsimyksenä. Heikkinen kertoo olleen ikävä katsella punaisten jälkeen jättämiä hävitettyjä ja ryöstettyjä huviloita sekä sadistisesti raadeltuja ruumiita. Hän mainitsee punaisten tykistön pommittaneen sotasairaalaa sekä ambulanssia, jossa oli haavoittuneita sotilaita. Myös Rutanen mainitsee punaisten pommittaneen sairaalaa. Karpalo kertoo nähneensä punaisten ampuneen pelloilla olleita maatyöläisiä, sekä yli seitsemänkymmenen lapsen kuolleen vastapuolen lentäjien pudotettua pommin zaragozalaiseen kouluun. Korostaakseen punaisten surmanneen viattomia siviileitä, hän kirjoittaa vierailustaan Suomen Espanjan varakonsulaattiin. Karpalon tapaama norjalainen konsuli oli suruissaan, sillä punaiset miliisit olivat surmanneet hänen vaimonsa sisällissodan alussa.¹⁰¹

Karpalo kertoo, kuinka erään kylän valloituksen jälkeen sen asukkaat ottivat heidät kyynelsilmin vastaan, hyppien riemusta ja syleillen falangisteja. Joukot antoivat kyläläisille säilykeliha- ja marmeladipurkkeja. Kyläläiset kertoivat heillä olevan puute elintarvikkeista, sillä melkein kaikki karja oli pakkoluovutettu punaisille. Karpalo mainitsee punaisten tavasta palkita omia sotilaitaan myöntämällä heille lupakirja, joka oikeutti ”viettämään niin ja niin monta yötä haluamansa naisen kanssa”. Hän kertoo lupakirjassa olevan ”toivottujen naisparkojen nimet” ja kaiken tämän oli vahvistanut ja allekirjoittanut poliittinen

⁹⁹ Karpalo 1940, 176; *Ajan Suunta* 29.6.1937, ”Miltä etulinjoilla näyttää”.

¹⁰⁰ Hannula 1933, 110.

¹⁰¹ Karpalo 1940, 133; *Ajan Suunta* 29.6.1937, ”Ratsumestari v. Haartmanilla johdossaan muukalaislegioonan rykmentti”; *Ilkka* 23.12.1937, ”Suuntalehdistön painokannejutut Vaasan raastuvanoikeudessa”.

komissaari.¹⁰² Vapaaehtoisten esittämät kertomukset esittävät vastapuolen julmana ja raukkamaisena, jotka eivät välittäneet siviileille aiheuttamistaan kärsimyksistä. Francon joukot ja itsensä he sen sijaan kuvaavat inhimillisinä ja auttavaisina viattomia siviilejä kohtaan. He esittävät itsensä moraalisisina, jotka kauhistelivat punaisten raakalaismaisia tekoja.

Vapaaehtoiset kertovat punaisten tuhonnen lukuisia rakennuksia ja kyliä. Von Haartman kuvaa vastapuolen tuhonnen 75 dynamiittilaatikkolla miljoonien arvoisen voimailaitoksen. Hän toteaa punaisten ”lurjusten olleen jälleen tavoilleen uskollisina suorittaneen perusteellisen tihutyön”, ja kuinka kylään saapuessa voi aina edeltä käsin sanoa, onko kylä valkoinen vai punainen. Jos kylä on poltettu punaisten paetessa, on kylä valkoinen, mikäli kylä on kunnossa, se on punainen. Von Haartman kirjoittaa tämänkaltaisen poliittisesti tarpeettomien kylien hävittämisen kuuluvan punaisten sodanjohdon taktiikkaan.¹⁰³ Hän kertoo joukkojensa tuleen erääseen kylään, jonka punaiset olivat juuri sytyttäneet lähtiessään pakoon:

Kun rohkeus lannistuu ja kauhu valtaa mielet, alkaa vandalismi riehua hävitystyössään kommunistien tunnettuun tapaan. Onneksi ennätimme ajoissa apuun sammutustyössä, mutta parikymmentä taloa tuhoutui sittenkin. Oli hirveätä kuunnella naisten ja lasten valitushuutoja heidän katsellessaan kotiensa tuhoutumista liekeissä.¹⁰⁴

Tapahduma kuvaa punaisten olevan ilkeävaltaisia, joskaan se ei von Haartmanin kuvauksen mukaan ole kommunisteille mitenkään tavaton luonteenpiirre. Omat joukkonsa hän esittää sankareina, jotka pelastivat viattomien naisten ja lasten kodit punaisten tuhopoltolta.

Suomen sisällissodan jälkeen valkoinen Suomi vahvisti kirkon asemaa, sillä kirkko ymmärrettiin hyödylliseksi isänmaan voimaksi ja kansan kasvattajaksi. Uskonnollis-isänmaalliset arvot olivat oikeistopiireihin kuuluville suomalaisille vapaaehtoisille tärkeitä. Tämä selittää Karpalon ja Heikkisen kirjoituksia kirkkojen tuhoamisista. Lisäksi kirkkojen turmeleminen toimi symbolina kommunistien moraalittomuudelle.¹⁰⁵ Karpalo kertoo punaisten tuhonnen ja ryöstäneen Durangossa useita kauppoja, asuntoja ja kirkon, sekä sytyttäneen kylän taloja palamaan, samoin kuin Eibarissa hieman aikaisemmin. Karpalo kuvaa Portalrubion kirkkoa ja hautausmaata, jossa kaikki oli tuhottu, useita hautoja ryöstetty

¹⁰² Karpalo 1940, 140, 215, 245.

¹⁰³ von Haartman 1940, 48, 54, 89.

¹⁰⁴ *ibid.*, 48.

¹⁰⁵ Malkavaara 2017, 54–55; Hyökyvaara 2021, 39.

ja vainajia häväisty. Hän kertoo punaisten pitäneen Zaragozan rintamalla kirkkoa majapaikkanaan ja alttaria keittiönään. Karpalo mainitsee, ettei nähnyt ainuttakaan punaisten hallussa ollutta kylää tai kaupunkia, jonka kirkkoon punaiset eivät olleet koskeneet.¹⁰⁶

Hän punaisten väkivallasta sekä kirkkojen tuhoamisesta ja halveksunnasta:

Uskonnon, kirkkojen häpäisyllä ja yksityisten kristityiden kiduttamisella ei näytä olevan rajoja. 'Espanjan laillisen hallituksen' joukot ovat kaikkialla riehuneet kuin mielipuolet. Perkele on siellä viettänyt riemujuhlaa.¹⁰⁷

Samassa julkaisussa Heikkinen kertoo Santanderin taistelusta, jossa hänen joukkonsa hyökkäsivät kirkkoon. Kirkossa heitä odotti ”hirveä näky, hävityksen kauhistus”. Hän kertoo lattialla olleen ruumiita. Surupuvussaan ollut nuori nainen sekä vanhempi nainen oli ammuttu. Tapettu äiti ja hänen 7-vuotiaansa, eloon jätetty, lapsensa olivat alttarin vieressä verissään. Hän mainitsee kahden naismilisiin ja yhden anarkistin olleen murhien takana. Heikkinen kuvailee punaisten särkeneen kuvat, patsaat ja taulut sekä ryöstäneen kirkon lattian alla olevat haudat. Hän kuvailee kirkosta löytyneiden naisten ja lapsen käyneen kirkossa punaisten hävityksestä huolimatta rukoilemassa Francon joukkojen voittoa sekä pyytäneen ”Kaikkivaltiaasta vapauttamaan kärsivän kansan punaisten hirmuvallasta”. Lisäksi hän kuvaa punaisten puolella taistelleiden naismiliisien ampuvan viattomia siviilejä ja käyttävän kirkkoa käymälänään.¹⁰⁸

Espanjan sisällissodassa punaisten rintamalla taisteli noin 1 000 espanjalaista naista. Suomen sisällissodassa punaisten puolella taisteli noin 2 000 aseellista naista. Suomen sisällissodan tavoin Espanjassa vastapuoli halveksi taisteluihin osallistuneita naisia, sillä sotimista pidettiin naisille sopimattomana. Vapaaehtoiset kuvaavat espanjalaisia punanaisia samoin kuin Suomessa punanaisia kuvattiin sisällissodan jälkeen. Naisia leimattiin huonoiksi, huonomoraalisiksi ja kevytkenkäisiksi naisiksi. Valkoisen Suomen näkökulmasta sisällissotiin osallistuneet punaiset naiset eivät olleet enää kansakunnan arvoisia, sillä he olivat toimillaan tahranneet sen.¹⁰⁹

¹⁰⁶ Karpalo 1940, 135, 277; *Ilkka* 23.12.1937, ”Suuntalehdistön painokannejutut Vaasan raastuvanoikeudessa”.

¹⁰⁷ *Luo Lippujen!* 30.11.1937, ”Häväisty temppeleli”.

¹⁰⁸ *Luo Lippujen!* 30.11.1937, ”Häväisty temppeleli”.

¹⁰⁹ Lines 2012, 134; Lintunen 2015, 14, 81, 160.

Vapaaehtoisten kuvaukset esittävät punaiset väkivaltaisina ja epäinhimillisinä, joille mikään ei ollut pyhää. Vapaaehtoiset korostavat punaisten moraalittomuutta tuomalla ilmi heidän väkivaltansa naisia ja lapsia kohtaan.¹¹⁰ Heikkinen kirjoittaa punaisessa Espanjassa kirkonhäväistysten olleen jokapäiväisiä tapahtumia sekä punaisten raiskanneen Durangon jesuiittakirkon, jota on käytetty kasarmi- ja varastorakennuksena.¹¹¹ Karpalo ja Heikkinen tuovat ilmi kirkkojen hävittämisen, sillä he halusivat kuvata vastapuolen barbaarisuuden. Valkoisessa Suomessa kirkko oli tärkeä paikka, mutta punaiset tuhosivat ja häpäisivät nämä pyhät ja uskonnolliset paikat.¹¹²

Suomalaiset kuvaavat Francon puolella taistelleita täysin päinvastoin kuin vastapuolta ja olleen siviilien puolella. Heikkinen kirjoittaa, että sota olisi päättynyt jo aikoja sitten, mikäli Franco olisi pommittanut samalla tavalla kuin punaisten lentokoneet. Franco ei kuitenkaan tehnyt näin, sillä hän on ”niin humaninen kuin mahdollista” ja haluaa säästää siviiliväkeä. Heikkinen kertoo Francon joukkojen jakavan nälkiintyneelle siviiliväestölle elintarpeita, eikä siviileiltä puutu Francon joukkojen ansiosta mitään, kaiken tavaran ollessa halpaa ja sitä olevan riittämiin. Hän mainitsee myös Francon joukoilla olevan hyvä aseistus, voitonvarma mieliala, tarpeeksi miehiä ja ruuan olevan mainiota. Heikkinen kuvaa heillä olleen hyvät olosuhteet, toisin kuin punaisilla.¹¹³ Heikkisen tavoin, Goltz kertoo Suomen sisällissodassa valkoisten jakaneen hätää kärsivälle siviiliväestölle ruokaa.¹¹⁴ Heikkisen kuvaukset tuovat Francon ja hänen joukkonsa esiin lempeinä ja inhimillisinä, jotka eivät halunneet siviiliväestön kokevan sodan julmuuksia.

Vapaaehtoiset kirjoittavat siviiliväestön ottaneen heidät aina iloisesti ja hymyssä suin vastaan. Räisänen kirjoittaa pataljoonansa kukitettavan valkoisin ruusuin kaikissa kaupungeissa, johon saapuvat.¹¹⁵ Heikkinen kuvaa Santanderin valloitusta, Francon joukkojen voittaessa kaupunki itselleen:

Väestön riemulla ei ollut rajoja. Hulluna ilosta riensivät naiset meitä vastaan.

Rivistöömme yhtyi katuvieriltä kapinaan nousseita siviilimiehiä. Marssimme

¹¹⁰ Hyökyvaara 2021, 39.

¹¹¹ *Ajan Suunta* 27.4.1937, ”Kansallinen Espanja hyvin varustettu lopputaistelua varten”.

¹¹² Siironen 2012, 209.

¹¹³ *Ajan Suunta* 27.8.1937, ”Halki ’palavan’ Reinosaan; *Viikkosanomat* 5.11.1937, ”Francon kanssa kasakoita vastaan!”, *Ajan Suunta* 27.4.1937, ”Kansallinen Espanja hyvin varustettu lopputaistelua varten”.

¹¹⁴ Goltz 1920, 96.

¹¹⁵ Juusela 2003, 363, Räisänen kirje Espanjasta sisarelleen 18.4.1938.

alkaessa jyrisivät vielä tykit ja konekiväärit lauloivat kuolinvirttään, mutta siitä huolimatta kadut olivat mustanaan väkeä. Kukaan ei malttanut pysyä kotona tai piileskellä silloin, kun Francon vapausarmeija saapui.¹¹⁶

Heikkisen kuvaus esittää Francon joukoissa taistelevat miehet vapauttajina, joita siviiliväestö arvosti sekä odotti heidän tulevan pelastamaan kylänsä ja kaupunkinsa punaisilta. Karpalo kertoo joukkonsa päätyneen sateensuojaan erääseen maalaistaloon. Talon naiset toivat joukoille kahvia, sokerikakkua, leipää ja voita, joita ei Karpalon mukaan usein näkynyt Espanjassa, korostaen naisten tuoneen harvinaisia ja kalliita ruokia arvostuksen eleenä. Von Haartman kertoo, että hänen joukkonsa otettiin kaikkialla vastaan viinein, täpötäysin hedelmäkorein ja kukkasin, riemun ollessa tavaton. Hän kuvailee, että missä tahansa he liikkuivatkin, kutsuttiin upseerit taloihin vieraisiksi ja kaikki halusivat antaa heille jotain.¹¹⁷ Myös von Haartman kuvaa siviiliväestön pitäneen Francon joukkoja pelastajina. Jälleen vapaaehtoisten kuvauksissa on yhteneväisyyksiä Goltzin kuvaukseen valkoisista Suomen sisällissodassa. Goltz kertoo joukkojensa saaneen voitetuissa kaupungeissa juhlatilaisuuksia sekä heidät otettiin aina ilolla vastaan.¹¹⁸

Suomalaiset kuvaavat kirjoituksissaan punaisia huonoiksi taistelijoiksi. Karpalo liittyi kesäkuun 1937 alussa von Haartmanin Centuria Catalana -komppaniaan, joka meni kuun puolivälissä Teruelin rintamalle.¹¹⁹ Hän kertoo rintamalohkolla valinneen pari viikkoa painostava hiljaisuus, jota rikkoi punaisten silloin tällöin mielialaa kohottavat laukaukset.¹²⁰ Myöhemmin punaisten pommittivat maastoa noin sata metriä Francon joukkojen takana, eikä huonoina ampujina vastapuoli saanut mitään tuhoa aikaan, ”vain ampua paukuttelivat”. Karpalo kertoo myös joukkojensa voineen vain istua paikoillaan, eivätkä punaiset osuneet heihin. Lisäksi hän mainitsee tilanteesta, jossa punaisilla oli erinomainen mahdollisuus tuhota Francon joukkojen lentoasema, mutta he onnistuivat vaurioittamaan ainoastaan yhtä konetta. Hän kertoo, ettei hänen saapuessaan komppanialla ollut lainkaan konetuliaseita, mutta myöhemmin vihollinen lahjoitti niitä varsin auliisti.¹²¹ Hannula kirjoittaa Suomen sisällissodasta samoin kuin Karpalo. Hän mainitsee valkoisten saaneen punaisten kivääreitä ja

¹¹⁶ *Luo Lippujen!* 6.11.1937, ”Santanderin pelastus”.

¹¹⁷ Karpalo 1940, 72; von Haartman 1940, 46.

¹¹⁸ Goltz 1920, 84–84, 95.

¹¹⁹ Juusela 2003, 358.

¹²⁰ *Hakkapeliitta* 18.1.1938, ”Teruelin hornan kattilassa”.

¹²¹ Karpalo 1940, 143, 162, 186, 225, 231.

tuhansia patruunoita saaliikseen.¹²² Karpalon kuvaukset esittävät punaiset surkeina ja epätoivoisina sotilaina, joiden sotataidoille ei voi kuin nauraa.

Heikkinenkin mainitsee punaisten sodankäynnin olevan varsin taitamatonta. Hän kertoo taivaalle ilmestyneen seitsemän punaisten lentokonetta, jotka aloittivat pommituksen. Ilmaiskujen lopputulemana vain kuusi kanaa ja yksi muuli kuolivat. Heikkinen kuvaa punaisten heittävän käsikranaatteja liian kaukaa, tankkien käytön olevan tehotonta, tykinammusten räjähtävän kaukana maalin takana, eikä heillä ole todellisia taistelulentäjiä. Hän kuvaa punaisten ampuvan patruunalippaat tyhjäksi ennen pistinhyökkäystä, kun taas Francon joukot ymmärtävät säästää niitä vastaisen varalle. Heikkinen kertoo Francon puolella taistelevien olevan kaikissa edellä mainituissa asioissa monta kertaa taitavampia.¹²³ Myös Heikkisen kirjoituksissa on nähtävissä yhteys Suomen sisällissotaan. Suomen sisällissodan voittajat kuvasivat suomalaisia punaisia samoin kuin vapaaehtoiset espanjalaisia. Hannula kuvaa Suomen sisällissodan punaisia huonosti järjestäytyneiksi, sillä heillä ei ollut hyvää päällikköä eikä taistelutaktiikkaa. Hän kertoo Lempäälän taisteluista, joissa punaisten vakuuttavasti alkanut hyökkäys pysähtyi, koska he eivät osanneet hyödyntää saavuttamaansa menestystä. Hän kuvaa punaiset myös kykenemättöminä asettua kuriin. Myös Goltz kirjoittaa Suomen sisällissodan punaisten kärsivän neuvottomuudesta ja johdon puutteesta.¹²⁴

Heikkinen ja von Haartman kuvaavat vastapuolella taistelleita pelkureiksi, jotka tosi paikan tullen pakenevat eivätkä jää taistelemaan, toisin kuin Francon puolella taistelevat tosi miehet tekevät. Von Haartman kertoo punaisten luikkineen useasti karkuun ja tämän lisännen miehistönsä etenemishalua.¹²⁵ He kertovat vuoden 1936 loppupuolella tapahtuneesta Santanderin valloituksesta.¹²⁶ Von Haartmanin joukot eivät nähneet matkalla kaupunkiin yhtään vastustajaa. Siviilit kertoivat punaisten paenneen suin päin jo edellisenä iltana. Heikkinen kertoo viiden venäläisen tankin miehistön paenneen pensaikkoon laukaustakaan ampumatta. Taistelussa hänen joukkonsa olivat valmistautuneet kovaan kamppailuun, mutta punaiset olivat ”tavoilleen uskollisina luikkineet tiehensä”. Samoin kävi kahdessa muussakin kylässä, jotka von Haartmanin joukot saivat vallattua ilman punaisten vastarintaa, sillä punaiset yrittivät paeta kaupungista. Von Haartman kuvaa Espanjan maanteiden olleen täynnä

¹²² Hannula 1933, 134–136.

¹²³ *Ajan Suunta* 17.9.1937, ”Rauhallinen päivä rintamalla”; *Ajan Suunta* 25.8.1937, ”Suomalaiset kunnostautuvat Espanjassa”; *Ajan Suunta* 4.5.1937, ”Madridin rintamalta”.

¹²⁴ Hannula 1933, 110, 231–232; Goltz 1920, 92.

¹²⁵ von Haartman 1940, 34.

¹²⁶ Juusela 2003, 342.

tavaroita, jotka olivat jääneet punaisilta, heidän paettuansa pakokauhun vallassa. Vastapuolen pelkuruudesta hän mainitsee myös kertoessaan eräästä taistelusta, jossa punaiset vetäytyivät verissä päin ”välittämättä haavoittuneiden toveriensa avunhuudosta”.¹²⁷

Von Haartmanin ja Heikkisen esimerkit kuvaavat punaiset pelkurimaisina ja selkärangattomina, jotka jättävät taakseen kaiken tovereistaan tavaroihin, jotta pääsevät itse karkuun. Omista joukoistaan von Haartman luo päinvastaisen kuvan miehinä, jotka eivät missään tilanteessa lähtisi karkuun tai pakenisi ennen ensimmäistäkään taistelua, saaticka jättäisi omiaan. Myös Suomen sisällissodan punaisista kirjoitetaan samoin. Hannula kuvaa punaisten pelkuruutta ja pakoon lähtemistä kertomalla heidän joutuneen erään taistelun loppuvaiheessa pakokauhun valtaan, yrittäessään pelastautua aukion yli. Goltz mainitsee niin ikään punaisten paenneen taistelun kohdatessa. Kuten Espanjassa, myös Suomessa punaiset jättivät paetessaan useita kymmeniä kaatuneita taistelukentälle.¹²⁸

Työn Voimassa nimimerkki Temo kirjoittaa kokoomuspuolueen ja IKL:n lehtien julkaisseen ”fasististen sotahullujen seikkailijain” Espanjasta lähettämiä, sotaa ihannoivia taistelukuvauksia, saadakseen lukijakunnassaan nostatetuksi isänmaallista innostusta. Temo kuvaa vapaaehtoisten kirjoituksia pehmeäpäisiksi. Eritoten hän ivaa Rutasta, kirjoittaen hänen saaneen sodan suurimmat nautinnot espanjalaisten tulisilmäisten kaunottarien halailuista ja suudelmista. Temo kuvaa Rutasta myös vellihousuksi, jonka tulisi kertoa kirjoituksissaan sodan raakalaisteista, tarkoittaen Francon joukkojen väkivaltaisuuksia.¹²⁹ Temon pilkkaavaa sävyä selittää *Työn Voiman* aatteellisuus, sillä lehden toimi sosialidemokraattien äänenkannattajana.¹³⁰

Rutanen vastaa *Keski-Suomen Suunnan* pakinassaan Temolle. Hän kertoo ”’Temon’ saaman, mitä ’Temo’ haluaa”. Hän kirjoittaa joukkojensa kohdanneen kauhean näyn. Erään huvilan ikkunat olivat säpäleinä, kaikki oli sekaisin, huonekalut rikottu, kaivo tukittu ja uima-altaassa oli 16 kuohittua mauria.¹³¹ Vastauksessaan Temolle hän kuvaa punaisten raakoja väkivallantekoja. Näin Rutanen pääsee näpäyttämään Temoa ja saa luvan kertoa punaisten kauheuksista Temon omasta pyynnöstään. Rutasen vastaus osoittaa punaisten suomalaisten,

¹²⁷ von Haartman 1940, 15, 47, 84, 107; *Ajan Suunta* 27.8.1937, ”Halki ’palavan’ Reinosaan”; *Luo Lippujen!* 30.11.1937, ”Häväisty temppeli”.

¹²⁸ Hannula 1933, 134–136; Goltz 1920, 106.

¹²⁹ *Työn Voima* 30.11.1937, nimimerkki Temon pakina ”Näkökulmastamme”.

¹³⁰ Hemánus 1988, 197.

¹³¹ *Keski-Suomen Suunta* 9.12.1937, Veikko Rutasen pakina ”Olin mukana Espanjassa... VII”.

tai ainakin Temon, lukeneen Rutasen kirjoituksia Espanjasta, osoittaen hänen pakinansa olleen kiinnostava myös vastapuolella oleville.

Suomen Sosialidemokraatti ottaa kantaa Rutasen esittämään kuvaan punaisista. Julkaisussa Rutasta kutsutaan kapinamaakariksi, joka kehuu Francon puolella olevien suomalaisten suurta urhoollisuutta ja kertoo heidän saavuttaneen Pohjois-Espanjassa legendaarisen maineen. Jutussa kerrotaan von Haartmanin makuupaattojen ryöstämisen ”ryssiltä” olleen vielä sulatettavissa, mutta Rutasen kertomuksessa punaisten epäonnistuneesta ilmataistelusta tuntuu olleen ”arveluttavasti pajunköyden makua”. Näin siksi, että ”teknillisesti korkealla tasolla olevat venäläiset hävittäjäkoneet ovat toistaiseksi menestyksellä palvelleet Espanjassa – koko maailman rauhan asiaa”.¹³² Rutasen kirjoitusten esitetään sisältäneen valheellista ja vääristeltyä tietoa sekä punaisista että Francon joukoista. Kirjoituksen julkaisseen lehden aatetausta ilmenee mainittaessa Rutasta kapinoinjaksi ja esitettäessä venäläisten olevan Espanjassa edistämässä rauhaa koko maailmaan.

IKL:läinen *Kymenlaakson Suunta* vastaa *Suomen Sosialidemokraatin* julkaisuun:

Rutasen rintamakirjeet ovat suututtaneet ankarasti *Sosialidemokraattia* syystä, että kirjeissä kerrotaan Francon lentolaivaston olevan paremman kuin punaisten. *Sosialidemokraatti* kehuu nyt puolestaan aatetovereittensa, bolsevikkien, lentolaivastoa. Kuten yllä olevastakin näkyy, ei sos.dem. puolue ole yhtään parantunut neuvostotaudistaan.¹³³

Kymenlaakson Suunta esittää punaisen puolen tukijan, *Suomen Sosialidemokraatin*, olevan venäläismielinen, minkä vuoksi lehti ei hyväksynyt Rutasen todenmukaisia kirjoituksia.

Työn Voiman, *Suomen Sosialidemokraatin* ja *Kymenlaakson Suunnan* julkaisuja lukuun ottamatta kaikki näkemykset ovat suomalaisten itse ilmi tuomia. Vasemmalla puolella olleen *Työn Voiman* ja *Suomen Sosialidemokraatin* julkaisut ovat ainoat suomalaisia negatiivisesti kuvaavat kirjoitukset. Suomalaisten kirjoitukset on julkaistu IKL:n lehdissä, Suojeluskunnan *Hakkapeliitassa* sekä kahdessa aatemaailmaltaan neutraalimmassa lehdessä. Tämä selittää, miksi lehdet ovat halunneet julkaista suomalaisten positiiviset kuvaukset itsestään, sekä heidän kuvauksensa punaisista ovat negatiiviset. Vapaaehtoisten kirjoitukset vastapuolen sotarikoksista, julmuuksista, siviilien tappamisista, vankien kidutuksista ja pyhiksi katsottujen

¹³² *Suomen Sosialidemokraatti* 5.9.1937, ”Liika on sentään liikaa”.

¹³³ *Kymenlaakson Suunta* 9.9.1937, ”Meiltä ja muualta”.

arvojen pilkkaamisista eivät eronneet yleiseurooppalaisesta tavasta kuvata vihollista. Espanjan sisällissodan ohella samoin tehtiin myös Suomen sisällissodassa ja sen päätyttyä. Suomessa valkoinen lehdistö vahvisti käsityksiä suomalaisten punaisten raakalaismaisuudesta.¹³⁴

Vapaaehtoiset esittävät Francon joukoissa taistelleet hyvää tekevinä vapauttajina. Rutasen, Heikkisen ja Räisäsen kirjoitukset on luotu Espanjan sisällissodan aikana, von Haartmanin ja Karpalon näkemykset esiintyvät heidän vuonna 1940 julkaistuissa muistelmissaan. Suomalaiset ovat kirjoittaneet punaisista negatiiviseen sävyyn ylläpitääkseen viholliskuvaa ja luodakseen vastakkainasettelua pahojen punaisten ja hyvien Francon joukkojen välillä.

2.3 Suomalaiset soturit

Sanomalehtijulkaisuissa, jotka kuvaavat suomalaisia vapaaehtoisia, korostuu suomalaisuus ja isänmaallisuus. Rutanen kehuu kirjoituksessaan Espanjaa kauniiksi, mutta pohtii samalla:

Mitä on Espanja, sen luonto ja sen kansa verrattuna isänmaahan ja sen kansaan?

Ei mitään muuta kuin toinen maa ja toinen kansa. Vieras maa ja vieras kansa.¹³⁵

Hän kertoo pakinassaan vapaaehtoisten ottaneen Espanjaan IKL:n puukkoja, sillä he halusivat toimittaa ”yhden näistä kauniista ja ulkomailla tavattoman harvinaisista puukoista” Francolle. Puukkojen ohella he pakkasivat mukaan suomalaisen IKL-aiheisen ryijyn niin ikään Francolle annettavaksi. Rutasen mukaan lahjat päätyivät perille. Lahjoilla vapaaehtoiset halusivat osoittaa Francolle kiitoksensa joukkoihinsa pääsystä sekä antaa näytteet harvinaisista suomalaisista laatuesineistä. Rutanen mainitsee suomalaisten mainostaneen espanjalaisille Suomen urheiluelämää, Suomea matkailumaana ja suomalaisen Ester Toivosen olevan Miss Eurooppa. He kertoivat myös kaikkien suomalaisten osaavan lukea ja kirjoittaa. Rutanen kertoo espanjalaisten olleen mielissään näistä suomalaisten tarinoista. Lisäksi hän mainitsee espanjalaisten olleen ihmeissään suomalaisten kertoessa protestanttisen Suomen olleen maailman ensimmäinen maa, ”joka on murskannut hyökkäävän bolsevismin ja karkottanut punaryssät maastaan”.¹³⁶

¹³⁴ Pakkasvirta 2023, 39; Roselius 2013, 48; Lintunen 2015, 14.

¹³⁵ *Keski-Suomen Suunta* 10.2.1938, Veikko Rutasen pakina ”Olin mukana Espanjaa... XV”.

¹³⁶ *Keski-Suomen Suunta* 16.10.1937, Veikko Rutasen pakina ”Olin mukana Espanjassa... I”; *Keski-Suomen Suunta* 30.10.1937, Veikko Rutasen pakina ”Olin mukana Espanjassa... III”; *Ajan Suunta* 25.8.1938, ”Kenraali Franco ja katolinen kirkko”.

Vapaaehtoiset olivat selvästi ylpeitä suomalaisuudestaan ja halusivat näyttää espanjalaisille Suomen olevan menestynyt koulutuksessa, urheilussa ja missikisoissa. Rutasen kirjoitukset korostavat vapaaehtoisten olleen isänmaallisia, vaikka tämä toki tulee jo ilmi siitä, että suuri osa heistä kuului IKL:ään. Heikkinen kertoo von Haartmanin tehneen paljon ja hyvää jälkeä joukko-osastollaan, sekä suomalaisten ansiosta Suomea ja suomalaisia tunnetaan Espanjassa nyt paljon enemmän kuin ennen.¹³⁷ Rutanen ja Heikkinen kuvaavat itsensä esimerkillisinä maansa edustajina maailmalla, jotka toivat Suomea tunnetuksi positiivisessa valossa.

Aatemaailman keskellä olevat lehdet kuvaavat Von Haartmania herkäksi isänmaan ystäväksi sekä hänen Espanjaan lähtönsä kuvataan olleen suurenmoinen mainostus suomalaiselle sotilaille ja sisulle. Hänellä kerrotaan myös olevan ”läikähtelevän pinnan alla isänmaallisuuden vankka kalliopohja”. Vapaaehtoisten esitetään olleen luonteeltaan tunteilemattomia ja vastapuolesta piittaamattomia.¹³⁸ Poliittisesti neutraali *Suomen Kuvalehti* kuvaa suomalaisia vapaaehtoisia:

Näille miehille eivät kansallisuusrajat, kielirajat eivätkä mitkään esteet muodostu suluksi silloin, kun on sotimisesta kysymys. He rientävät viipymättä sinne, missä sodan kaamea, tuima liekki on alkanut – he etsivät sotaa, koska se merkitsee heille heidän mieleistään elämää. Kun omassa maassa ei ole sotia, haetaan niitä muualta – ulkomaalaisena vapaaehtoisena. Suomalaisen miehen suonissa on aina sodan seikkailujen tuli palanut väkevänä. Oman vapaussotamme jälkeen nämä miehet, seikkailijasoturit, hakivat seikkailuja muiden maiden vapaussodista.¹³⁹

Kyseiset julkaisut esittävät vapaaehtoiset rohkeina, pelottomina ja aatteelleen uskollisina urhoollisina satureina, jotka ovat valmiita lähtemään muiden maiden sotiin aatteensa puolesta. Vaikka *Suomen Kuvalehteä* voidaan pitää neutraalina, käyttää lehti termiä vapaussota, tarkoittaen Suomen sisällissodassa olleen kyse vapaan Suomen ja bolsevismisen Suomen välisestä taistosta. Termin käyttöä selittää se, että kirjoitus on julkaistu talvisodan jälkeen.

¹³⁷ *Ajan Suunta* 25.8.1937, ”Suomalaiset kunnostautuvat Espanjassa”.

¹³⁸ *Pieksämäki* 25.10.1940, kirja-arvostelu Francon armeijasta Kollaanjoelle; *Ilkka* 14.10.1940, ”Nykyaikaisen ritarin päiväkirja”; *Maaseudun tulevaisuus* 9.11.1940, ”Sisulla sotaan”; *Lalli* 30.11.1940, ”Espanjan sodasta Kollaan”.

¹³⁹ *Suomen Kuvalehti* 28.9.1940, ”Ratsumestari von Haartmanin seikkailut Teruelin rintamalta Kollalle”.

Lehti toimi talvisodan aikana ja sen jälkeen suomalaisen taisteluhengen esiintuojana, korostaen suomalaista oikeutta ja ihannetta Neuvostoliiton aiheuttamaa vääryyttä vastaan.¹⁴⁰

IKL:n lehti tuo suomalaiset ilmi positiiviseen sävyyn, korostaen vapaaehtoisten isänmaallisuutta. *Keski-Suomen Suunnan* julkaisussa, jossa ilmoitetaan Rutasen tulevasta pakinasta, kerrotaan suomalaisten vapaussotureiden palanneen Espanjan taistelutantereilta kunniakkaan toiminnan jälkeen. Heidä kuvataan rohkeiksi falangisteiksi ja heidän kerrotaan kokeneen valtavia seikkailuja sekä tuottaneen neuvokkuudellaan ja rohkeudellaan paljon kunniaa suomalaiselle sotilasmaineelle.¹⁴¹

Vapaaehtoisia kuvataan satureiksi ja sankareiksi useissa eri julkaisuissa. Ainut suomalaisten itse kirjoittama julkaisu aiheesta on Rutasen pakina. Siinä hän kuvaa Koriston ja Virran kuolleen sankareina ”niin kuin suomalainen kaatuu, kivääri kädessä ryssää vastaan”, tuoden esiin heidän kuolleen kunniakkaasti aatteensa vuoksi.¹⁴² Niin sanotusti neutraalimmissa, aatemaailman keskellä olevissa lehdissä on monia kirjoituksia suomalaisista. Suomalaiset esitetään ihailtuina. Etenkin von Haartman sai osakseen useita soturikuvauksia:

Suomalaiset ovat – luonnollisesti – ihailtuja ja erikoisasemassa. Von Haartman oli jo ennakoita luonut suomalaisen soturimaineen.¹⁴³

Von Haartmania kuvataan lisäksi ritariksi, nykyaikaiseksi ritariksi, aidoksi ja pelkäämättömäksi seikkailijasoturiksi sekä soturiksi, joka on heti valmis lähtemään sinne, missä häntä eniten tarvitaan. Tällä viitataan von Haartmanin pikaista lähtöä Suomeen Francon joukkojen voitonjuhlista.¹⁴⁴ Neutraaleina pidetyt lehdet korostavat suomalaisten edustaneen soturi-ihannetta, sillä julkaisuajankohtina Suomen sotien välillä oli tilausta sotilaalliselle esikuvulle. Lisäksi von Haartmanin ja Karpalon muistelmat olivat ilmestyneet lokakuussa 1940, mikä toi suomalaisia vapaaehtoisia esiin koko Suomessa, myös oman oikealla olevan ryhmittymän ulkopuolella.

¹⁴⁰ ”Keitä me olemme?” *Suomen Kuvalehden* nettisivut. <<https://suomenkuvalehti.fi/mika-suomen-kuvalehti/>> [luettu 30.4.2025].

¹⁴¹ *Keski-Suomen Suunta* 7.10.1937, ”Suomalaisia vapaussotureita”.

¹⁴² *Keski-Suomen Suunta* 26.10.1937, Veikko Rutasen pakina ”Olin mukana Espanjassa... II”.

¹⁴³ *Turun Sanomat* 7.1.1940, ”Suomalaisia ’vieraassa’ sodassa”.

¹⁴⁴ *Kokkola* 26.10.1940, ”Nykyajan ritarin muistiinpanoja”; *Ilkka* 14.10.1940, ”Nykyaikaisen ritarin päiväkirja”; *Ruovesi* 16.10.1940, ”Seikkailijasoturien muistelmia”.

Neutraalimpien lehtien tavoin kokoomuspuolueen, suojeluskuntajärjestön ja IKL:n lehdet kuvaavat von Haartmania ihannesoturiksi. Hänestä luotiin kuva suruttomana ja kokeneena soturina, reipasotteisena vapaussoturina ja vaaran- ja kunniantäyteistä elämää rakastavana soturina. Hänen kerrotaan olevan vaeltava ritari ja seikkailijasoturi, jonka tekoja ajaa ylevä periaate ”valkoisen, kansallisen aatteen puolesta kaikkea juutalaista ja kansainvälistä vastaan”. Von Haartmania kehutaan myös ylväin sanoin urhoolliseksi taistelijaksi. Kenties suurin meriitti on maininta hänestä ihannesotilaan esikuvana.¹⁴⁵ Hänen lisäksi muita vapaaehtoisia kuvataan seikkailijasotureiksi ja vapaussotureiksi, jotka palasivat Espanjan taistelutantereelta kunniakkaan toiminnan jälkeen. Koriston ja Virran kerrotaan kuolleen ”kunnian kentällä Espanjassa”.¹⁴⁶ Huomattavasti eniten soturikuvauksia sai osakseen von Haartman, koska hän oli suomalaisista vapaaehtoisista tunnetuin ja ansioitunein.

Vapaaehtoisista Koristo, Korhonen, Virta ja Vuoristo kaatuivat Espanjassa. Korhosta lukuun ottamatta muista kaatuneista julkaistiin vähintään yksi kuolinilmoitus, monesta useampi. Niissä kaikissa ilmenee heidän aatteellisuutensa ja toimintansa laita-oikeiston järjestöissä. Vuoriston kuolinilmoituksessa tuodaan ilmi hänen lähteneen heti koulunkäynnin jälkeen suorittamaan vapaaehtoisena asevelvollisuutta. Häntä kuvataan vapaustaistelijaksi, joka oli ”innokkaasti mukana nuorison isänmaallisissa pyrkimyksissä” ja uuttera suojeluskuntamies.¹⁴⁷ Vuoristo kuvataan kuolinilmoituksessa innokkaana isänmaan ja oikeistolaisen aatteen puolustajana ja edustajana.

Rutasen haavoittui päähän huhtikuussa 1937 ja oli tajuttomana sairaalassa pari viikkoa. Koska hänestä ei kuulunut sairaalassa ollessaan mitään, ehtivät Räisänen, Vanne ja Vuoristo ilmoittaa Suomeen Rutasen kuolleen.¹⁴⁸ Rutasesta on tämän vuoksi julkaistu kuolinilmoituksia, mutta ne on myöhemmin korjattu virheellisiksi. Yksi kuolinilmoituksista alkaa sanoin ”teemme kunniaa valkoiselle soturille, joka antoi henkensä länsimaisen kulttuurin ja vapauden puolesta”. Samaisessa kuolinilmoituksessa Rutasen kerrotaan osallistuneen poliittiseen toimintaan nuoruudestaan asti, olleen ”aina innokkaasti mukana kaikissa isänmaallisissa pyrinnoissa” ja mukana perustamassa Jyväskylään Suomen Kansan

¹⁴⁵ *Hurtti Ukko* 25.11.1940, ”Kaksi Kollaani kirjaa”; ”; *Hakkapeliitta* 22.10.1940, kirja-arvostelu Francon armeijasta Kollaanijoelle; *Uusi Suomi* 27.10.1940, ”Soturin muistelmia”; *Rintamamies* 1.11.1940, ”Seikkailijasoturin päiväkirja”.

¹⁴⁶ *Keski-Suomen Sanomat* 12.10.1937, ”Espanjan sisällissodassa tähän mennessä 1,5 milj. kaatunutta”; *Mikkeli* 7.10.1937, ”Suomalaisia vapaussotureita”; *Ajan Suunta* 26.5.1937, ”Kuolleita”.

¹⁴⁷ *Ajan Suunta* 6.4.1938, ”Espanjassa kuollut suomalainen vapaustaistelija Eero Vuoristo”.

¹⁴⁸ Juusela 2003, 360.

Järjestöä.¹⁴⁹ Häntä kerrotaan jääneen kaipaamaan perheen lisäksi laaja ystävä- ja tuttavapiiri.¹⁵⁰ Rutanen esitetään henkilönä, joka antoi paljon tärkeäksi kokemalleen oikeistolaiselle aatteelle ja ollen valmis kuolemaan sen puolesta. Hänet kuvataan taitavana sotilaana, joka oli ihmisten keskuudessa tunnettu ja pidetty.

Kosola, Sorro, Sulamaa, Rutanen, Heikkinen ja Karpalo palasivat Espanjasta Suomeen ennen talvisodan alkua. Heidän osallistumisestaan talvi- tai jatkosotaan ei kuitenkaan ole virallista tietoa. Heikkisen osallistumisesta talvisotaan viittaa hänen kuolinilmoituksensa. Siinä kerrotaan hänen vapautuneen palveluksesta Suomessa, palattuaan Espanjasta invalidina, mutta tästä huolimatta ”kun sota puhkesi, riensi hän vapaaehtoisena mukaan”.¹⁵¹ Heikkistä kuvataan henkilönä, joka antoi isänmaalle kaikkensa ja halusi osallistua sen puolustamiseen invaliditeetistaan huolimatta. Hän menehtyi 1.12.1940.¹⁵² Sorron osallistumisesta talvisotaan on yksi lehtijulkaisu. Se on samalla ainoa Sorrosta kertova julkaisu tutkimusajankohtana. Siinä häntä kuvataan Espanjan ja Sallan sankariksi, joka pääsi heti viisaimman miehen maineeseen Espanjan kertomuksillaan.¹⁵³

Vanne ylennettiin talvisodan aikana luutnantiksi, tehtyensä useita menestyksekkäitä sissiretkiä vihollisen selustaan, katkoen vihollisen reitti yhteyksiä ja miinoittaen teitä. Hän kaatui 12.2.1940 vihollisen ammuttua häntä vatsaan ja keuhkoihin.¹⁵⁴ Kokoomuspuolueen lehtien kuolinilmoituksissa hänen mainitaan ottaneen innokkaasti osaa suojeluskuntatyöhön jo koulupojasta alkaen, olleen taitava ampuja ja kaatuneen isänmaan puolesta. Vannen kuvataan olleen urhoollinen soturi, joka soti uskon ja vapauden puolesta.¹⁵⁵

Heikkisen kuoltua Rutanen kirjoitti muistojulkaisun. Siinä hän kertoo usean siitä kymmenen vapaaehtoisten joukosta, joka lähti keväällä 1937 yhdessä Espanjaan, siirtyneen rajan taa. Espanjassa kaatuneiden Virran, Koriston ja Vuoriston hän kuvaa jääneen kunniakkaan verenvuodatuksen jälkeen lepäämään vapaan Espanjan kamaraan. Vannea Rutanen nimittää Suomussalmen sankariksi, kertoen Vannen ja Heikkisen lepäävän ”omilla isäimme mailla” vapaan maan sankarihaudoissa. Hän kirjoittaa Heikkisen uskoneen aina Suomen suureen

¹⁴⁹ Suomen Kansan Järjestö oli Arvi Kalstan perustama kansallissosialistinen puolue. Silvennoinen et al. 2016, 137.

¹⁵⁰ *Keski-Suomen Suunta* 22.5.1937, ”Espanjassa kaatui laukaalainen Veikko Rutanen”.

¹⁵¹ *Rintamamies* 13.12.1940, Kalevi Heikkisen kuolinilmoitus.

¹⁵² Juusela 2003, 372.

¹⁵³ *RUK* 44-45/1940, ”III Joukkue”.

¹⁵⁴ Juusela 2003, 370.

¹⁵⁵ *Uusi Aura* 11.3.1940, Terho Vannen kuolinilmoitus; *Aamulehti* 11.3.1940, ”Isänmaan puolesta”.

tulevaisuuteen ja Suomen kansasta tulevan suuri yksimielisyydessään. Rutanen kuvaa tämän olleen Heikkisen suurin toive ja hänen iloinneen suuresti ja vilpittömästi, kun Heikkinen ehti nähdä tämän käyvän todeksi.¹⁵⁶ Julkaisussa Rutanen esittää Virran, Vannen, Vuoriston, Koriston ja Heikkisen isänmaallisina sankareina, jotka omistautuivat loppuun asti aatteelleen. Hän tuo ilmi Heikkisen toivoneen koko Suomen olevan yhtenäinen kansa ja kertoo näin tapahtuneen talvisodan seurauksena, esittäen Heikkisen halunneen yksimielinen Suomen, jota ei erota erilaiset ideologiset näkemykset.

Huomattavasti eniten talvisotaan liittyviä julkaisuja on kirjoitettu von Haartmanista. Hän mainitsee olleen tärkeää päästä Suomeen taistelemaan isänmaansa puolesta, tuoden näin esiin vahvan isänmaallisuutensa. Von Haartman pyysi Espanjan sotaministeriltä eroa Espanjan armeijasta, koska halusi palata Suomeen maahan kohdistuvan uhkaavan ulkopoliittisen tilanteen vuoksi.¹⁵⁷ Von Haartman kirjoittaa tahtovansa palata Espanjasta kotiin, asettaakseen kykynsä isänmaan puolustamiseen. Hän kertoo Suomeen paluulaivan viivästyneen kolmella päivällä, jolloin hän alkoi hermostua, kuullessansa joka päivä radion kautta Suomen tilanteen kehittyvän vakavasti. ”Olisihan ollut suorastaan anteeksiantamatonta saapua liian myöhään perille”, mikäli Suomessa sattuisi jotakin. Kokoomuslehden julkaisuissa hänen kerrotaan kiirehtineen Suomeen tarjoamaan palvelustaan isänmaalle, sekä olleen heti paikalla puolustamassa isänmaan vapautta suurelta vaaralta.¹⁵⁸ Lopulta von Haartman saapui Suomeen talvisodan aattona ja kävi ensimmäiseksi ilmoittautumassa Mannerheimille.¹⁵⁹ Hänen suuri huolensa Suomeen pääsemisestä ennen sodan alkua esittää hänet hyvin isänmaallisena henkilönä, joka olisi soimannut itseään, jollei olisi ehtinyt Suomeen ennen talvisodan alkua.

Talvisodassa von Haartman määrättiin jalkaväkirykmenttipataljoonan komentajaksi Kollaalle, jossa hän haavoittui. Lisäksi hänet ylennettiin majuriksi.¹⁶⁰ Von Haartmanin kerrotaan taistelevan talvisodassa saman asian puolesta kuin Espanjassa, valkoisen ja punaisen maailmankatsomusten törmätessä yhteen länsimaalaisen oikeuden, vapauden, uskonnon ja isänmaan puolesta. Hänet esitetään aatettaan puolustavana vapaustaistelijana, joka taistelee bolsevismia vastaan. *Suomen Kuvalehden* haastattelussa von Haartman ei halua puhua talvisodan Kollaan taisteluista, tapahtumien olleen ”vielä liian tuoreessa muistissa, rauha liian

¹⁵⁶ *Uusi Aura* 22.12.1940, ”Kalevi Heikkinen in memoriam”.

¹⁵⁷ Juusela 2003, 350.

¹⁵⁸ von Haartman 1940, 140, 148; *Savonmaa* 26.10.1940, ”Carl von Haartman: Francon armeijasta Kollaanjoelle”; *Suomen Kuvalehti* 5.10.1940, ”Francon armeijasta Kollaanjoelle”.

¹⁵⁹ Juusela 2003, 350.

¹⁶⁰ *ibid.*, 369.

katkera sotilaan nieltäväksi”. Hän kuitenkin mainitsee Suomella olevan erinomaiset ominaisuudet Neuvostoliittoa vastaan samoin kuin Francolla oli Espanjassa. Nämä piirteet ovat isänmaallisuus, urhoollisuus sekä uskontietoisuus voiton merkityksestä ja välttämättömydestä.¹⁶¹ Von Haartman ei julkaisun perusteella ollut tyytyväinen talvisodan lopputulokseen vaan otti sen hyvin raskaasti, tuoden jälleen esiin vahvan isänmaallisuutensa. Hän kuvaa Francon joukkojen taistelleen samaa vihollista vastaan kuin Suomi, jonka voittaessa vapaus ja isänmaa olisi menetetty.

Myös vasemmalla olevat *Työväenopisto* ja *Liiketyöläinen* kirjoittavat von Haartmanin osallisuudesta talvisotaan. *Työväenopisto* mainitsee von Haartmanin pataljoonineen kamppailevan urheasti Suomen puolesta ja suomalaisen sotilaan kunnan näyttäytyvän ainutlaatuisessa valaistuksessaan. Kyseinen julkaisu esittää hänet positiivisessa valossa, osoittaen Suomen olevan tärkeämpi kuin von Haartmanin edustaman ideologian. Sen sijaan *Liiketyöläinen* kertoo hänen olevan keikaileva palkkasoturi, ”jonka henki on varmastikin vieras sille armeijalle, joka taisteli maamme itsenäisyyden ja vapauden puolesta”. Julkaisussa mainitaan von Haartmanin epäonnistuneen yrityksessään yhdistää Francon kapinallinen armeija Kollanjoen sankareihin.¹⁶² Kyseisessä julkaisussa von Haartmanille ei anneta samaa kunniaa kuin muille talvisodassa taistelleille, pitäen häntä väärän aatteen edustajana, joka ei todellisuudessa toivo Suomen parasta. Lisäksi von Haartmanin vertausta Francon joukkojen ja talvisotaan osallistuneiden suomalaisten rinnastamista pidetään halpamaisena.

Räisänen palasi Espanjasta Suomeen syksyllä 1939, armeijan ylimääräisen harjoituksen aikana. Talvisodan aikana hän toimi Niinisalossa toimistoupseerina koeampuma-asemalla omasta toiveestaan, sillä oli Espanjassa haavoittunut pahasti jalkaan. Hänelle tarjottiin ensin komppaniapäällikön paikkaa sotakokemuksensa vuoksi, mutta toivoi muuta tehtävää haavoittumisensa takia. Räisänen menehtyi 14.3.1941 tapaturmaisesti. Kaila osallistui talvisotaan jalkaväkirykmentin adjutanttina, sekä toimi prikaatin komppaniapäällikkönä Lauritsalassa. Kesällä 1940 hänet ylennettiin kapteeniksi. Ennen jatkosotaa, keväällä 1941 hän pääsi saksalaisiin SS-joukkoihin, oli Ukrainassa ja palasi helmikuussa 1942 Suomeen.¹⁶³ Ansioistaan huolimatta Räisäseen ja Kailaan liittyen ei julkaistu kirjoituksia.

¹⁶¹ *Mielisairaanhoidtaja* 1.11.1940, ”Otavan uusia kirjoja”; *Suomen Kuvalehti* 28.9.1940, ”Ratsumestari von Haartmanin seikkailut Teruelin rintamalta Kollaalle”.

¹⁶² *Työväenopisto* 1.10.1940, kirja-arvostelu Francon armeijasta Kollanjoelle; *Liiketyöläinen* 1.10.1940, ”Sotakirjoja”.

¹⁶³ Juusela 2003, 370–371.

Vapaaehtoiset tuovat kirjoituksissaan esille espanjalaisille jakamaansa positiivista Suomi-kuvaa, esittäen itsensä isänmaastaan ylpeinä henkilöinä. Muut näkemykset suomalaisista sotateina, isänmaallisina ja laitaioikeiston järjestöjen aktiiveina on ulkopuolelta luotua. Julkaisuissa ilmenee Valkoisen Suomen näkemys ihannekansalaisesta: vapaaehtoinen sotilas, joka oli kurinalainen, velvollisuudentuntoinen ja uhrautuva.¹⁶⁴ Kuvauksissa vapaaehtoiset saavat Espanjan taisteluiden ohella ansiota talvisodan teoistaan sekä kuolinilmoitukset heistä ovat positiivisia ja kuvaavat heitä hyvin isänmaallisina. Muutamaa julkaisua lukuun ottamatta kirjoitukset suomalaisista vapaaehtoisista ovat positiivisia, riippumatta siitä, ovatko ne julkaistu Espanjan sisällissodan aikana vai sen jälkeen. Eniten kirjoituksia ja kuvauksia saa osakseen von Haartman, mutta myös Rutasta, Vuoristoa, Heikkistä, Koristoa, Vannea, Virtaa ja Räisästä on kuvattu julkaisuissa. Kirjoituksista kaksi on julkaisu vuonna 1938. Muut kuvaukset suomalaisista on julkaistu vuonna 1937, jolloin Heikkinen ja Rutanen kirjoittivat Espanjan kokemuksistaan, sekä vuonna 1940 von Haartmanin ja Karpalon muistelmien tultua julki.

¹⁶⁴ Siironen 2012, 208.

3 Humoristinen mieli ja seikkailijaluonne

Suomalaisten vapaaehtoisten luonnetta kuvataan lehdistö- ja muistelmajulkaisuissa runsaasti. Heidät esitetään huumorintajuisina ja leikkimielisinä, eivät ottaneet Espanjan tapahtumia liian vakavasti, pilailivat vastustajien kustannuksella ja osasivat nauraa itselleen. Vapaaehtoisia kuvataan myös itsepäisinä oman tien kulkijoina, joiden seikkailijaluonne ajoi heitä Espanjaan sisällissotaan. Espanjassa ollessaan he osoittivat suomalaista sisukkuutta ja periksiantamattomuutta. Humoristisen ja sotilaallisen luonteen ohella heidät kuvataan sympaattisina ja oikeudenmukaisina henkilöinä, jotka kokivat koti-ikävää.

3.1 Sisukkaat seikkailijat

Suomalaiset vapaaehtoiset kuvataan seikkailijoina, jotka lähtivät Espanjaan tyydyttääkseen seikkailijaluonnettaan ideologisten motiivien lisäksi. Näin kertoo myös Karpalo:

Seikkailunhaluhan minut sai matkalle lähtemään. Kun sitä täällä kotona ei voinut purkaa mihinkään, päätin liittyä muutamien Espanjaan aikovien maanmiesteni joukkoon.¹⁶⁵

Suomalaisia vapaaehtoisista kymmenen lähti helmikuussa 1937 Espanjaan. He tapasivat Hampurissa ja jatkoivat matkaa yhdessä Ranskan kautta Espanjaan. Nämä kymmenen olivat Heikkinen, Koristo, Karpalo, Sorro, Vuoristo, Kosola, Rutanen, Räisänen, Vanne ja Virta.¹⁶⁶ Räisänen kirjoittaa sisarelleen kymmenen pelottoman miehen lähteneen Espanjaan, päämääränään Hampuri. Karpalo kuvaa suomalaisten olevan välinpitämättömiä suurista vastuksista ja pystyvänsä ”sisulla voittamaan kaikki päämääränsä tiellä olevat vaikeudet”.¹⁶⁷

Keskustalaisissa ja poliittisesti neutraalimmissa lehdissä Karpalolla kuvataan olevan seikkailijanmieli. Von Haartmanin muistelmia koskevissa kirja-arvosteluissa häntä kuvataan seikkailijasoturina ja huimapäisenä seikkailijana, sekä hänen verensä vetävän häntä seikkailuihin.¹⁶⁸ Nämä esitetään syinä, joiden vuoksi he lähtivät vieraan maan sotaan. Nämä lehtijulkaisut on julkaistu vuonna 1940, Karpalon ja von Haartmanin muistelmien tultua julki.

¹⁶⁵ *Uusi Suomi*, 2.12.1937, ”Kahdeksan kuukautta Francon joukoissa”.

¹⁶⁶ Juusela 2003, 355.

¹⁶⁷ *ibid.*, 363, Räisänen kirje Espanjasta sisarelleen 18.4.1938; *Uusimaa* 28.11.1940, ”Sisulla sotaan”.

¹⁶⁸ *Maaseudun Tulevaisuus* 9.11.1940, ”Sisulla sotaan”; *Maaseudun Tulevaisuus* 19.10.1940, ”Carl von Haartmanin sotapäiväkirja”; *Pieksämäki* 25.10.1940, kirja-arvostelu, Francon armeijasta Kollaanjoelle; *Suomen Sotilas* 1.11.1940, ”Becker-Rey n:o 2”.

Muut kuvaukset suomalaisten seikkailunhalusta on niin ikään julkaistu vuonna 1940 ja perustuvat muistelmiin. Kirjoitukset on julkaistu edistyspuolueen, Suojeluskunta järjestön ja IKL:n lehdissä. *Hakkapeliitta* raportoi kesäkuussa 1937 vapaaehtoisista kertomalla Suomesta lähteneen ”joukko seikkailunhaluisia nuorukaisia Espanjaan Francon riveihin”.

Vapaaehtoisten kerrotaan pitäneen ”seikkailusta seikkailun takia” ja antautuneen vaaraan kuin sitä kaivaten. Heidät esitetään myös seikkailua etsivinä nuorukaisina. Karpalo kuvataan henkilönä, jonka päätä ”ei koskaan palellut”, von Haartman suurena seikkailijana.¹⁶⁹

Suomalaisten vapaaehtoisten seikkailunhalua on tuotu kirja-arvosteluissa ilmi selittävänä tekijänä Espanjaan lähdölle. Seikkailijaluonnetta on myös tuotu esiin esittämällä heidät pelottomina ja uskaliaina miehinä, jotka eivät pelänneet lähteä vieraaseen maahan sotimaan aatteensa puolesta.

Suomalaisten matka Espanjaan oli pitkä ja lukuisten vaikeuksien saattama. Espanjan sisällissodan alussa Suomi oli virallisesti puolueeton. Suomi kuului vuosina 1937–1939 Iso-Britannian ja Ranskan perustamaan 24 eurooppalaisen maan Espanjan sisällissodan puuttumattomuuskomiteaan. Komiteaan kuuluneet valtiot sitoutuivat valvomaan, ettei sopimuksen kieltämiä ampuma-aseita tai muita sotatarvikkeita vietäisi Espanjaan tai sen alusmaihin. Myöskään vapaaehtoisia ei tullut päästää näihin maihin. Suomessa säädettiin lisäksi erillinen laki Espanjan sisällissotaan osallistumisen estämiseksi. Laki oli voimassa 30.4.1937 – 1.4.1938, joka osoittaa, että Espanjan sisällissodan arvioitiin kestävän alle kaksi vuotta. Laissa muun muassa kriminalisoitiin vapaaehtoisten värväminen ja värväytyminen sekä maastalähtöä vaikeutettiin passitarkastusten avulla.¹⁷⁰ Suomalaisten vapaaehtoisten matka Espanjaan sisälsi siis laillisia esteitä.

Heikkinen kirjoittaa heidän pyytäneen Saksassa ollessaan eräältä espanjalaiselta kauppiaalta neuvoja Espanjaan pääsemiseksi. Hän kertoi kauppiaille Suomen hallituksen olevan puolueeton ja heidät palautettaisiin Suomeen, mikäli he pyytäisivät apua viranomaisilta.¹⁷¹ Suomen ulkoministeriö oli saanut tiedon Koriston lähdöstä Espanjaan ja sähkötti keväällä 1937 Pariisiin lähetystölle, että Koristo tulee kotiuttaa pikaisesti. Pian ulkoministeriö sai Pariisiin lähetystöltä tiedon myös Heikkisen ja Karpalon Espanjaan lähdöstä, pyytäen

¹⁶⁹ *Hakkapeliitta* 15.6.1937, ”Suomalaisia kaatunut Espanjassa”; *Helsingin Sanomat* 27.10.1940, ”Reipas sotakirja Espanjasta”; *Vaasa* 9.11.1940, ”Suomalaisten seikkailuja Espanjan sodassa”; *Turun Sanomat* 7.11.1940, ”Suomalaisia ’vieraassa’ sodassa”; *Haminan Lehti* 2.11.1940, ”Sotakirja Espanjasta ja Kollaasta”.

¹⁷⁰ Pakkasvirta 2023, 46; Hyökyvaara 2021, 46, 49–50.

¹⁷¹ *Viikkosanomat* 22.10.1937, ”Francon kanssa kasakoita vastaan!”

kotiuttamaan heidätkin.¹⁷² Tämä osoittaa suomalaisten uhmaavan valtion kieltoa Espanjaan lähdöstä, sillä taistelu ja seikkailu aatteen puolesta oli lain noudattamista tärkeämpi.

Kymmenen vapaaehtoisen matka Espanjaan kesti reilu kuukauden. Matkan pituudesta huolimatta he eivät luovuttaneet ja palanneet Suomeen niin kuin osa Espanjaan Francon puolelle lähteneistä vapaaehtoisista teki, vaan olivat valmiit käyttämään aikaa, rahaa ja epärehellisiäkin keinoja päästäkseen Espanjaan. Useissa julkaisuissa kuvataankin suomalaisten vahvaa motivaatiota ja kovaa halua päästä Espanjan rintamalle.¹⁷³

Rutanen kertoo juttusarjassaan, kuinka Espanjaan menomatalla kymmenen suomalaisen joukko joutui Ranskassa pakenemaan luotisedetta ylittäessään Ranskan ja Espanjan välisen rajan. Sitkeydestä ja halusta päästä rintamalle mainitsee myös von Haartman. Päästyään Espanjaan hän kertoo ilmoittautuneensa espanjalaiselle kenraalille, joka imartelusta huolimatta totesi, etteivät Francon joukot kaipaa vierasta apua ja lähetti von Haartmanin kotimatalle. Hän ei kuitenkaan hyväksynyt torjutuksi tulemistä, vaan oli laatinut suunnitelman päästäkseen Francon joukkoihin ”hinnalla millä hyvänsä”.¹⁷⁴

Suomalaisten sisukkuutta päästä Espanjaan kuvaa maalaisliiton lehti *Lalli*. Lehti kirjoittaa vapaaehtoisjoukon matkan Espanjaan kestäneen 36 vuorokautta. Heidän kuvataan kokeneen matkalla vaikka mitä, eritoten nälkää, osan joukosta istuneen pari kertaa vankilassa ja keinotelleen itsensä eteenpäin Saksassa ja Ranskassa, joissa ei suhtauduttu suopeasti rahattomiin seikkailijoihin.¹⁷⁵

Myös useat kokoomuspuolueen ja IKL:n lehdet kirjoittavat vapaaehtoisten matkasta. Karpalon *Sisulla sotaan* muistelmaan kirja-arvostelussa mainitaan kirjan nimen viittaavan siihen itsepäisyyteen, ”jolla eräät suomalaiset pyrkivät Francon armeijaan siitä huolimatta, että he matkallaan kohtasivat esteen toiseensa jälkeen”. Karpalon sitkeää ja periksiantamatonta luonnetta kuvataan kertomalla, kuinka hän ”tappeli rintamalla sisukkaan suomalaisen tapaan” ja tarvittaessa osasi ”pistää hulinaksi ja suorittaa sodassa pelottomia tekoja”.¹⁷⁶ Von Haartmanin mainitaan päässeensä ”monen mutkan kautta Francon armeijaan” ja vaikka hänen alkunsa Espanjassa vaikutti hankalalta, ”suomalainen sitkeys viekkauksella

¹⁷² Juusela 2003, 356.

¹⁷³ *ibid.*, 352, 357.

¹⁷⁴ *Keski-Suomen Suunta* 16.10.1937, Veikko Rutasen pakina ”Olin mukana Espanjassa... I”.

¹⁷⁵ *Lalli* 6.11.1940, ”Iloinen sotakirja”.

¹⁷⁶ *Hämeen Sanomat* 26.10.1940, ”Suomalainen Francon joukoissa”; *Vaasa* 9.11.1940, ”Suomalaisen seikkailuja Espanjan sodassa”; *Suupohjan Sanomat* 29.10.1940, ”Suomalaisen seikkailuja Espanjan sodassa”.

höystettynä sai aikaan sen”, että hän pääsi Francon joukkoihin.¹⁷⁷ Julkaisujen mukaan von Haartman halusi muiden suomalaisten tavoin Espanjan rintamalle keinoja kaihtamatta.

Espanjaan päästyään suomalaiset osoittivat sisukkuutensa ja periksiantamattomuutensa monin tavoin. Räisänen kirjoittaa kohtalon koeteelleen kovin onnen satureita, kolmen heistä kaaduttua ”sankareina korkean kansallisen aatteen puolesta” ja neljän palanneen Suomeen invalideina.¹⁷⁸ Karpalo mainitsee muistelmassaan Koriston ja Virran kaatumisesta. Koristo, Virta, Kosola ja Sorro kuuluivat muukalaislegioonan 11. pataljoonaan, 41. komppaniaan ja olivat ensimmäiset suomalaiset rintamalla. Koristo ja Virta menehtyivät vain noin kaksi kuukautta Espanjaan saapumisen jälkeen 15.4.1937 puolustaessaan kukkulaa, jota vihollinen tulitti armottomasti.¹⁷⁹ Karpalo kertoo Koriston ja Virran kaatuneen Extremaduran rintamalla, saatuaan osumat kalliioseinämään iskeytyneestä kranaatista.¹⁸⁰ Räisänen kuvailee suomalaisten olleen Espanjassa tosissaan ja valmiita uhraamaan henkensä. Myös Karpalon kirjoitus kuvaa Koriston ja Virran olleen periksiantamattomia ja taistelleen kuolemaansa asti.

Vuoristo kuului muukalaislegioonan 11. komppaniaan ja kaatui Toledon rintamalla 13.5.1937, eli hyvin pian Espanjaan saavuttuaan.¹⁸¹ Hänen kaatumisestaan Espanjassa on haluttu luoda sankaritarina. Vuoristo esitetään IKL:n *Ajan Suunnan* kuolinilmoituksessa seikkailunintoisena nuorena, joka kaatui vain 20 vuoden iässä. Hänen kaatumisestaan on kaksi tarinaa, joissa molemmissa hänet kuvataan periksiantamattomana taistelijana. *Helsingin Sanomien* julkaisussa kerrotaan Vuoriston kaatuneen konekiväärinsä ääreen, saatuaan 37 kranaatin sirua ruumiiseensa, joista huolimatta hän jatkoi ampumista vielä kaksikymmentä minuuttia. Toisessa, *Kalevan*, kuolinilmoituksessa hänen kerrotaan haavoittuneen kahdesti peräkkäin 25 minuutin väliajoin, ensin saaden luodin vasempaan olkapäähänsä ja vähän ajan päästä vasempaan keuhkoonsa.¹⁸² Edistyspuolueen lehtien kuvaukset esittävät Vuoriston uskomattomana ampujana, joka haavoittumisista huolimatta jatkoi ampumista pitkään ja lopulta kaatui aatteensa puolesta.

¹⁷⁷ Lalli 13.11.1940, ”Espanjan sodasta Kollaan”; Savo 30.10.1940, ”Seikkailijasoturien muistelmakirja”.

¹⁷⁸ Juusela 2003, 363, Räisänen kirje Espanjasta sisarelleen 18.4.1938,

¹⁷⁹ *ibid.*, 359, 362.

¹⁸⁰ Karpalo 1940, 190.

¹⁸¹ Juusela 2003, 361.

¹⁸² *Ajan Suunta*, 6.4.1938, ”Espanjassa kaatunut suomalainen vapaustaistelija”; *Helsingin Sanomat* 4.9.1937, ”Suomalainen vapaaehtoinen kaatunut”; *Kaleva* 10.12.1937, ”Vapaaehtoisen Eero Vuoriston kaatuminen Espanjassa”.

Von Haartman nimitettiin Salamancan lähellä sijaitsevan falangin reserviupseerikoulun johtajaksi helmikuussa 1937.¹⁸³ Hän kertoo muistelmissaan, että halusi siirtyä kouluttajan roolista rintamalle tositoimiin:

Tämä rintamantakainen työ ei ollut minulle vähääkään mieleen. Sulloa tietoa tyhmien upseerikokelasten päihin ei ole koskaan ollut vahvimpia puoliani, enkä suinkaan ollut tullut Espanjaan sitä varten. Olin jo päättänyt pyrkiä takaisin rintamalle mahdollisimman nopeasti.¹⁸⁴

Kyseisessä katkelmassa von Haartman esittää hänellä olevan taistelijaanluonne ja haluavansa hyödyntää osaamistaan rintamalla. Hän kertoo tullessaan Espanjaan taistelemaan aatteensa puolesta vihollista vastaan, eikä toimimaan rintaman takana sotilaiden kouluttajana.

Suomalaisten vapaaehtoisten sisukkuutta, periksiantamattomuutta ja rohkeutta korostavat useat maininnat heidän loukkaantumisistaan, joista huolimatta he halusivat aina palata rintamalle. Von Haartman haavoittui Espanjassa viidesti.¹⁸⁵ Hän tuo muistelmissaan ilmi otteen divisioonan päiväkäskystä, jossa häntä kiitetään ansioista taistelussa. Hän oli haavoittunut vasempaan käsivarteen ensimmäisen hyökkäyksen jälkeen, muttei antanut sitoa haavaansa vaan jatkoi taistelua antaen päällystölle selostuksen vihollisten asemasta. Puoluepoliittisesti oikealla oleva *Lakeus* kuvaa von Haartmanin osoittaneen jatkuvasti ”urhoollisuutta useissa voitokkaissa hyökkäyksissään”.¹⁸⁶

Puolueeton paikallislehti mainitsee eräästä von Haartmanin joukkojen taistelusta. Julkaisussa kerrotaan, kuinka ”suomalainen ratsumestari antoi oivan näytteen suomalaisen rohkeudesta” hypätessään tankin päälle tuhotakseen sen miehistön. Hän kuitenkin loukkaantui tilanteessa ja joutui sairaalaan, mutta silti ”vieläkin paloi mieli rintamalle”.¹⁸⁷ Von Haartmanin pyrkimyksestä päästä rintamalle haavoittumisesta huolimatta kertoo myös puoluepoliittisesti neutraali *Suomen Kuvalehti*. Von Haartmanista kertovassa henkilöjutussa hänen mainitaan haavoittuneen vaikeasti vihollisen konekiväärisuihkussa, saaden vasempaan käteensä kolme luodinreikää. Hänen kerrotaan kuitenkin vähät välittäneen saamistaan osumista, sillä hänellä

¹⁸³ Juusela 2003, 342.

¹⁸⁴ von Haartman 1940, 27.

¹⁸⁵ Juusela 2003, 350.

¹⁸⁶ von Haartman 1940, 22; *Lakeus* 23.8.1938, ”Suomalainen punakomppania tuhoutunut kokonaan Segren taisteluissa”.

¹⁸⁷ *Paikallissanomat* 31.10.1940, kirja-arvostelu Francon armeijasta Kollaanjoelle.

oli kiire takaisin joukkojensa luo, uusien tehtävien odottaessa todeten lihashaavojen paranevan nopeasti. Julkaisussa hänen mainitaan palanneen rintamalle lukuisista haavoittumisistaan ja invaliditeetistaan huolimatta,¹⁸⁸ Nämä kuvaukset tuovat von Haartmanin esiin henkilönä, jonka halu taistella rintamalla oli niin kova, etteivät vakavatkaan haavoittumiset hidastaneet häntä.

Karpaloa, Kosolaa, Sulamaata ja Sorroa lukuun ottamatta suomalaiset vapaaehtoiset haavoittuivat tai kaatuivat rintamalla. Kaila haavoittui syyskuussa 1938 saatuaan luodin reiteensä ja joutui sairaalaan. Hänen loukkaantumisestaan ei kuitenkaan ole ainoatakaan mainintaa lehdistö- tai muistelmajulkaisuissa. Vanne haavoittui Espanjassa useasti. Yksi haavoittumisista tapahtui heinäkuussa 1937 Bruneten taistelussa, jossa hän sai osuman kylkeensä.¹⁸⁹ IKL:n äänenkannattaja *Ajan Suunta* kertoo Vannen joutuneen Espanjassa ollessaan sairaalaan kolmesti haavoituttuaan rintamalla.¹⁹⁰

Räisänen haavoittui keväällä 1937 jalkaansa ja joutui olemaan sotasairaalassa lähes vuoden.¹⁹¹ Räisänen kertoo sisarelleen osoitetussa kirjeessä molempien jalkojensa paleltuneen, jonka seurauksena hän joutui makaamaan kaksi kuukautta sairaalassa. Hän mainitsee saman tapahtuneen monelle muullekin.¹⁹² Räisänen kirje ei vastaa Juuselan kuvausta siitä, kuinka pahasti Räisänen todellisuudessa haavoittui. Räisänen on selvästi halunnut suojella sisartaan kertomalla hänelle paljon lievemmän version asioiden todellisesta laidasta, sillä ei halunnut huolestuttaa häntä. Räisäsestä muodostuu kirjoittamansa kirjeen myötä kuva henkilönä, joka välittää ja haluaa suojella perhettään.

Heikkinen haavoittui huhtikuussa 1937, oltuaan vasta pari kuukautta Espanjassa. Vihollinen alkoi yllättäen tulittaa kuormastoa, jonka mukana Heikkinen liikkui. Vastapuolen tankin ampuma laukaus osui kiviaitaan, josta sinkosi kiviä hänen päähänsä ja rintaansa, minkä lisäksi häneen osui useita ammuksen sirpaleita. Heikkinen kirjoittaa Suomeen sairaalasta, haavoituttuaan nelipäiväisen ankaran taistelun loppuvaiheissa saatuaan kranaatinsirpaleen ohimoonsa. Hän ryhtyi sairaalassa ollessaan *Ajan Suunnan* kirjeenvaihtajaksi.¹⁹³ Hän kertoo

¹⁸⁸ *Suomen Kuvalehti* 5.10.1940, ”Francon armeijasta Kollaarjoelle”; *Suomen Kuvalehti* 28.9.1940, ”Ratsumestari von Haartmanin seikkailut Teruelin rintamalta Kollaalle”.

¹⁸⁹ Juusela 2003, 361.

¹⁹⁰ *Ajan Suunta* 8.2.1938, ”Suomalainen vapaaehtoinen kunnostautunut Espanjassa”.

¹⁹¹ Juusela 2003, 361.

¹⁹² *ibid.*, 363, Räisänen kirje Espanjasta sisarelleen 18.4.1938.

¹⁹³ *ibid.*, 360, 266.

haavoittumisensa olleen lievä ja pääsevänsä ”pian takaisin rintamalle seuraamaan taistelujen kulkua”.¹⁹⁴ Kirjoituksessa Heikkisen esittää itsensä periksiantamattomana, selvittyään ankarassa taistelussa neljä päivää ja vähättelee haavoittumisensa vakavuutta, haluten rintamalle takaisin heti kun mahdollista.

Rutanen haavoittui Espanjassa kahdesti, joista jälkimmäisestä hän sain invalidistatuksen. Keväällä 1937 hän haavoittui kranaatin räjähtäessä hänen vieressään ja sai kranaatinsirpaleen polveensa. Loukkaantumisistaan huolimatta hän halusi Heikkisen kanssa palata rintamalle, nyt von Haartmanin joukkoihin. Kokoomuspuolueen lehdissä mainitaan Heikkisen ja Rutasen haavoittuneen Espanjassa vakavasti ja tuleensa julistetuiksi invalideiksi, mutta tästä huolimatta he haluavat osallistua vielä taisteluihin von Haartmanin joukoissa.¹⁹⁵ Heikkisen ja Rutasen kolonnan päällikkö kielsi heitä lähtemästä rintamalle ilman lupaa, joten he lähtivät von Haartmanin joukkoihin salaa. Suomalaiset käyttivät jälleen kekseliäisyyttään päästäkseen rintamalle. Heikkinen kertoo matkustaneensa tyhjässä tynnyrissä ja Rutasen ryömineen perunasäkkiin.¹⁹⁶ Myös von Haartman kuvaa Heikkisen ja Rutasen tapaamista, esittäen heidät sisukkaina:

Kaksi suomalaista – entisiä vapaaehtoisia muukalaislegioonassa – ilmoittautui minulle. Heidät oli hylätty sotapalvelukseen kelpaamattomina muutamien sodassa saatujen vaikeiden haavojen takia. Taskut tyhjinä ja nälkiintyneinä he saapuivat suomalaisen sisun sitkeydellä – huolimatta vasta aivan puoliksi hoidetuista haavoistaan – luokseni ilmoittautumaan palvelukseen.¹⁹⁷

Heikkinen ja Rutanen kuvaavat itsensä sankarillisina ja urhollisina aatteensa puolesta taistelevina vapaaehtoisina. Von Haartmanin muistelmakuvaus tukee heidän luomaansa kuvaa.

Von Haartmanin periksiantamattomuudesta kertoo hänen kertomuksensa tilanteesta, jossa päästyänsä konekiväärikomppanian johtajaksi, komppanian jäsenet katsoivat häntä epäluuloisesti. Kysyttyään asiasta eräältä upseeriltaan, hän sai vastaukseksi, että ”ulkomaalaista epäillään, oli toivottu espanjalaista esimiestä, upseeria, jolla olisi hyvä maine”. Von Haartman mainitsee vastauksen huvittaneen häntä hieman. Hän päätti kuitenkin voittaa

¹⁹⁴ *Ajan Suunta* 27.4.1937, ”Kansallinen Espanja hyvin varustettu lopputaisteluja varten”.

¹⁹⁵ Juusela 2003, 360.

¹⁹⁶ *Ajan Suunta* 9.9.1937, ”Santanderin valloitus”.

¹⁹⁷ von Haartman 1940, 36.

joukkonsa mahdollisimman nopeasti puolelleen.¹⁹⁸ Muistelmassaan von Haartman esittää itsensä sisukkaana, haluten saada epäilevät joukkonsa puolelleen.

Kokoomus- ja edistyspuolueen lehdet kuvaavat vapaaehtoisia urhoollisiksi, jotka ovat kylmäverisyydellään herättäneet suurta huomiota. Eritoten von Haartmanin urhoollisuus mainitaan erikseen.¹⁹⁹ Rutanen ja Heikkinen kirjoittavat niin ikään von Haartmanin olleen koko Pohjois-Espanjassa kuuluisa urhoollisuudestaan ja urotöistään. He kertovat hänen haavoittuneen neljästi, olleen kahdesti joutumassa punaisten vangiksi, mutta kylmäverisyydellään pelastautunut. Suomalaisten urhoollisuudesta, rohkeudesta ja pelottomuudesta mainitsee Heikkinen, kuvatessaan erästä taistelua:

Läähättäen juoksemme kivääri kourassa palavaan helvettiin. Savu karvastelee kurkussa. Ammuntaa, räjähdyksiä, verta, haavoittuneiden valitusta ja epätoivoista kiroilua.²⁰⁰

Kuvauksen raa'asta ja väkivaltaisesta taistelusta Heikkinen tuo ilmi, jotta ulkopuoliselle selviää kaikki ne suomalaisten kokemat kauheet, joita he joutuvat rintamalla kestämiin. Näin kokoomus- ja edistyspuolueen lehdet sekä vapaaehtoiset itse luovat itsestään kuvan pelottomina taistelijoina.

Karpalo, Heikkinen ja von Haartman kuvaavat kirjoituksissaan suomalaisten sotilasluonnetta. Karpalo kertoo tilanteesta, jossa ei ymmärtänyt miksi hänen joukkonsa asetettiin rintamien välissä olleeseen avoimeen maastoon. Hän ei kuitenkaan kyseenalaistanut tilannetta, koska ”arvosteleminen ei kuulu rintamamiehille”. Hän kertoo myös haudanneensa neljä toveria komppaniastaan. Hautaustilaisuudet eivät suurestikaan liikuttaneet Karpalon mieltä, sillä hänestä oli luonnollista, että jonain päivänä jokin paikka rivissä saattaa olla tyhjä. Karpalo toteaa kaatumisen kuuluvan sotilaalle. Invalidisoitumisensa jälkeen Heikkinen joutui Espanjan Marokkoon. Hän kertoi luutnantille, ettei hänelle ollut vielä määrätty paikkaa Marokkoon saavuttuaan. Vastaukseksi Heikkinen sai ”menkää helvettiin!”, johon hän vastasi ”kyllä, herra luutnantti!”. Näin Heikkinen osoittaa kunnioittavansa saatuja käskyjä niiden

¹⁹⁸ *ibid.*, 30.

¹⁹⁹ *Savonmaa* 18.9.1937, ”Suomalaisten sankaritekoja”; *Helsingin Sanomat* 3.9.1937, ”Espanjan sodassa”; *Aamulehti* 19.10.1940, ”Francon armeijasta Kollaanjoelle”.

²⁰⁰ *Ajan Suunta* 9.9.1937, ”Santanderin valloitus”.

sisällöstä huolimatta. Hän mainitsee myös, kuinka ”romanttisuus” oli jäänyt Espanjan mantereelle ja jäljellä olevan enää ”ankaraan kuriin tottunut karhea rintamasotilas”.²⁰¹

Sotilaallista asennettaan von Haartman kuvaa mainitsemalla, että ”sota on sotaa, ja kun kerran on lähtenyt leikkiin, täytyy kestää loppuun saakka”. Omien kuvaustensa lisäksi yhdessä lehdessä vapaaehtoisilla kuvataan olevan sotilaallinen ajattelutapa, jonka mukaan he toimivat rintamalla. Suomalaisten periksiantamattomuudesta ja loppuun asti taistelemisesta mainitaan, että ”suomalainen sotilas on päättänyt joko kuolla tai voittaa”.²⁰²

Vapaaehtoiset kuvaavat kirjoituksissaan Espanjan rintaman karuja oloja. Rutanen, Karpalo ja von Haartman kirjoittavat runsaasta sateesta ja kurjista öistä, jolloin patjana toimi routainen maasta ja kattona oli vain ”kirkkaana tuikkiva etelän taivas”. Rutanen kertoo uuvuttavasta marssista, jossa ensimmäinen marssitauko pidettiin vasta, kun ”mies toisensa perästä rupesi horjahtelemaan” ja muutamat kaatuivatkin väsymyksestä. Lepo oli kuitenkin lyhyt ja marssi alkoi uudelleen. Erästä taistelua von Haartman kuvaa kertomalla, kuinka ”meille tuotti haittaa huono ruoka ja läpimärät vaatteet” ja joka päivä jokin miehistä sairastui. Hän alkoi itsekin potea malarian oireita ja suunnitteli sairasloman anomista päästäkseen ”kaikesta kurjuudesta”. Hän kirjoittaa myös erästä jouluaatosta Espanjassa, jolloin hänen jouluateriansa toimi taskusta löytynyt omena.²⁰³ Suomalaiset eivät huonoista oloista huolimatta luovuttaneet ja palanneet takaisin Suomeen, vaan taistelivat urhoollisesti.

Kirjoituksissa matkasta Espanjaan ei mainita Korhosta, Kailaa ja Sulamaata. He pääsivät Espanjaan vasta vuonna 1938, von Haartmanin ollessa ensimmäisenä suomalaisena Espanjassa jo syyskuussa 1936 ja muiden kymmenen vapaaehtoisen saapuneen perille alkuvuodesta 1937. Rutasen kirjoittamissa julkaisuissa mainitaan muut yhdeksän suomalaista, sillä he olivat Espanjassa kontaktissa toisiinsa. Julkaisuissa tuodaan esille taisteluissa kaatuneet, sillä he edustivat IKL:n näkemystä siitä, että ”isänmaan yhteinen etu ryhmätietojen ja yksityisetujen puolelle” eli yksilön kaatuminen yhteisen edun puolesta oli kunniakasta.²⁰⁴ Näin kokivat myös suomalaiset vapaaehtoiset.

²⁰¹ Karpalo 1940, 186; *Hakkapeliitta* 18.1.1938, ”Teruelin Hornankattilassa”; *Isänmaan joulu* 1.12.1941, ”Muistelma Espanjan muukalaislegioonasta”.

²⁰² *Mielisairaanhoidtaja* 1.11.1940, ”Otavan uusia kirjoja”; von Haartman 1940, 70.

²⁰³ Karpalo 1940, 89; von Haartman 1940, 55, 123; *Keski-Suomen Suunta* 26.10.1937, Veikko Rutasen pakina ”Olin mukana Espanjassa... II”; *Hakkapeliitta* 18.1.1938, ”Teruelin hornan kattilassa”.

²⁰⁴ Juusela 2003, 340; Maijala 2005, 55.

Lehdistöjulkaisut on julkaistu lähes poikkeuksetta vuosina 1937 ja 1940. Vuotena 1937 julkaistut kirjoitukset kertovat suomalaisten matkasta Espanjaan ja heidän loukkaantumisistaan. Ne perustuvat Karpalon, Rutasen ja Heikkisen Suomeen lähetettyihin kirjoituksiin Espanjan tapahtumista. Vuoden 1940 julkaisut perustuvat pääosin von Haartmanin ja Karpalon muistelmiin ja niistä saatuun kuvaan suomalaisista vapaaehtoisista. Lehdistö- ja muistelmajulkaisut luovat suomalaisista positiivista kuvaa, eikä kirjoitusten eri julkaisuajankohdatkaan esitä heitä erilaisessa valossa.

3.2 Arvonsa tuntevat

Suomalaiset vapaaehtoiset kuvaavat itsensä oman arvonsa tietävinä, jotka osasivat pistää vastaan, mikäli heitä kohdeltiin huonosti ja väkivaltaisesti. Von Haartman kertoo eräästä haavoittumisestaan. Lääkäri saapui leiriin ja oli kuljettamassa hänet kylän hotelliin saamaan hoitoa. Von Haartman ei kuitenkaan halunnut hotelliin, sillä piti sitä ”ruton saastuttamana”. Lääkäri ei nähnyt von Haartmanin käsivarressa olevaa sotilasarvoa, joten kun von Haartman korotti ääntään ja kielsi viemästä häntä hotelliin, lääkäri suuttui ja huusi hänelle. Von Haartman nousi istumaan, jolloin lääkäri näki hänen sotilasarvonsa ja alkoi pyytää von Haartmanilta anteeksi. ”Mutta nyt oli minun vuoroni raivota”, kirjoittaa von Haartman. Hän uhkasi tehdä lääkäristä ilmoituksen korkeammalle taholle, vaati heti mahdollisuutta puhua ylilääkärin kanssa ja uhkasi ammuskella sokeasti ympärilleen, jollei hän saisi heti sairautta.²⁰⁵ Von Haartmanin kirjoituksesta ilmenee hänen, välillä ongelmallinenkin, luonteenpiirre: vaikeus olla toisten määräämänä.²⁰⁶ Hän selvästi tiedosti oman arvonsa ja uskalsi vedota siihen tarvittaessa.

Von Haartman kertoo muukalaislegioonaan joutuneista suomalaisista vapaaehtoisista. Hän kuvaa, kuinka legioonassa ”pienestäkin laiminlyönnistä sai selkäsaunan”. Muutaman kerran suomalaiset antoivat iskun iskusta, minkä seurauksena heille annettiin julkinen selkäsauna. Se toimi heille itselleen rangaistuksena ja varoituksena muille.²⁰⁷ Tämä osoittaa suomalaisten iskeneen takaisin siitä huolimatta, että he kokivat tästä kurittomuudestaan rangaistuksen. He eivät sietäneet huonoa kohtelua ja laittoivat vastaan, vaikka lopputulemana oli vielä kovempi nöyryytys.

²⁰⁵ von Haartman 1940, 61.

²⁰⁶ Vares 2018, 190.

²⁰⁷ von Haartman 1940, 144–145.

Karpalo kertoo, että muukalaislegioonassa ruoskan käyttö kuului koulutusmenetelmiin, mutta sillä oli ehdottomasti kielletty lyömästä suomalaisia, ”sillä kun ensimmäinen ruoskanisku sattui meikäläiseen, makasi myös sen antanut aliupseeri jalat taivasta kohti harjoituskentällä”. Hän kuvaa myös vapaaehtoisten omanarvontuntoa sanoen ”osattiin pistää vastaan, ei siedetty huonoa kohtelua”. muukalaislegioonaan jäänyttä suomalaista harjoituskentällä. Karpalo mainitsee muukalaislegioonan kersantin sivaltaneen ruoskalla erästä heikon suorituksen tehnyttä alokasta, suomalaisten katselleen kersantin tekoa uhmaavasti. Hän toteaa olevan todennäköistä, ”että poikamme joutuisivat tyrmään ennen koulutuksen päättymistä”. Tällä hän tarkoittaa, etteivät suomalaiset suostuisi olemaan ruoskittavina, vaan pistäisivät vastaan.²⁰⁸ Karpalo olikin tässä täysin oikeassa.

Rutanen kirjoittaa pakinassaan tilanteesta, jossa yksi suomalaisista, ”joukkomme pienin”, joutui muukalaislegioonan kersantinkurittamaksi:

Kersantti suuttui. Hän hyppäsi kuin tiikeri tämän pienen suomalaisen kimppuun ja yritti lyödä häntä niin kuin muitakin legioonalaisia ruoskallaan. Mutta meikäläinen oli nopeampi. Hän tempaisi ruoskan kersantin kädestä, ja se olikin kersantti, joka sai tällä kertaa maistaa sitä, mitä hän niin monesti oli muille antanut. Tilanne näytti sangen uhkaavalta, kun eräs toinen kersantti tempasi kiväärin erän alokkaan kädestä ja hänelläkin oli nähtävästi aikomus mennä ’hillitsemään’ vimmastunutta suomalaista.²⁰⁹

Hän kirjoittaa samasta välikohtauksesta myös toisessa lehdessä. Kyseisessä julkaisussa Rutanen täsmentää suomalaisten kertoneen vänrikille, ”että suomalaista ei milloinkaan ole lyöty, eikä lyödä jatkossakaan” ja vapaaehtoisten pyytäneen samalla siirtoa rintamalle. Rutanen kertoo, ettei mennyt kauaa, kun heidän anomukseensa rintamalle menosta oli hyväksytty.²¹⁰ Rutasen kirjoitus esittää suomalaiset ihmisinä, joiden kanssa korkea-arvoisemmatkaan eivät halunneet ottaa yhteen vaan suostuivat suomalaisten pyyntöön, koska näkivät pääsevänsä helpommalla, mikäli suomalaiset ovat rintamalla taistelemassa eivätkä pistämässä heille vastaan koulutuksissa.

²⁰⁸ Karpalo 1940, 60, 66; *Helsingin Sanomat* 27.10.1940, ”Reipas sotakirja Espanjasta”.

²⁰⁹ *Keski-Suomen Suunta* 26.10.1937, Veikko Rutasen pakina ”Olin mukana Espanjassa... II”.

²¹⁰ *Porilainen* 1.11.1937, ”Espanjassa taistelemassa”.

Vapaaehtoiset kuvaavat itsensä auktoriteetteja uhkaavina jermuina, jotka uskalsivat toimia ohjeiden vastaisesti ja pistivät tarvittaessa hanttiin korkea-arvoisten harjoittamaa kuria vastaan. Kirjoitustensa perusteella vapaaehtoiset voidaan nähdä omapäisinä ja tiukkaan kuriin sopeutumattomina. Vaikka suomalaiset eivät aina noudattaneet sääntöjä, heitä voidaan kuvata kuten tyypillisiä jermuja eli taistelumoraaliltaan ensiluokkaisina.²¹¹

Suomalaiset esittävät itsensä muita muukalaislegioonassa olevia vahvempina ja paremmin oman arvonsa tuntevina, jotka eivät sietäneet huonoa kohtelua. Saadessaan arvollensa sopimatonta kohtelua, he eivät arkailleet pistää vastaan. Tämä kuvaa suomalaisten luonteen olevan sisukas ja periksiantamaton.

Kirjoituksissaan suomalaiset vapaaehtoiset tuovat itsensä ilmi arvonsa tuntevina, jotka eivät kaihtaneet osoittaa miten heitä kuuluu ja ei kuulu kohdella. Huomioitavaa on, että kuva on suomalaisten vapaaehtoisten itse luomaa. He ovat kirjoituksillaan halunneet esittää itsensä rohkeina ja pelottomina. Rutasen kirjoitusta lukuun ottamatta kirjoitukset on julkaistu vuonna 1940, von Haartmanin ja Karpalon muistelmien tultua julki.

3.3 Humoristiset

Karpalon ja von Haartmanin muistelmateokset saivat useita kirja-arvosteluja. Poliittisesti neutraalimmissa lehdissä von Haartman kuvataan leikkimielisenä ja humoristisena miehenä, joka osasi vapaillaan nauttia elämän iloista. Hänen luonnettansa kuvataan kertomalla hänen olevan aina valmis taisteluun sekä ”yhtä valmis taistelujen lomassa tarttumaan viinipikariin kuin señoritan vyötäröön”. Lisäksi hänen muistelmassaan kerrotaan pilkahtavan tämän tästä ”mehevä huumori”. Von Haartmanin kirjoitustyyliä kuvataan sujuvaksi, sotilaallisen selväksi ja täsmälliseksi sekä hänen muistelmaansa keuhataan teokseksi, ”jota voi hyvin suositella miehisten miesten luettavaksi”. Nämä maininnat kertovat hänen kirjansa olevan hyvä sotakirja, eikä se huumorista huolimatta ole liian turhamainen. Maalaisliiton *Lalli* kertoo von Haartmanin kirjan olevan hauskaa luettavaa ja hänen kynänsä olevan ”yhtä lennokka ja vikkelläkään teininen kuin mies itsekin”. Myös *Lotta Svärd* kirjoittaa von Haartmanin kirjan sisältävän aitoa huumoria sekä rohkeaa ja huoletonta taistelusta toiseen syöksymistä.²¹²

²¹¹ Pirttisaari-Sundström 2024, 70.

²¹² *Kauppalehti* 15.10.1940, ”Sattuuhan sitä”; *Kainuun Sanomat* 19.10.1940, ”Sotamuistelmia”, *Lalli* 30.11.1940, ”Espanjan sodasta Kollaan”; *Lotta Svärd* 15.12.1940, ”Kirjoja joulupöydällemme”.

Karpalon humoristista luonnetta tuo ilmi virallisesti sitoutumattoman, mutta Maa- ja metsätaloustuottajain Keskusliiton äänenkannattajana toiminut *Maaseudun Tulevaisuus*.²¹³ Kirja-arvostelussa Karpalon teoksessa mainitaan olevan samaa huumoria, kuin Espanjaan punaisten puolelle lähteneen Pekkolan muistelmakirjassa.²¹⁴ Tämä on ainut kirja-arvostelu, jossa sekä kansallisten että tasavaltalaisten puolelle lähteneen vapaaehtoisen kirjasta kirjoitetaan positiiviseen sävyyn.

Edistyspuolueen *Helsingin Sanomissa* ja *Turun Sanomissa* kuvataan Karpalon ja von Haartmanin hauskaa luonnetta. Karpalon kirjaa, ja näin ollen kirjoittajan kirjoitustyyliä ja luonnetta, kuvataan hilpeäksi. Hänellä kuvataan olevan ”leveä, rehevä sotamiehen huumori” joka heijastuu hänen kirjaansa tekstin ja hauskojen, itse piirtämiensä, kuvien muodossa. Karpalon kirjan kerrotaan olevan mukavaa vaihtelua vakavien sotakirjojen joukkoon sen ollessa verraton ja hauska. Karpalon huumorin avulla kerrotaan vakavinkin vaaran ja synkimmänkin tilanteen saavan ”huumorin vapauttavan hohteen yllensä”.²¹⁵ Huolimatta siitä, että Karpalon ja von Haartmanin muistelmia pidetään humoristisina ja viihdyttävinä sotakirjoina, mainitaan niiden olevan myös vakavasti otettavia julkaisuja. *Helsingin Sanomat* kirjoittaa, että Karpalo on:

Varmasti saanut sivuilleen koko joukon sekä suomalaista että espanjalaista kansanluonnetta niin, että hänen kirjansa sellaisenaan kohoaa tavallisten sota ja seikkailukirjojen yläpuolellekin. Huvittava ja jännittävä se kuitenkin ennen kaikkea on.²¹⁶

Karpalon teos esitetään erinomaisena sotateoksena, joka huumorinsa avulla eroaa tavallisten sotakirjojen joukosta. *Helsingin Sanomat* luonnehtii von Haartmania samoin, mainitsemalla hänen nauttivan jokaisena tarjoutuvana taukona hyvästä ruuasta, mainioista viineistä ja kauniista naisista.²¹⁷ Nämä kuvaukset von Haartmanista tuovat hänet ilmi henkilönä, joka osaa sodan kauhujen ohella nauttia elämästä, sekä sotilaallisesta luonteestaan huolimatta rentoutua. Kuvaukset von Haartmanista naistenmiehenä korostavat myös hänen maskuliinisuuttaan ja miehistä luonnettaan.

²¹³ Nygård ja Salokangas 1987, 345–346.

²¹⁴ *Maaseudun tulevaisuus* 9.11.1940, ”Sisulla sotaan”.

²¹⁵ *Helsingin Sanomat* 27.10.1940, ”Reipas sotakirja Espanjasta”; *Turun Sanomat* 7.11.1940, ”Suomalaisia ’vieraassa’ sodassa”.

²¹⁶ *Helsingin Sanomat* 27.10.1940, ”Reipas sotakirja Espanjasta”.

²¹⁷ *Helsingin Sanomat* 7.10.1940, ”Espanjasta ja Kollaalta”.

Samankaltaisesti Karpalon ja von Haartmanin luonnetta kuvaavat kolme kokoomuspuolueen äänenkannattajaa. Karpalon muistelmaan kerrotaan olevan ”oikea seikkailukirja, jossa kaiken vakavuuden keskellä riehahtelee tekijän surkeilematon, rento ja suora huumori”. Häntä kuvataan kirjoittajana, joka kirjoittaa vakavista asioista todenmukaisesti ja silottelematta, mutta hauskasti ja humoristisella otteella. Myös von Haartmanin muistelmateoksen kirjoitustaitoa ja ilmaisutyyliä pidetään viihdyttävänä sekä hänellä kerrotaan olevan ”iloisen kertojan lahjat”. Von Haartmanin muistelmaan arvostelut esittävät hänet huumorintajuisena miehenä. *Savonmaa* mainitsee, kuinka yksi kirjan luvuista on kirjoitettu ”tekijän luonteen mukaisella ironialla” ja mustalla huumorilla.²¹⁸

Niin ikään IKL:n lehdissä kerrotaan sekä von Haartmanin että Karpalon muistelmien olevan huvittavia ja mielenkiintoisia teoksia, joille on yhteistä huoleton ja reipas sotilashuumori. Karpalon muistelmateoksesta kertovat kirja-arvostelut kuvaavat häntä hauskana, humoristisena ja rempseänä ihmisenä ja kirjoittajana. Hänen teoksensa humoristista ja letkeää kirjoitustyyliä kehutaan useissa kirja-arvosteluissa. Vaikka von Haartmanin kirjan kerrotaan keskittyvän vakaviin asioihin, mainitaan teoksen saavan lukijan hymyilemään myös sodan kauhuja kuvailtaessa.²¹⁹ Häntä kuvataan humoristiseksi ja hauskaksi. Nämä kuvaukset tuovat vastapainoa hänen arvostetulle sotilaalliselle luonteelleen.

Muistelmateoksista von Haartmanin kirja saa myös negatiivista palautetta. Hänen aatelisuutensa katsotaan ”paikka paikoin pulpahtelevan turhanpäiten” esille. Useampi kirja-arvostelu mainitsee von Haartmanin kertoneen muistelmassaan liikaa itsestään. Tästä mainitaan muun muassa kertoen, että ”olisi ollut eduksi, jos tekijä olisi kertonut enemmän ympäristöstään ja vähemmän itsestään” ja hänen kirjansa kuvailtaan olevan ”palkkasoturin kirjoittama keikaileva kirja”.²²⁰ Näiden mainintojen ohella ihmetellään sitä, että ”kirjoittaja on lainaillut päiväkäskyjen kiittäviä kommentteja itsestään” ja kuinka käsittämättömältä tuntuu ”tällainen itsekritiikin ’klikkaaminen’, henkilökohtaista vaatimattomuuttahan on meillä pidetty eräänä sotakirjailijoidemme parhaana hyveenä”. Lisäksi von Haartmanin kirjoitustyyliä kritisoidaan kommentoimalla hänen viljelleen ”kirjassaan huudahduksia ’jumalan kiitos’ ja ’luojan kiitos’

²¹⁸ *Vaasa* 9.11.1940, ”Suomalaisen seikkailuja Espanjan sodassa”; *Uusi Suomi* 27.10.1940, ”Soturin muistelmia”; *Savonmaa* 31.10.1940 ”Ratsumestari muistelee”.

²¹⁹ *Rajamme Vartija* 23.11.1940, ”Meikäläiset merten takana taistelemassa?”; *Ajan Suunta* 16.10.1940, ”Sotakirjallisuutta”.

²²⁰ *Koti ja Isänmaa* 20.10.1940, kirja-arvostelu, Francon armeijasta Kollaanjoelle; *Kansanvalistus ja kirjastolehti* 7/1940, kirja-arvostelu, Francon armeijasta Kollaanjoelle; *Liiketyöläinen* 1.10.1940, ”Sotakirjoja”.

aivan liian runsaasti, mauttomuuteen asti” sekä mainitsemalla, että olisi osannut tuoda lukijoihin tehoavat sodan puolet esille, mikäli hän olisi kokeneempi kirjoittaja.²²¹

Negatiiviset kirja-arvostelut tuovat von Haartmanista kuvan itsekeskeisenä ja itseään korostavan henkilönä, joka kirjoitti muistelmat tuodakseen itseään esille, vaikkei ollut edes järin taitava kirjoittaja. Negatiivisia arvosteluita julkaisseet *Pieksämäki*, *Suomen Heimo* olivat aatemaailmaltaan oikeistolaisia, joka ilmenee heidän kritisoidessa vain von Haartmanin kirjoitustyyliä. Kyseiset lehdet eivät arvostele hänen luonnettaan, toisin kuin *Liiketyöläinen*, *Kansanvalistus ja kirjastolehti* sekä *Rajamme vartija*. Negatiivisia kommentteja von Haartmanista selittää *Liiketyöläisen* vasemmistotausta ja *Kansanvalistus ja kirjastolehden* liberaalitausta.

Vapaaehtoisia kuvataan miehiksi, jotka pitävät reilusta ja rempseästä elämästä ja joita ”suru ei paina kaikkien pahimpien kommellusten keskelläkään”.²²² Heidät esitetään henkilöinä, jotka osaavat nauraa itselleen eivätkä ota itseään liian vakavasti. Rutanen kirjoittaa loukkaantuneensa ja joutuneensa sairaalaan. Hän haavoittui huhtikuussa 1937 saatuaan taistelussa kranaatinsirpaleesta päähän.²²³ Sairaalassa ollessa tohtori tiedustelee häneltä, miten hänen päänsä voi. Rutanen vastaa lääkärille, ettei ”päätä vaivaa mikään muu kuin liikanainen tyhmyys”, johon lääkäri toteaa olevansa samaa mieltä. Karpalo kirjoittaa samankaltaisesta tarinasta. Hän kertoo tehneensä rintamalla ajankuluksi hiiriansoja, espanjalaisten pitäessä hänen hiirenmetsästysvimmaansa vaarallisena mielisairautena. Karpalo pohtii espanjalaisten ehkä olevan oikeassa ja selittäneensä heille ”jos pääni olisi terve, en olisi tänne tullutkaan”.²²⁴ Nämä julkaisut esittävät, että suomalaiset vapaaehtoiset osasaavat leikkiä omalla kustannuksellaan. Huomioitavaa on, että Rutanen ja Karpalo ovat itse kirjoittaneet ja tuoneet ilmi kyseiset tarinat. Kuva omalla kustannuksellaan pilailevista suomalaisista on siis heidän luomaansa, ei heistä kirjoitettua.

Suomalaiset osasivat pilailla myös muiden kustannuksella. Heikkinen kertoo kymmenen vapaaehtoisen joutuneen menomatallaan vangituksi Etelä-Ranskassa. He selvisivät tilanteesta näyttämällä ranskalaisille viranomaisille omintakeisia passejaan. Yksi näytti

²²¹ *Rajamme Vartija* 23.11.1940, ”Meikäläiset merten takana taistelemassa”; *Suomen Heimo* 25.11.1940, ”Uusia kirjoja; *Pieksämäki* 25.10.1940, kirja-arvostelu, Francon armeijasta Kollaanjoelle.

²²² *Helsingin Sanomat* 27.10.1940, ”Reipas sotakirja Espanjasta”.

²²³ Juusela 2003, 360.

²²⁴ Karpalo 1940, 176; *Keski-Suomen Suunta* 10.2.1938, Veikko Rutasen pakina ”Olin mukana Espanjassa... XV”.

rautateiden aikalippua vuodelta 1932, toinen maaherran nimenmuutospäätöstä ja kolmas erään urheiluseuran käsikirjaa. Nämä menivät viranomaisilta läpi, ja he pääsivät jatkamaan matkaansa.²²⁵ Tämä tarina ranskalaisten viranomaisten huijaamisesta kuvaa ranskalaiset hölmöinä ja suomalaiset kekseliäinä ja humoristisina.

Suomalaiset vapaaehtoiset tekivät pilaa myös sodan vastapuolesta. Tämäkin välikohtaus tapahtui Ranskassa. Heikkinen mainitsee eräässä kaupungissa olleesta kommunistien mielenosoituskulkueesta. Jotta he eivät olisi herättäneet poliisin epäilyksiä, päättivät he osallistua mielenosoitukseen. Pilkatakseen vastustajiaan he huusivat kulkueessa ”alas kommunistit”, johon muut vastasivat ”eläköön”, luullen suomalaisten tarkoittavan huudoillaan samaa kuin he. Heikkinen tuo kirjoituksellaan ilmi suomalaisten pilailleen vastustajansa kustannuksella. Samalla kyseinen kuvaus esittää kommunistit hölmöinä.

Heikkinen, von Haartman, Karpalo ja Rutanen kertovat hauskoista tapahtumista. Heikkinen kirjoittaa erään espanjalainen alokkaan kysyneen suomalaisilta, kumpi silmä tulee panna kiinni ammuttaessa. Heikkinen piti kysymystä niin tyhmänä, että hänen ”teki mieli sanoa, että molemmat”.²²⁶ Von Haartman mainitsee käyneensä ystäviksi tulleiden saksalaisten ja italialaisten upseerien kanssa useissa baareissa, innostaen toisiansa sekoittamaan mitä ihmeellisimpiä juomia, kukin pyhästi vakuuttaen niiden olevan kotimaidensa erikoisjuomia. Tämä tilanne kuvaa hänet rentona, hauskana ja humoristisena henkilönä, joka osasi nauttia sodan keskellä myös elämän iloista. Toinen von Haartmanin huumorista kertova tarina on hänen sairaala-ajaltaan. Hän joutui sairaalaan lokakuussa 1937 tykinammuksen räjähdettyä hänen edessään. Sairaalassa ollessaan hän ei saanut nukuttua kuorsaavan huonetoverinsa takia. Hän onnistui kuitenkin vaihtamaan huonetta ja pyysi hoitajaa kertomaan entiselle huonetoverilleen, että oli yöllä kuollut huonetoverin kuorsauksen aiheuttamiin häiriöihin.²²⁷ Heikkisen ja von Haartmanin kertomukset osoittavat heidän omanneen sarkastisen huumorin.

Karpalo oli hyvä piirtäjä ja sai tehtäväkseen piirtää vihollisen asemat kartalle erään espanjalaisen toverinsa, Carlosin, kanssa, joka ei ollut tehtävästä innoissaan.²²⁸ Karpalo kirjoittaa muistelmassaan tapahtumasta:

²²⁵ *Keski-Uusimaa* 16.10.1937, ”Urhoollinen sotilashenki”.

²²⁶ *Viikkosanomat* 28.10.1937, ”Francon kanssa kasakoita vastaan!”; *Ilta-Sanomat* 20.3.1938, ”Miksi Espanjan sota kestää vielä? II”.

²²⁷ von Haartman 1940, 35, 65.

²²⁸ Juusela 2003, 358.

Don Carlos oli melko murtunut, selittäen, ettei hän ollut koskaan maalannut maisemia. Eikä hänen isänsäkään ollut maalannut. Lohdutin häntä kertoen, että äitini maalasi nuoruudessaan pääsiäiskortteja, joten varmasti onnistuisimme.²²⁹

Karpalo esittää itsensä henkilönä, joka ei pelännyt ottaa uutta haastetta vastaan ja kohtasi ne huumorilla. Hän osasi myös lohduttaa muita ja keventää haastavankin tilanteen. Hän kertoo myös tilanteesta, jossa hän ei halunnut nolata toveriaan ja oikoa tämän väitettä. Hän oli kersantin ja neljän muun miehen kanssa, joista yksi oli Suomi-ystävä. Tämä osoitti Karpaloa kertoen, että Suomessa on paljon leijonia. Karpalo korjasi tämän, mutta samainen mies kertoi Suomessa olevan ainakin paljon tiikereitä. Karpalo kertoo, ettei halunnut enää nolata miestä, vaan myönsi tiikereitä olevan Suomessa melko runsaasti.²³⁰ Tarinalla Karpalo luo itsestään kuvan reiluna, koska ei halunnut tehdä toveriaan naurunalaiseksi korkea-arvoisemman ihmisen edessä. Rutanen kirjoittaa olleensa ravintolassa. Hän luuli tilaavansa tarjoilijalta kahvin, mutta tilasikin aina yhden oluen ja yhden kahvin. Rutanen toisti samaa tilausta useampaan kertaan ja hetken päästä eräs saksalainen kertoi hänelle, että sana, jonka hän luuli espanjaksi tarkoittavan tarjoilijaa, tarkoittikin olutta.²³¹

Suomalaiset vapaaehtoiset esittävät itsensä henkilöinä, jotka osasivat kääntää negatiiviset kokemukset ja huonot olot positiivisiksi ja ottaa asiat huumorilla. Karpalo kertoo muistelmassaan, kuinka hänet esiteltiin eräälle naiselle joka ”oli kuin kävelypukuinen nymfi”. Hän kertoo kokeneensa vahvaa alemmuuskompleksia ja poistuikin pian tilanteesta, sillä ”alusvaatteissani harhaili vielä epäluukuinen määrä elukoita”. Karpalo mainitsee suomalaisten kärsineen epähygieenisistä oloista ja runsaan sateen tekevän ampumakuopat ja sisätilat märäksi. Tilanteesta kuitenkin laskettiin pilaa arvelleen, että ainakin vaivana olevat täit hukkuvat.²³²

Karpalo kertoo von Haartmanin humoristisesta motiivista voittaa taistelu eräästä kylästä. Von Haartmanin joukot voittivat taistelun vastapuolen hallitsemasta kylästä, mutta kylään saavuttuaan hän huomasi, ettei kaikille hänen joukoissaan oleville löydy makuupaikkoja. Hän päätti joukkojensa jatkavan kolmen kilometrin päähän seuraavaan kylään, jonka he valloittivat ankaran taistelun päätteeksi. Karpalo kuvaa, että kyseistä ”tekoa mainitaan nykyisin koko

²²⁹ Karpalo 1940, 202.

²³⁰ Karpalo 1940, 209, 228.

²³¹ *Keski-Suomen Suunta* 23.12.1937, Veikko Rutasen pakina ”Olin mukana Espanjassa... IX”.

²³² Karpalo 1940, 237; *Hakkapeliitta* 18.1.1938, ”Teruelin hornan kattilassa”.

Pohjois-Espanjassa sankaritekona. Ja koko jutun takana oli vain halumme nukkua mukavasti patjoilla ja makuuhuopien välissä”.²³³ Tämä tarina tuo ilmi, kuinka von Haartman halusi joukoilleen parasta, ei pelännyt taistelua ja sai arvostusta sankaruudestaan. Kuitenkin tarinan suurin merkitys on tuoda hauska tavalla ilmi, kuinka von Haartman oli loppujen lopuksi vain hyvin mukavuudenhaluinen ja hauska henkilö. Tämänkaltaisia kuvauksia suomalaisista hölmöinä ja hieman sekopäisinäkin voidaan pitää tarinoissa myös eräänlaisena urheuden mittana, jota vapaaehtoiset ovat halunneet kirjoituksillaan tuoda esille.

Tutkimusajankohtana suomalaisen sotilaan ihanne ei ollut pelkästään isänmaallinen pönöttäjä. Sen sijaan huumorista oli tullut keskeinen osa suomalaista sotilaskuvaa.²³⁴ Näkemys taitavasta sotilaasta huumoristisella luonteella ilmenee tavassa, jolla vapaaehtoiset esittävät itsensä ja miten heitä kuvataan ulkopäin.

Kirja-arvostelut von Haartmanin ja Karpalon muistelmateoksista on julkaistu vuonna 1940 eli teosten julkaisuvuonna. Suurin osa arvosteluista on positiivissävytteisiä, muutamaa von Haartmanin kirjan negatiivista arvostelut pois lukien. Lähes kaikki negatiivisia kirja-arvosteluita von Haartmanin luonteesta julkaisseet lehdet olivat aatemaailmaltaan vasemmalla puolella olevia, joka selittää niiden piikkittelevän sävyn von Haartmania kohtaan.

Kirja-arvosteluiden ohella pääosin kaikki kirjoitukset suomalaisten vapaaehtoisten humoristisesta luonteesta ja hauskoista tilanteista ovat von Haartmanin, Karpalon, Heikkisen ja Rutasen kirjoittamia. Ne keskittyvät kyseiseen neljään vapaaehtoiseen, eikä muita suomalaisia mainita niissä, mutta he puhuvat suomalaisista usein kollektiivisesti yhtenä joukkona. Kirjoitukset on julkaistu oikeiston äänenkannattajina toimineissa lehdissä Espanjan sisällissodan aikana ja sodan loputtua vuonna 1940 von Haartmanin ja Karpalon muistelmissa. Karpalon ja von Haartmanin esittäminen hyvinä ja humoristisina kirjoittajina on kirja-arvostelujen kautta, ulkopuolelta luotua kuvausta.

3.4 Lempeät ja oikeudenmukaiset

Kirjoitukset suomalaisista vapaaehtoisista kuvaavat heidät sisukkaiden ja periksiantamattomien ohella inhimillisinä ja myötätuntoisina. Heidän myötätuntonsa koski omien joukkojensa lisäksi siviilejä, mutta myös vastapuolella taistelleita. Von Haartman kertoo tilanteesta, joka tuo ilmi hänen empaattisuutensa jopa juhtana ollutta muulia kohtaan.

²³³ *Helsingin Sanomat* 4.9.1937, ”Espanjan sodassa”.

²³⁴ Laine 2002, 422–424.

Hän kirjoittaa joukkojensa menettäneen ammuslaatikoita kantaneen muulin sen syöksyessä alas eräältä jyrkän teeltä ja olleen ”hirveätä kuunnella eläinparan sydäntä särkevää kiljuntaa sen vieressä jyrkkää rinnettä alas”.²³⁵ Hän on tuonut kyseisen tilanteen ilmi muistelmissaan, jotta hänestä välittyy kuva eläinrakkaana ihmisenä, joka ei halua viattoman eläimen kärsivän.

Karpalo kertoo tilanteesta, jossa joutui valehtelemaan espanjalaiselle ystävälleen helpottaakseen tämän oloa. Hänen ystävänsä Jose oli huolissaan perheestään ja kysyi, tietääkö Karpalo heistä mitään. Karpalo kertoi Joselle hänen perheensä paenneen pohjois-Espanjaan, vaikkei todellisuudessa tiennyt perheestä mitään. Karpalo sanoo valehdelleensa Joselle, mutta vain säästääkseen häntä.²³⁶ Itse kirjoittamassaan julkaisussa Karpalo tuo itsensä esiin henkilönä, joka haluaa suojella hänelle tärkeitä ihmisiä ja on empaattinen.

Sisällissodan uhrimäärästä ei ole tarkkaa tietoa ja se on vaihdellut eri vuosikymmenien mukaan. Francon kuoleman jälkeen 1975 espanjalaiset arkistot avautuivat vähitellen, luoden edellytykset tarkemmalle tutkimukselle. Espanjan historiaan erikoistunut tutkija Paul Preston on arvioinut sisällissodan uhrimäärän olevan noin 400 000. Tarkkaa lukua ei kuitenkaan ole saatavilla, sillä tuhansia dokumentteja tuhottiin Francon aikana.²³⁷

Sekä Karpalo että von Haartman välittävät itsestään kuvan henkilönä, joka arvosti ja kunnioitti aatteensa puolesta kaatuneita. Von Haartman mainitsee kunnioituksesta Francon puolella taistelleita vainajia kohtaan. Hän kertoo, kuinka he pitivät keskiyön messun surmansa saaneille punaisten lentokonehyökkäyksen uhrille ja haudanneensa heidät arkuissa, joihin jokaiseen pistettiin pullo, joka sisälsi vainajan nimen ja kuolinpäivän. Näin omaiset voisivat löytää omansa, jos he sodan jälkeen haluavat haudata vainajat kotikylään.²³⁸ Kirjoitus osoittaa Francon joukkojen arvostaneen omiansa ja halunneen suoda heille arvokkaan hautauksen.

Aina von Haartmanin kuvailema hautaus ja kaatuneiden kunnioittaminen ei kuitenkaan ollut mahdollista. Karpalo kirjoittaa tilanteesta, jossa he eivät voineet haudata kaatuneita, sillä heillä ei ollut aikaa kaivaa kivikovaan maahan hautakuoppia. Näin ollen he pinoivat ruumiit suuriin kasoihin, heittivät päälle kalkkia ja paloöljyä ja tuikkasivat ruumiit tuleen. Karpalo kertoo tämän olleen raaka toimitus, mutta terveydellisistä syistä välttämätön.²³⁹ Karpalon kuvailu tilanteen raakuudesta osoittaa, etteivät he olisi halunneet kohdella kaatuneita

²³⁵ von Haartman 1940, 51.

²³⁶ *Hakkapeliitta* 2.11.1937, ”Jose oli urhoollinen falangisti...”

²³⁷ Kekkonen 2016, 246; Preston 2013, prologi.

²³⁸ von Haartman 1940, 38.

²³⁹ Karpalo 1940, 238–239.

kyseisellä tavalla, mutta olosuhteiden pakosta se oli paras mahdollinen. Von Haartmanin ja Karpalon kirjoittamat kirjoitukset luovat heistä ja muista samalla puolella taistelleista inhimillisen ja kaatuneitta kunnioittavan kuvan. Toki tätä voi pitää luonnollisena luonteenpiirteenä samalla puolella taistelleita kohtaan.

Kaatuneiden ohella suomalaiset tunsivat empatiaa haavoittuneita kohtaan. Von Haartman kirjoittaa tuhoisasta taistelusta, jossa haavoittui useita samalla puolella taistelleita. Hän kuvailee riekaleiksi revenneitä ruumiita, jotka vääntelevät tuskissaan pihan pölyssä, eikä ikinä tule unohtamaan niiden ”raukkojen ilmeitä, jotka eivät voinee puhua, mutta joiden kuolevat katseet rukoilivat apua”.²⁴⁰ Von Haartman koki selvästi sääliä kanssataistelijoita kohtaan, joita ei voinut auttaa. Kuvaus esittää hänet myötätuntoisena henkilönä, jota loukkaantuneiden tuska jäi kalvamaan.

Huomioitavaa on, että Karpalon kunnioitus haavoittuneita kohtaan koski myös vihollisia. Hän kirjoittaa, kuinka erään taistelun jälkeen heidän ”piikkilangoissaan voihi lukuisia haavoittuneita” ja Francon joukot päästivät tasavaltalaiset keräämään haavoittuneensa vain noin viidenkymmenen metrin päästä ampumahaudasta. Karpalo kertoo heidän olleen herrasmiehiä ja antaneen vihollisten hakea haavoittuneensa.²⁴¹ Julkaisut kunnioituksesta kaatuneita ja haavoittuneita kohtaan ovat von Haartmanin ja Karpalon itse luomia.

Suomalaiset kuvaavat julkaisuissaan kokemaansa koti-ikävä ja yksinäisyyttä. Rutanen kirjoittaa erään taistelun jälkeisestä sairaala-ajastaan, jolloin hän koki toivottomuutta ja epätietoisuutta siitä, tulisiko hän enää koskaan näkemään Suomen kevättä. Hän kirjoittaa, että rintamalla hänen ja muiden suomalaisten mieleen tuli ajatuksia Suomesta useina öinä:

Ne pakottivat muistamaan sinua, paljon kärsinyt Suomi. Sinua, jota vieraat valtiat ovat aikaisemmin vuosisatoja hallussaan ja orjanaan pitänyt. Sinua me muistelimme. Muistelimme sitä, minkä Suomen Vapaussota-armeija sinulle kerran raskain lunnain oli ostanut. Mutta me muistamme myöskin sitä, että onko meidän maamme kulkenut niitä polkuja pitkin, jotka vapaussoturimme näyttivät.²⁴²

²⁴⁰ von Haartman 1940, 37.

²⁴¹ Karpalo 1940, 220.

²⁴² *Keski-Suomen Suunta* 18.12.1937, Veikko Rutasen pakina ”Olin mukana Espanjassa... VIII”; *Keski-Suomen Suunta* 11.11.1937, Veikko Rutasen pakina ”Olin mukana Espanjassa... IV”.

Kirjoituksissaan ikävästään Rutanen korostaa vahvaa isänmaanrakkauttansa.

Von Haartman kuvailee muistelmassaan useita hetkiä, jolloin koki koti-ikävää. Helmikuussa 1938 hän kertoo lähettäneensä sähkösanoman entiseen Uudenmaan rykmenttiinsä ja olleensa siellä mieluusti juhlistamassa ratsuväen vuosipäivää, sillä kokee koti-ikävää. Hän kertoo unohtaneensa oman 40-vuotispäivänsä, eikä ”kukaan muukaan näyttänyt muistavan sitä”, sillä hän ei saanut yhtään kirjettä Suomesta syntymäpäivänsä kunniaksi.²⁴³ Von Haartmanin kuvaukset kertovat hänen kokeneen kaikesta saamastaan arvostuksesta ja kunnioituksesta huolimatta yksinäisyyttä.

Von Haartman oli suomalaisista vapaaehtoisista ainoa, jolla oli Espanjaan lähtiessään lapsi, viisivuotias Christina. Hän oli tyttärensä Christinan ainoa huoltaja, Christinan äidin ja hänen vaimonsa kuoltua tuberkuloosiin Christinan ollessa vasta kolmevuotias.²⁴⁴ Von Haartman mainitsee useasti ikävöineensä tytärtään. Heti ensimmäisenä Espanjassa viettämäänään jouluna hän kertoo ajatustensa olleen rakkaassa Suomessa, omaistensa ja pikkuisen tyttärensä luona.²⁴⁵ Samaten vuoden 1937 jouluna hän kertoo halunneensa ”sangen kernaasti” olla kotona rakkaan lapsensa kanssa. Vuosi ennen sisällissodan päättymistä hän kirjoittaa, kuinka:

Koti-ikävä on alkanut kiusata minua kovasti. Olisin sangen mielelläni jälleen vanhassa, rakkaassa Suomessa ja toivon, että ei kestäisi kauan ennen kuin tämä hirveä sota voitetaan ja pääsen jälleen matkustamaan kotiin pikku Christinani luo.²⁴⁶

Useat maininnat ikävästään tytärtään kohtaan tuovat esiin von Haartmanin pehmeän puolen ja esittää hänet sotasankarin ohella lempeänä ja rakastavana isänä. Maininta siitä, kuinka ”polttava booli ja jäiseksi jäähdytetty paloviina” onnistuivat karkottamaan kaikki synkät ajatukset Suomesta ja Christinasta, kertoo von Haartmanin ikävöineen kotimaatansa ja tytärtään niin, että tarvitsi alkoholia turruttaakseen tunteensa. Nämä kuvaukset ovat von Haartmanin itse luomia.²⁴⁷

Suomalaiset kokivat Espanjan rintamalla koti-ikävän lisäksi pelkoa. Von Haartman kertoo vaikeasta taistelusta mainiten hänen ja joukkojensa pelkäävän niin, ettei ryyppy

²⁴³ von Haartman 1940, 31, 79.

²⁴⁴ Juusela 2003, 341.

²⁴⁵ von Haartman 1940, 23.

²⁴⁶ *ibid.*, 104.

²⁴⁷ *ibid.*, 69.

kenttäpullostakaan auttanut. Karpalo kertoo tilanteesta, jossa falangistien lentokoneet olivat tuhonneet punaisten koneet ja vaikutti siltä, että he olivat voittaneet taistelun. Näin ollen hän viisasteli tovereidensa kanssa sodan olevan ”mielenkiintoisin ja jännittävin huvittelumuoto. Paljon hauskempi kuin härkätaistelu”. Yöllä punaiset aloittivat uuden hyökkäyksen ja miehet ajattelivat hiukan toisin.²⁴⁸ Nämä muistelmien maininnat ovat ainoat julkaisut, joissa mainitaan suomalaisten vapaaehtoisten peloista Espanjassa. Myöskään lehtijulkaisuissa ei kirjoiteta vapaaehtoisten pelänneen Espanjassa ollessaan. Pelon tunteista ei kirjoitettu, sillä lähes kaikki julkaisut suomalaisista vapaaehtoisista ovat ideologisesti oikealla olleiden lehtien, eivätkä ne halunneet kuvata vapaaehtoisia niin sanotusti ”pelkureina”.

Rutanen kertoo juttusarjassaan kahdesta eri tilanteesta, joissa hän tuo itsensä ja Heikkisen esiin oikeudenmukaisena ihmisenä. Hänet ja Heikkinen oli siirretty keväällä 1937 varuskunnan sairaalaan odottamaan vapautumista. Ennen lähtöään muukalaislegioonasta, heidän tuli vielä ottaa kiinni muutama legioonan karkuri. He tekivät tämän vapaaehtoisesti, saaden työstään maksun.²⁴⁹ Rutanen kertoo, että karkurit kiinni saatuaan hän sääli heitä, koska tiesi heidän joutuvan putkaan. Samalla hän toteaa kuitenkin ”pitikös heidän lähteä karkuun”.²⁵⁰ Kyseinen tapaus esittää Rutasen tunnollisena, sääntöjä noudattavana ja oikeudenmukaisena, joka tästä huolimatta koki sympatiaa karkureita kohtaan. Samassa julkaisussa hän kertoo tilanteesta, jossa legioonan korpraali alkoi ruoskimaan toisen jalkansa menettänyttä invalidia. Invalidi kaatui ruoskinnan seurauksena, löi päänsä rautasängyn päähän ja jäi liikkumattomana makaamaan lattialle. Rutanen näki tilanteen ja kirjoitti siitä:

Suutuin armottomasti. Piru pääsi minussa irti. Hyppäsin korpraalin luo ja iskin häntä kaikin voimin leukaan. Ja heti iskin uudelleen. Iskin niin kauan, että hän makasi uhrinsa vieressä. Mahdoin olla hurjan näköinen korpraalin ruoska kädessäni. [...] Samana iltana luettiin everstin antama päiväkäsky, jossa kiellettiin lyömästä miehiä, jotka olivat invalideja. Invalidien keskuudessa Heikkinen ja minä olimme sankareita tämän jälkeen, mutta korpraalit ja aliupseerit vihasivat meitä kuin ruttoa.²⁵¹

²⁴⁸ *ibid.*, 91; Karpalo 1940, 182.

²⁴⁹ Juusela 2003, 360.

²⁵⁰ *Keski-Suomen Suunta* 17.3.1938, Veikko Rutasen pakina ”Olin mukana Espanjassa... XVIII”.

²⁵¹ *ibid.*

Rutanen kuvaa itseään ja Heikkistä henkilöinä, jotka omasivat vahvan oikeudenmukaisuudentunteen ja olleen heikompien puolella. Hän ei myöskään pelännyt haastaa ja käydä korkea-arvoisempia vastaan, jos koki tilanteen epäoikeudenmukaiseksi.

Suomalaiset nauttivat Espanjassa kunniaa ja arvostusta ja antoivat sitä myös muille. Heikkinen kehuu Francon puolella taistelleita italialaisia reiluiksi sotilaisiksi ja aseveljiksi. Karpalo taas kuvaa taistelussa kaatunutta espanjalaista ystäväänsä Josea sankariksi ja aseveljeksi. Von Haartman antaa tunnustusta kaikille Francon armeijassa taistelleille espanjalaisille. Eräessä kirja-arvostelussa mainitaan, kuinka von Haartmanin muistelmasta ”pistää silmään” espanjalaisille annettu rehti tunnustus heidän soturin taidoistaan ja urhoollisuudestaan.²⁵² Muistelmassaan hän kertoo kiittäneensä joukkojaan saamastaan luottamuksesta, lannistumattomasta rohkeudesta vaaran hetkellä kamppaillessaan vihollista vastaan. Hän mainitsee kulkeneensa joukkojensa rivejä puristaen heitä kädestä ja pyyhkäisseen kyyneleen silmänurkastaan. Nämä kirjoitukset esittävät suomalaiset vapaaehtoiset henkilöinä, jotka näyttivät arvostuksensa samalla puolella taistelleita kohtaan, oli heidän kansalaisuutensa mikä hyvänsä. Yhtä julkaisua pois lukien, ovat kirjoitukset suomalaisten kirjoittamia ja he ovat halunneet esittää itsensä joukkojaan kunnioittavina ja arvostavina ihmisinä.

Esiin pistävää on von Haartmanin antama arvostus myös vastapuolella taistelleille. Hän kehuu punaisten pioneerijoukkojen tekemän erinomaista työtä, parempaa kuin omiensa. Von Haartman kertoo vastapuolen luoneen kaikkein uudenaikaisempia linnoituksia ja mainioita suojakammioita, punaisten vakoilun toimivan, joukkojensa aliarvioineen punaisten vahvuuden ja punaisten kätkeneen taitavasti konekiväärinsä maastoon.²⁵³ Vastapuolen kuvaaminen voimakkaaksi on ollut varsin yleinen uhkakuvan luomisen keino.²⁵⁴ Onkin huomattavaa, että vastapuolen kehumisen lisäksi hän mainitsee oman puolensa tekemän kyseiset asiat huonommin kuin punaiset. Kuvaamalla vastapuolta vahvaksi ja vaikeaksi vastukseksi, korostaa von Haartman omaa sankaruuttaan ja Francon puolen olevan erityisen rohkea voittaessaan punaiset.

²⁵² *Ajan Suunta* 16.10.1938, ”Italialaisten sotataito”; *Hakkapeliitta* 2.11.1937, ”Jose oli urhoollinen falangisti...”; *Kainuun Sanomat* 19.10.1940, ”Sotamuistelmia”.

²⁵³ von Haartman 1940, 43, 93, 97–98.

²⁵⁴ Hyökyaara 2021, 35.

Von Haartman tuo esiin kaksi tilannetta, joissa tunsu myötätuntoa vastapuolella taistelleita kohtaan. Hän kertoo eräästä taistelusta, joka käytiin Espanjan ja Ranskan rajalla. Punaiset hakivat taistelun ohessa turvaa Ranskan tasavallalta, mutta von Haartman kirjoittaa heitä odottavan ranskalaisten keskitysleirit. Silloin ”ensi kerran tämän sodan aikana tunsin sääliä espanjalaisia kommunisteja kohtaan – he eivät tienneet mikä heitä odotti”.²⁵⁵ Von Haartman palasi Suomeen talvisodan aattona.²⁵⁶ Muistelmassaan hän kertoo kotimatkastaan laivalla ja siellä tavatusta suomalaisesta vapaaehtoisesta, joka taisteli punaisten puolella:

Edessäni seisoj surkea olento, laiha ja kalmankalpea. Ennen kuin olimme vaihtaneet sanaakaan, ymmärsin heti, että siinä oli yksi noista harhaanjohdetuista, jotka kieroön kasvanut ja valheellinen propaganda oli syössyt Espanjan veriseen seikkailuun. Miesparka! Tämä oli siis suomalainen kommunisti, joka nyt Suomen valtion kustannuksella matkusti kotiin vietettyään kuukauden kansallisen armeijan keskitysleirissä.²⁵⁷

Vaikka von Haartman ei kuvaaj miehen olomuotoa positiivisesti, ilmenee hänen kirjoituksestaan myötätunton kyseistä vapaaehtoisista kohtaan. Hän esittää vastapuolella taistelleen miehen olleen vain propagandan uhri ja harhaanjohdettu, eikä ihmisenä sen huonompi kuin hän. Von Haartman ei usko suuren osan punaisista olleen ”sielultaan ja sydämeltään punaisia”, vaan valheellisen kommunistisen propagandan harhaanjohdettuja.²⁵⁸ Nämä, von Haartmanin itse kirjoittamat, kirjoitukset antavat hänestä empaattisen kuvan, joka ei tuominnut suomalaista vapaaehtoisista, vaikka tämä taisteli Espanjassa vastapuolella. Hän ei kokenut miehen olevan paha, vaan kommunismin uhri. Suomen sisällissodan punaisia kuvattiin samoin kuin von Haartman espanjalaisia punaisia eli venäläisten uhreina. Heidän esitettiin saaneen itänaapurin kommunisteilta ”tartunnan”, minkä vuoksi heistä tuli punaisia kommunisteja.²⁵⁹

Suomalaiset kuvaavat itsensä empaattisiksi, jotka kunnioittavat kaatuneita ja haavoittuneita ideologiasta huolimatta. He kuvaavat kokeneensa koti-ikävää erityisesti isänmaata kohtaan, von Haartmanin kirjoittaessa useasti myös suuresta ikävästään tyttärtään kohtaan.

Vapaaehtoiset kokivat Espanjassa varmasti myös pelontunteita, mutta niistä mainitsee vain

²⁵⁵ von Haartman 1940, 108.

²⁵⁶ Juusela 2003, 350.

²⁵⁷ von Haartman 1940, 143.

²⁵⁸ *ibid.*, 131.

²⁵⁹ Siironen 2012, 195; Hannula 1933, 109.

von Haartman ja Karpalo kerran. Tätä selittää se, etteivät suomalaiset halunneet esittää itseään heikkoina ja saada itselleen pelkurimainetta. Koti-ikävä isänmaata ja perhettä kohtaan taas on ollut suotavaa tuoda esille, olivathan ne vallitsevia arvoja 1930- ja 1940-luvuilla.

Sanomalehti- ja aikakausjulkaisut suomalaisten vapaaehtoisten inhimillisemmistä puolista on julkaistu yhtä tekstiä lukuun ottamatta vuosina 1937–1938 eli Espanjan sisällissodan aikana, ja ne on julkaistu oikeiston äänenkannattajina toimineissa lehdissä. Useat lehdistöjulkaisuista ovat Karpalon, Heikkisen ja Rutasen itse kirjoittamia. Lehtijulkaisuissa ja muistelmateoksissa Karpalo, von Haartman, Heikkinen ja Rutanen ovat kirjoittaneet itsestään, eikä muita kahdeksaa suomalaista vapaaehtoista käsitellä lainkaan. He ovat julkaisuillaan halunneet tuoda itsestään ilmi inhimillisemmän ja lähestyttävämmän kuvan, urhoollisen ja taitavan sotasankarin ohella.

4 Osaavat taistelijat

Osalle vapaaehtoisista oli karttunut sotataitoja ja -tietämystä jo ennen Espanjaan lähtöä. Heillä oli kokemusta taisteluista ja aseiden käsittelystä erityisesti kuulumiansa järjestöjen kautta. Von Haartmania ja Karpaloa lukuun ottamatta muut suomalaiset joutuivat ulkomaalaisten vapaaehtoisten tavoin muukalaislegioonaan. Suomalaiset välttivät legioonaan menemistä, sillä muukalaislegioonassa kuri oli kova ja arvostus miehiä kohtaan vähäistä. He olisivat liittyneet mieluummin suojeluskunnan tapaisen falangin joukkoon. Espanjan muukalaislegioonassa suuri osa miehistä oli kuitenkin espanjalaisia eikä ulkomaalaisia.²⁶⁰ Muukalaislegioonaan joutumisesta huolimatta suomalaiset luovat itsestään kuvan taitavina sotilaina, jotka olivat mukana taisteluissa merkittävässä asemassa ja rooleissa.

4.1 Taitavat sotilaat

Sanomalehtijulkaisut ja muistelmat luovat kuvan hyvät sotataidot omaavista suomalaisista. Kirjoitukset korostavat suomalaisten hyvää Suomessa saatua sotilaskoulutusta. Lisäksi julkaisuista voi tulkita näkemyksen, minkä mukaan espanjalaisten sotataidot eivät vastanneet suomalaisten taitoja. Heikkinen kertoo IKL:n nuorisojärjestön *Luo Lippujen!* -lehdessä saaneensa kotimaassaan hyvän sotilaskoulutuksen ja voivansa sen ansiosta luottaa sotilaalliseen osaamiseensa ja onnistumiseen Espanjassa:

Suomalainen sotilaskoulutus on paljon parempi kuin espanjalainen. Varmuus siitä, että tulen ”pärjäämään” [...] täytti mieleni ja kiitollisin mielin muistelin entisiä esimiehiäni Suomen armeijassa ja suojeluskunnissa.²⁶¹

Heikkinen mainitsee myös espanjalaisen sotilasaineksen olevan ”lievimmin sanottuna vähemmän taistelukelpoista suomalaisen mittapuun mukaan katsottuna”. Heikkisestä edes falangistit eivät olleet sotataidoiltaan suomalaisten mittaisia. Hän katsoo falangistien kuitenkin vastanneen suurin piirtein suomalaisten näkemyksiä ja vaatimuksia ”todellisesta rintamasoturista”. Kuvaa suomalaisista taitavina sotilaina vahvistaa von Haartmanin maininta Rutasesta ja Heikkisestä. Von Haartman mainitsee heidän toimineen hänen konekivääririkampanjassansa ja osoittautuneen ”erinomaisiksi satureiksi”.²⁶²

²⁶⁰ Juusela 2003, 357.

²⁶¹ *Luo Lippujen!* 21.1.1938, ”Ensimmäinen ryssä”.

²⁶² von Haartman 1940, 36; *Keski-Uusimaa* 16.10.1937, ”Urhoollinen sotilashenki elähdyttää kaikkia vapaaehtoisia”.

Puhuessaan talvisodasta, von Haartman kehuu suomalaisen pataljoonan johtamisen olevan helppo tehtävä. Tämän voi tulkita olevan vertaus espanjalaisten joukkojen johtamiseen, joiden sotilastaidot eivät olleet suomalaisten tasolla. Kokoomuspuolueen äänenkannattajana toiminut *Uusi Aura* pitää von Haartmanin mainintaa ”huomionarvoisena tunnustuksena suomalaiselle sotilaille”.²⁶³ Kyseisen julkaisun tarkoitusperänä voidaan nähdä suomalaisten vapaaehtoisten sotataitojen vertaamisen muiden maiden sotilastaitoihin.

Vapaaehtoiset kuvaavat olleensa kauhistuneita espanjalaisten huonosta aseiden hoidosta ja tuovat julki Espanjassa käytettävien aseiden luokatonta käyttötapaa ja huoltoa. Sodan molempien osapuolten aseistus oli heikkoa ja ne tarvitsivat apua ulkomailta. Francon joukot sai eniten aseapua Italialta ja Saksalta. Tähän kuului muun muassa aseita, ilmakalustoa ja tankkeja.²⁶⁴ Von Haartman kertoo Francon joukkojen tilanteen parantuneen huomattavasti, kun italialaiset ja saksalaiset saapuivat marraskuussa 1936 Francon riveihin ja toivat mukanaan ensiluokkaisia ampumatarvikkeita ja varusteita riittävästi.²⁶⁵

Heikkinen, Koristo, Sorro, Vuoristo, Kosola, Rutanen, Räisänen, Vanne ja Virta saivat muukalaislegioonaan jouduttuaan pikakoulutuksen.²⁶⁶ Heikkinen kirjoittaa saaneensa niin huonokuntoisen aseensa, ettei siitä tahtonut näkyä piipusta läpi. Hän kertoo espanjalaisen konekiväärin ja ammuslaatikon olevan huomattavasti painavampia kuin suomalaisten vastaavien ja mainitsee suomalaisen konekiväärin miehen varmasti kauhistuvan, mikäli joutuisi niitä käyttämään. Lisäksi hän kirjoittaa, kuinka ”suomalainen komppanianpäällikkö voisi saada sydänhalvauksen tai ainakin ennen aikaisesti harmaat hiukset”, jos Suomessa aseet hoidettaisiin yhtä huonosti kuin Espanjassa.²⁶⁷ Heikkinen kuvaa suomalaiset aseista tietävinä sekä taitavina aseenkäyttäjinä, jotka tiedostavat osaamisensa.

Rutanen mainitsee suomalaisten käyttäneen saamiensa aseitaan fiksummin ja paremmin kun espanjalaiset asetoverinsa. Hän kirjoittaa:

Me suomalaiset teimme tässä niin kuin kaikissa myöhemminkin tapahtuneissa pistintaisteluissa, vaistoin kaikkia Espanjassa opetettavia pistintaisteluperiaatteita. Me emme pistäneet kiväärin lukkoja taskuihimme niin kuin määrä oli. Päinvastoin

²⁶³ *Uusi Aura*, 6.10.1940, ”Kahden sodan muistoteos”.

²⁶⁴ Blinkhorn 1986, 244.

²⁶⁵ *Suomen Kuvalehti* 28.9.1940, ”Ratsumestari von Haartmanin seikkailut Teruelin rintamalta Kollaalle”.

²⁶⁶ Juusela 2003, 357–359.

²⁶⁷ *Ilta-Sanomat* 26.3.1938, ”Miksi Espanjan sota kestää vielä? I”; *Ilta-Sanomat* 30.3.1938, ”Miksi Espanjan sota kestää vielä? II”.

me jätimme patruunapesän täyteen ja ammuimme. [...] Samoin olimme vaatimalla vaatineet pistoolit ja saaneetkin, ja kun kiväärin patruunapesästä olivat panokset loppuneet, oli meillä pistoolimme jäljellä. Eikä meitä tapauksen jälkeen kukaan nuhdellut. Päinvastoin monet espanjalaiset seurasivat meidän menettelytapamme.²⁶⁸

Heikkinen ja Rutanen ovat halunneet tuoda ajan hengen ja aatteensa mukaisesti suomalaiset vapaaehtoiset esiin ylivertaisina ja parempina aseiden käsittelijöinä kuin muut. Von Haartman on ottanut muistelmaansa otteen armeijan päiväkäskystä koskien omia aseenkäsittelytaitojaan. Päiväkäskyssä puhutaan hänen erinomaisesta asiantuntemuksestaan automaattisten tuliaseitten sijoittamisessa.²⁶⁹ Heikkinen, Rutanen ja von Haartman kuvaavat aseenkäsittelytaitojansa subjektiivisesta näkökulmasta, joten totuuden taivuttaminen ja asioiden liioittelu omien etujen mukaiseksi kirjoituksissa on todennäköistä.

Sanomalehti- ja muistelmaajulkaisujen perusteella suomalaiset ovat asetaitojensa lisäksi omanneet hyvät ampumistaidot. Karpalon mukaan suomalaiset osoittivat sotataitonsa heti ensimmäisestä taistelusta alkaen. Hän kuvaa, kuinka yksi vapaaehtoisista ei ensimmäisessä taistelussaan suostunut perääntymään, vaan otti haltuunsa hylätyn konekiväärin ja ampui sillä lähelle tulleita vihollisia ”suurin joukoin matalaksi”. Omasta ensitaistelustaan hän kertoo samankaltaisesti ja kyseisen taistelun päättyneen omiensa voittoon. Karpalo mainitsee, että vapisi kiihkosta ammuttuaan ensimmäisen sarjansa. Nähdessään vastustajan valkoisen heiluvan rievun, tunsu hän olevansa ”nerokas strategikko”. Kuva hänestä fiksunäköisen sotataidon tuntijana on hänen itsensä luoma. Lisäksi hän kertoo eräästä taistelusta, jossa ”tyydytyksekseni havaitsin, että tyyppini kellahti nurin”.²⁷⁰

Karpalo mainitsee myös von Haartmanin urotyöstä aseiden parissa. Eräässä taistelussa von Haartmanin joukko menetti lähes puolet omistaan ja hän oli haavoittunut vaikeasti. Tästä huolimatta hän raahautui konekiväärin ääreen ampujan kaaduttua ja ”lakaisi maahan kymmenittäin lähelle ehtineitä punaisia”. Von Haartman tuo muistelmassaan esiin otteen eräästä divisioonan päiväkäskystä, jossa kuvaillaan, miten hän ei haavoituttuaan suostunut lähtemään sairaalaan. Sen sijaan hän lähti aseisiin, missä hän yksin konekivääreineen teki vihollisen panssariauton toimintakyvyttömäksi. Hän kertoo myös eräästä lyhyestä taistelusta,

²⁶⁸ *Keski-Suomen Suunta* 30.10.1937, Veikko Rutasen pakina ”Olin mukana Espanjassa... III”.

²⁶⁹ von Haartman 1940, 101.

²⁷⁰ Karpalo 1940, 66, 139–140, 219.

joka päättyi joukkojensa voittoon, sillä avattuaan tulen ”punaiset heittivät aseensa ja luikkivat pakoon minkä jaloistaan pääsi”.²⁷¹ Myös von Haartman esittää itsensä urhoollisena ja erinomaisena aseenkäyttäjänä.

Heikkinen kirjoittaa, että huomattaessaan vihollisen hän heittäytyi silmänräpäyksessä maahan, tähtäsi ja laukaisi. Suomalaiset kuvaavat itsensä nopearefleksiksi ja hurjiksi ampujiksi, joiden luoteihin viholliset kaatuivat. Myös edistyspuoleen kannattajana toiminut *Helsingin Sanomat* kirjoittaa Heikkisestä, joka ”tulitti vimmatusti mukaansa ottamalla pikakiväärillä”, muiden suomalaisten heittäen käsikranaatteja ja ampuen kivääreillä, jonka seurauksena punaiset antautuivat valtaamastaan kylästä.²⁷²

Kosola mainitaan tutkimusajankohtana vain yhdessä julkaisussa. Siinä hänen kerrotaan olevan hyökkäysvaunun kuljettajana.²⁷³ Hänet siirrettiin muukalaislegioonan tankkijoukkoihin ollen ainoa suomalainen Francon joukoissa, joka oli tekemisissä panssarivaunujen kanssa. Myös Kaila joutui muukalaislegioonaan, jossa sai uusien alokkaiden koulutuksen. Hän menestyi ammunnessa erinomaisesti ja rintamalla ollessaan hän oli sijoitettuna konekivääriryhmään. Kailan hyvistä ampumistaidoista huolimatta hänen osaamisestaan ei ole yhtään kirjoitusta.²⁷⁴

Heikkisellä oli näkemyksiä, kuinka Espanjassa olisi voitu sotia tehokkaammin ja näin ollen saada sota päätökseen aiemmin kuin se todellisuudessa päättyi. Hän tuo sotatietämystään esille *Ilta-Sanomille* kirjoittamassaan kahden osan juttusarjassa analysoimalla Espanjan kokemustensa pohjalta miksi sota Espanjassa jatkuu yhä. Heikkinen kertoo muun muassa, että espanjalaisten armeijat eivät toimineet niin tehokkaasti kuin olisi ollut mahdollista. Hän antaa samalla näkemyksensä, kuinka espanjalaisten joukkojen toimintaa voisi tehostaa. Heikkinen mainitsee myös, että Francon kansallisten joukkoihin voisi kutsua enemmän kotona olevia, parhaassa iässä olevia nuoria miehiä. Heikkinen kertoo, kuinka sodan molempien osapuolten puutteellinen koulutus on yksi painavimpia syitä siihen, ettei ratkaisua ole vielä tullut. Hän analysoi myös huonojen aseiden ja vaikean maaston olevan niitä syitä, mitkä pitkittävät Espanjan sota.²⁷⁵ Juttusarjassaan Heikkinen tuo ilmi, että hänellä olisi toimivia, kenties jopa

²⁷¹ Karpalo 1940, 119–120; von Haartman 1940, 22, 34.

²⁷² *Luo Lippujen!* 21.1.1938, ”Ensimmäinen ryssä”; *Helsingin Sanomat* 4.9.1937, ”Espanjan sodassa”.

²⁷³ *Ajan Suunta* 9.9.1938, ”Suomalaiset Espanjassa”.

²⁷⁴ Juusela 2003, 362, 366.

²⁷⁵ *Ilta-Sanomat* 30.3.1938, ”Miksi Espanja sota kestää vielä? II”; *Ilta-Sanomat* 26.3.1938, ”Miksi Espanjan sota kestää vielä? I”.

ilmiselviä, ratkaisuja siihen, mistä Espanjan sodan pitkittyminen johtuu ja mikä siihen on ratkaisuna.

Vapaaehtoisten hyvien sotataitojen ja nokkeluuden ansioksi esitetään myös kiinni saadut sotavangit. Rutanen kertoo olleensa muutaman miehen kuormastossa tavaroidentoimitusmatkalla. Kuormastosta muut paitsi hän jäi punaisten kiinniottamiksi. Rutanen pelasti uhkaavan tilanteen ampumalla punaisten kiväärimestä. Hänen ansiostaan kuormaston miehet saivat punaiset vangiksi ja matka pääsi jatkumaan. Kyseisessä jutussa Rutanen muodostaa itsestään kuvan sankarina ja taitavana ampujana, joka omiensa hengenpelastamisen lisäksi on avainasemassa sotavankien kiinnisaamisessa. Karpalo mainitsee hänen joukkonsa saaneen erään onnistuneen hyökkäyksen jälkeen kiinni 58 vankia. Samankaltaista sankarin asemaa vankien kiinniottamisesta on saanut myös von Haartman. IKL:n lehdessä mainitaan, että oli suurelta osin hänen ansiotaan, että Francon joukot ottivat kiinni kahdeksantuhatta vankia.²⁷⁶ On toki huomioitava, että Rutanen ja Karpalo kertovat itse omista ansioistaan sotavankien kiinniottamiseksi. Näin ollen tarinoissa on mahdollisuus subjektiivisuuteen ja liioitteluun. Liioittelulla he ovat halunneet kuvata itsensä urhoollisina sotilaina, jotka kiinnijäämisen sijasta saivat vastustajia vangikseen. IKL haluaa niin ikään korostaa von Haartmanin merkitystä vankien kiinnisaamisessa.

Vapaaehtoiset korostavat tärkeää osuuttaan taistelujen ja aluevaltausten onnistumisiin sekä punaisten joukkojen häirintään, sabotointiin ja kukistamiseen. Rutanen kertoo yli päivän mittaisesta rankasta ja verisestä taistelusta, jossa ”suomalaiset olivat näyttäneet, mihin pystyvät”. Muistelmassaan von Haartman lainaa kahta otetta armeijan päiväkäskyistä, joissa hänen mainitaan antaneen näytteen ”suuresta rohkeudesta ja erinomaisesta asiantuntemuksesta” sekä ”erinomaisesta rohkeudesta” joukkojensa hyökkäyksissä.²⁷⁷ Von Haartman haluaa esittää itsensä rohkeana ja tärkeänä sotilaana.

Kirjeessä sisarelleen Räisänen kertoo hänen ja Vanteen kuuluvan Espanjan maineikkaimpaan pataljoonaan. Hän kuvailee sodan raakuutta ja vaikeita taisteluja mainitsemalla, että mikäli joku kertoo maailmansodan länsirintamien taistelujen olleen lujemmat, väittäisi Räisänen vastaan. Hän mainitsee olleensa Vannen kanssa päätekijöitä Lleidan kaupungin

²⁷⁶ *Keski-Suomen Suunta* 30.10.1937, Veikko Rutasen pakina ”Olin mukana Espanjassa... III”; *Ajan Suunta* 27.8.1937, ”Halki palavan Reinosan”; Karpalo 1940, 139–140.

²⁷⁷ von Haartman 1940, 88–89, 101; *Porilainen* 1.11.1937, ”Espanjassa taistelemassa”.

valtauksessa.²⁷⁸ Kirjeessä Räisänen esittää itsensä ja Vannen taistelijoina, jotka selviävät kunniakkaasti vaikeimmissa taisteluissa mitä maa päällään kantaa. Itsensä kuvaileminen hyvänä sotilaana ei ollut vääristelyä, sillä Räisänen tunnettiin pataljoonansa ulkopuolellakin erinomaisena taistelijana.²⁷⁹

Espanjan ankarista taisteluista kirjoittaa myös edistyspuoleen lehdet. *Helsingin Sanomat* mainitsee Karpalon taistelleen Espanjassa falangistien joukoissa, valioryhmässä, joka joutui moniin vaarallisiin paikkoihin. *Käkisalmen Sanomat* kirjoittaa, kuinka erään komppanian koko upseeriston kaaduttua taistelussa Vanne otti komppanian johtoonsa valloittaen kukkulan. IKL:n nuorisjärjestön lehti mainitsee taistelusta, johon von Haartmanin joukot ottivat osaa. Lehti kertoo usean Francon joukkojen vallanneen kaupunkia, mutta von Haartmanin joukko ehti kaupunkiin ensimmäisenä.²⁸⁰ Von Haartmanin ohella Vanne ja Räisänen ovat ainoat suomalaiset, joiden ansioitumisesta ja tärkeästä merkityksestä taisteluissa on kirjoitettu.

Von Haartman kirjoittaa omista ja johtamiensa joukkojen onnistumisista useaan otteeseen. Ensimmäisestä taistelustaan Espanjassa hän kertoo joukkojensa tulen olleen punaisille liian murhaava, eivätkä punaiset päässeet heidän kimppuunsa. Hän lainaa armeijan päiväkäskyä, jossa kehuaan hänen joukoilleen antamaa esimerkkiä. Eräessä toisessa päiväkäskyssä mainitaan, kuinka von Haartman otti osaa vaikeakulkuisessa maastossa kukkulan valtauksen. Valtauksen vakuuttavuutta lisäsi se, että miesten tuli kantaa konekiväärit ja kaikki muut sotakalusto olkapäillänsä maaston ollessa niin vaikeakulkuinen, ettei juhtia voitu käyttää. Hän kirjoittaa Suomen itsenäisyyspäivän verisestä taistelusta, joka kääntyi hänen joukkojensa voitoksi, sillä ”Centuria Catalanani oli sankaruudellaan pelastanut tilanteen”.²⁸¹ Hän tuo itsenäisyyspäivän taistelun esiin korostaakseen maiden välistä tilannetta. Suomessa oli rauha valkoisen puolen voitettua sisällissota, eikä Suomea uhannut samat punaiset kuin Espanjassa. Von Haartman ei kaihtanut kertoa muistelmassaan joukkojensa sotilaallisista onnistumisista. Eroa sanomalehtijulkaisujen ja hänen muistelmissaan mainittuihin onnistumisiin selittää eritoten se, ettei tieto von Haartmanin joukkojen menestyksekkäistä teoista todennäköisesti kantautunut suomalaisten sanomalehtien tietoisuuteen.

²⁷⁸ Juusela 2003, 363, Räisänen kirje Espanjasta sisarelleen 18.4.1938.

²⁷⁹ *ibid.*, 361.

²⁸⁰ *Helsingin Sanoma*, 27.10.1940, ”Reipas sotakirja Espanjasta”; *Käkisalmen Sanomat* 9.2.1938, ”Pikku uutisia”; *Luo Lippujen!* 30.11.1937, ”Häväisty temppeleli”.

²⁸¹ von Haartman 1940, 14, 21, 58.

Suomalaisten sotataidoista kirjoitetaan kaikissa niitä koskevissa kirjoituksissa positiiviseen sävyyn. Kirjoitusten positiivista sävyä selittää niistä kirjoittavien lehtien oikealla oleva puoluepoliittinen tausta. Vaikka kirjoituksissa kerrotaan vapaaehtoisten luoteihin kaatuneen valtava määrä vihollisia, pidetään suomalaisten tekoja sankarillisina. Vapaaehtoisia ei luokitella pahoiksi ihmisiksi, jotka tappoivat useita henkilöitä. Tässä ilmeneekin erityisen hyvin julkaisijana toimineen lehden ideologinen näkökanta. Huomioitavaa on, ettei vasemmalla puolella oleva lehdistö mainitse mitään Francon puolella olleiden suomalaisten sotataidoista tai vastustajien ampumisista. Ei edes negatiiviseen sävyyn.

Useat sotataidoista kertovista julkaisuista on vapaaehtoisten itse kirjoittamia. Rutasen ja Heikkisen kirjoitukset julkaistiin valkoisen Suomen aatetta tukevissa lehdissä. Heidän kirjoituksensa ovat hyvin subjektiivisia, samoin kuin von Haartmanin ja Karpalon muistelmissa mainitut positiiviset näkemykset suomalaisten sotataidoista. Muistelmia lukuun ottamatta sotataidoista kertovat jutut on julkaistu hyvin pian suomalaisten päästyä Espanjaan ja sodan rintamalle, vuosina 1937 ja 1938.

Suomalaisten vapaaehtoisten sotataidoista kertovissa julkaisuissa mainitaan vain viisi suomalaista. Useammissa julkaisuissa suomalaisista puhutaan yhtenä joukkona, joka kattaa myös yhdeksän ei nimeltä mainittua vapaaehtoista. Se, miksi esimerkiksi Sulamaan, Kailan ja Korhosen nimiä ei julkaisuissa mainita laisinkaan selittynee sillä, etteivät he olleet lehtijulkaisujen ajankohtana vielä päässeet Espanjaan, saatiikka rintamalle, jossa he olisivat voineet hyödyntää sotataitojaan.

4.2 Ansoituneet ja arvostetut

Vapaaehtoiset saivat ansioistaan Espanjan sisällissodassa ja talvisodassa osakseen arvostusta, ylennyksiä ja mitaleita. Rutanen kirjoitti, että ”suomalaisia on riittänyt Espanjan sotaankin, ja siellä he ovat jo ehtineet saavuttaa mainettakin”. Hän mainitsee suomalaisten saaneen arvostusta jo hyvinkin nopeasti Francon joukkoihin päästyään.²⁸² Kyseinen kirjoitus on julkaistu noin puoli vuotta sen jälkeen, kun kymmenen hengen vapaaehtoisjoukko oli päässyt Espanjaan Francon riveihin.

Karpalo kirjoittaa saamastaan arvostuksesta, jonka taistelu Francon toi. Hän vapautui Espanjan sisällissodasta ja lähti takaisin Suomeen marraskuussa 1937.²⁸³ Kotimatallaan

²⁸² *Hakkapeliitta* 2.11.1937, ”Jose oli urhoollinen falangisti...”.

²⁸³ Juusela 2003, 348.

Espanjan kansalliskaarti ei tarkastanut hänen laukkujaan, sillä hän oli vielä ”falangin kunniaakkaassa asetakissa”. Suomessakin tullimiehet ja poliisi tunnistivat hänet herrasmieheksi, joten häntä ei kuulusteltu laivan rantautuessa Katajanokan laituriin.²⁸⁴

Suomalaisista vapaaehtoisista eritoten von Haartman nautti Espanjan sisällissodassa erityistä arvostusta. Hänen johtajataitojansa arvostettiin ja hänen toimiinsa Francon joukkojen puolesta uskottiin ja luotettiin. Lisäksi hänet esitetään ihmisenä, joka nautti alaistensa arvostusta.

Rutanen kirjoittaa von Haartmanista seuraavaa:

Täytyy sanoa, että von Haartman on itse herra ja ylhäisyys. Ei pelkää ryssää eikä paljon piruakaan. Ankara herra sotilaitaan kohtaan, mutta oikeudenmukainen. Vaatii paljon toisilta, mutta vielä enemmän itseltään. Toisessa kädessä miekka ja toisessa pistooli hän marssii joukkojensa edessä, olipa vihollisen tuli miten ankara tahansa. Siksipä hänen miehensä jumaloivatkin häntä. Eikä ole liioin pieni se maine, mitä hän nauttii urhoollisuutensa ja neuvokkuutensa vuoksi koko Pohjois-Espanjassa.²⁸⁵

Myös Karpalo mainitsee von Haartmanin saamasta arvostuksesta. Hän kertoo hyötyneensä itsekin von Haartmanin asemasta toimiessaan Calamochan esikunnassa, vaikka oli ”tuntematon muukalainen”. Karpalo kertoo saaneensa luottamusta todennäköisesti siksi, että oli von Haartmanin maanmies. Hän kirjoittaa Heikkisen saaneen sairaalassa parempaa kohtelua heti, kun von Haartman oli vierailut hänen luonaan. Karpalon mainintojen mukaan von Haartmanilla on ollut sananvaltaa, jota hän hyödynsi halutessaan auttaa maanmiehiään. Karpalo mainitsee von Haartmanin nauttineen Espanjassa ”uusienkin oppilaiden rajatonta ihailua ja kunnioitusta, sillä hänen rintamalla olostaan kierteli falangissa lukemattomia legendoja”.²⁸⁶ Karpalo esittää von Haartmanin miehenä, jonka nimi, maine ja uroteot olivat kiirineet Espanjassa.

Von Haartmanin saama arvostus ulottui myös rintaman ulkopuolelle. Karpalo kertoo tilanteesta, jossa von Haartman tilasi heille hyvää viiniä. Von Haartman maistoi heti, ettei pöytään tulleen pullon sisältö ollut aitoa, joten hän iski pikarin lattiaan huutaen. Pian he saivat laseihinsa ”todellista nektaria”, tarjoilijan juostua ensin hädissään läheiseen viinakauppaan. Karpalo mainitsee saaneensa von Haartmanilta päämajassa kirjoitetun upseerikortin, jonka

²⁸⁴ Karpalo 1940, 245, 247.

²⁸⁵ *Keski-Suomen Suunta* 7.4.1938, Veikko Rutasen pakina ”Olin mukana Espanjassa... XX”.

²⁸⁶ Karpalo 1940, 78, 123, 215.

avulla Karpalo sai erikoisvaltuudet, eikä hän enää voinut joutua Espanjassa vankilaan. Nämä maininnat kuvaavat von Haartmanin nauttineen kunnioitusta sotilasväen ohella myös siviilien ja viranomaisten keskuudessa. Karpalo kirjoittaa lisäksi von Haartmanin vaikutusvallasta ja avuliaisuudesta suomalaisten vapaaehtoisten eteen mainiten hänen ja muiden suomalaisten olevan von Haartmanille suuressa kiitollisuudenvelassa. Hän kertoo järjestäneensä itsensä usein sellaisiin ongelmiin, joista von Haartman sai onkia hänet kuiville.²⁸⁷

Von Haartman kertoo saamastaan arvostuksesta. Hän mainitsee mukavuuksista, joita sen ansiosta sai. Yebran kylässä ollessaan von Haartman kertoo asuneensa pormestarin talossa, nukkuvansa ihanassa vuoteessa pyjama yllänsä ja nauttivansa ateriat pöydän ääressä, jota peitti pöytäliina. Hän halusi tuoda tällä maininnalla esille, kuinka hän pystyi nauttimaan arvostuksestaan konkreettisesti. Von Haartman mainitsee saaneensa sisällissodan jälkeen kutsun entiseltä Centuria Catalan -joukoltaan sodan muistojuhlaan ja -paraatiin Barcelonaan. Hän sai kunnian johtaa kaikkia falangistiyksikköjä, jotka olivat ottaneet osaa sisällissotaan. Von Haartman kertoo olleensa ylpeä saamastaan kunniaista.²⁸⁸ Kertomansa perusteella hänet haluttiin palkita ansioistaan Francon joukoissa ja hän nautti arvostusta korkealtakin taholta. Rintamaoloissa von Haartman nauttikin paremmasta ruuasta ja elämän pienistä nautinnoista kuin tavalliset rivisotilaat. Lomalla ollessaan hän vietti aikaa lähetystöissä ja yläluokan kansainvälisissä seurapiireissä. Tätä selittää sotilastaitojen ohella von Haartmanin aatelisuus.²⁸⁹

Von Haartman mainitsee sairaalassa ollessaan ystäviensä, Suomen varakonsulin López-Dorigan sekä kahden saksalaisen lentoupseerin tulleen tervehtimään häntä sairaalaan. Hän kertoo heidän tuoneen hänelle suklaata ja peittäneen hänet kirjoihin ja savukkeisiin. Hän mainitsee luonansa käyneen vieraita joka päivä. Saatuaan sairaalasta luvan käydä ulkona, von Haartman mainitsee saaneensa useita kutsuja ”vierailulle espanjalaisten ystäväni ja Francon Espanjan eri maitten lähettiläiden luo”.²⁹⁰ Maininnoilla korkea-arvoisista vieraistaan ja ystävistään hän haluaa tuoda esille olevansa arvostettu sotilaiden ohella myös korkea-arvoisten ihmisten seurassa. Von Haartman oli heti ensimmäisen Espanjassa vietetyn vuoden aikana tutustunut Burgosissa saksalaisiin kondorilegionalaisiin sekä Saksan suurlähettilääseen Wilhelm von Faupeliin ja tämän puolisoon.²⁹¹ Saksalaisten vierailu sairaalaan von

²⁸⁷ Karpalo 1940, 122, 124.

²⁸⁸ von Haartman 1940, 80, 138.

²⁸⁹ Koivisto 2015, 334.

²⁹⁰ von Haartman 1940, 62, 67.

²⁹¹ Juusela 2003, 342, 348.

Haartmanin luokse korostaa, kuinka Francon joukoissa olevien suomalaisten ja saksalaisten välillä vallitsi molemminpuolinen kunnioitus. Aatemaailman oikealla puolella olevien suomalaisten myönteisyys Saksaa kohtaan johtui eritoten siitä, että Hitlerin Saksasta toivottiin saavan vastapainoa Neuvostoliitolle. Lisäksi IKL katsoi edustavansa samanlaista maailmankatsomusta, jota muualla Euroopassa edustivat Italian fasisitit ja Saksan kansallissosialistit. Suomella oli muistelma julkaisuajankohtana vuonna 1940 hyvät välit Saksaan ja suuri osa suomalaisista uskoi tuolloin Saksan voittavan toisen maailmansodan.²⁹²

Von Haartman kirjoittaa myös rohkeudestaan ja esimerkillä johtamisestaan. Hän kertoo, kuinka eräässä taistelussa seurasi joukkojaan hakemaan lisää ampumatarvikkeita, koska ei halunnut panna miehiään vaaralle alttiiksi olematta itse mukana. Francon armeijan päiväkäskyssä mainitaan von Haartmanin liikkuneen itse ankarimmassa vihollistulella ja vaarallisimmilla paikoilla, näyttäen hyvää esimerkkiä joukoilleen. Hänen omistautumisestaan joukoillensa kuvaa muistelma kohta, jossa hän mainitsee joukoillansa olevan vain kuusi konekivääriä, joka on aivan liian vähän. Von Haartman oli kuitenkin päättänyt tehdä kaikkensa saadakseen joukoillensa niitä lisää.²⁹³ Hänen esimerkillään johtamistaan selittää von Haartmanin oma näkemys ihanteellisesti upseerista. Tämän tuli olla henkilö, joka osallistui itse etulinjantaisteluihin, vaati paljon muilta, mutta suoritti myös itse esimerkkinä.²⁹⁴ Muistelmassaan von Haartman kuvaa itsensä ihanteensa mukaisesti.

Von Haartman toimi Espanjassa kadettikoulun johtajana, hänestä tuli konekiväärikomppanian päällikkö ja hän pääsi 180 miehen vahvuisen Centuria Catalanan päälliköksi.²⁹⁵ Näistä von Haartmanin ansioista kirjoittaa muun muassa edistyspuoleen *Helsingin Sanomat*. Kokoomuspuolueen äänenkannattajana toiminut *Sisä-Suomi* mainitsee myös von Haartmanin ylenemisestä, kertomalla hänen kohonneen ”katalonialaisen kuolemanlegioonan päälliköksi”.²⁹⁶ Von Haartman mainitsee itsekin ylennyksestään. Hän kertoo ilmoittautuneensa espanjalaiselle falangistipäällikölle, kertoen kuka hän on ja mitä hän haluaa, päästen tällä tavoin heti vastaperustetun Centuria Catalanan päälliköksi. Lisäksi von Haartman mainitsee, kuinka hänet myöhemmin komennettiin konekiväärikomppanian

²⁹² Jokipii 1994, 16–17; Siironen 2012, 172; Perko 1971, 144.

²⁹³ von Haartman 1940, 29–30, 88–89.

²⁹⁴ Vares 2018, 190.

²⁹⁵ Juusela 2003, 342

²⁹⁶ *Helsingin Sanomat* 7.10.1940, ”Espanjasta ja Kollaalta”; *Sisä-Suomi* 24.12.1936, ”Suomalainen kunnostautunut Espanjan kansalaissodassa”.

päälliköksi ja miten hänellä alkoi ”uusi kausi” sotilasurallaan ottaessaan vastaan pataljoonan komentajan viransijaisuuden.²⁹⁷

Von Haartmanin ylenemisestä kansainvälisissä joukoissa kirjoitetaan ainutlaatuisen ja arvostettuun sävyyn myös aatemaailmaltaan neutraalimmissa lehdissä. Maalaisliittolainen *Lalli* mainitsee von Haartmanin ylennyksistä suomalaisten jo palattua takaisin Suomeen. Lehti kertoo hänen toimineen komppanian päällikkönä monissa tappeluissa, saaneen sotilaskokemusta ja ennättäneen olla mukana useissa sodissa suhteellisen nuoresta iästään huolimatta. *Keski-Uusimaa* kirjoittaa, että von Haartmania pidetään kaikkialla Espanjassa erikoisen suuressa arvossa reilun käytöksensä ja urhoollisuutensa vuoksi. *Suomen Kuvalehti* mainitsee laajassa von Haartmanista tehdystä henkilöjutussa, kuinka hän toimi kahdella eri kurssilla johtajana, joissa molemmissa oli noin 70 oppilasta. Von Haartmania lukuun ottamatta kaikki opettajat olivat saksalaisia upseereita.²⁹⁸ Von Haartman ei unohda mainita tästä myöskään muistelmassaan. Lisäksi *Suomen Kuvalehti* kertoo hänen päässeen kuuluisan rykmentin adjutantiksi²⁹⁹ Henkilöjuttu von Haartmanista on julkaistu talvisodan jälkeen todennäköisesti siksi, että suomalaisten korostaminen etevinä ja ansiokkaina sotilaina oli tärkeää Suomen taisteltua Neuvostoliittoa vastaan huomattavalla miesalivoimalla. Ansioituneelle sotilasesimerkeille oli julkaisuajankohtana tilausta.

Von Haartmanin ylenemisistä kirjoitettiin niin ikään IKL:n lehdessä. *Ajan Suunta* mainitsee hänen tulleen legendaariseksi mieheksi Espanjassa.³⁰⁰ Useat maininnat von Haartmanin ylenemisistä tuo hänet esiin motivoituneena sotilaana, joka halusi edetä urallaan, oli kyse Suomessa tai Espanjassa käytävästä sodasta. Lisäksi tämänkaltaista suomalaissotilaan ylenemistä joukkojen johtajaksi ja kouluttajaksi pidettiin lehtijulkaisujen mukaan Suomessa arvossaan.

Sodan vastapuolikin oli kuullut von Haartmanin saavutuksista sodassa ja tehnyt hänestä pilakuvan ja artikkelin. Von Haartman kertoo, kuinka espanjalainen sotilas eri komppaniasta tuli hänen luokseen sanomalehden kanssa, osoittaen pilakuvaa. Hän kertoo lukeneensa artikkelin, jossa hänen kerrotaan haavoittuneen kahdesti, olevan huono ihminen sekä

²⁹⁷ von Haartman 1940, 11, 29, 108.

²⁹⁸ *Lalli* 30.11.1940, ”Espanja sodasta Kollaalla”; *Keski-Uusimaa* 16.10.1937, ”Urhoollinen sotilashenki”; *Suomen Kuvalehti* 28.9.1940, ”Ratsumestari von Haartmanin seikkailut Teruelin rintamalta Kollaalle”.

²⁹⁹ von Haartman 1940, 24; *Suomen Kuvalehti* 28.9.1940, ”Ratsumestari von Haartmanin seikkailut Teruelin rintamalta Kollaalle”.

³⁰⁰ *Ajan Suunta* 16.10.1940, ”Sotakirjallisuutta”.

suomalainen vapaaehtoinen, joka taistelee kapinallisen Francon riveissä. Von Haartman kertoo ensin suuttuneensa huomattessaan tekstin kertovan hänestä ja karikatyyrin esittävän häntä. Hän mainitsee tämän jälkeen nähneensä lehden nimen *Solidaridad*, joka oli yksi punaisen Espanjan tunnetuimmista propagandajulkaisuista ja todenneen ”minulla näyttää olevan ystäviä toisellakin puolella”.³⁰¹ Kyseinen von Haartmanin ilmi tuoma tarina osoittaa hänen olleen tunnettu henkilö myös punaisessa Espanjassa, sillä pilakuvan yhteydessä olleessa tekstissä tiedettiin hänestä ja hänen loukkaantumisistaan paljon. Von Haartman piti selvästi vastapuolen pilailua hänestä kunnianosoituksena.

Lukuisat kirjoitukset luovat von Haartmanista kuvan arvostettuna johtajana, joka oli valmis uhraamaan itsensä joukkojensa ja aatteensa vuoksi. Hän olikin Espanjassa pidetty, tunnettu ja palkittu henkilö. Lehtien kirjoitukset sekä Karpalon muistelmia puoltavat tätä von Haartmanista esitettyä kuvaa. Von Haartmanin erikoisasemasta kertoo myös tilanne, jolloin hän kävi ilman lupaa juhlimassa, sillä ei päässyt lailliselle lomalle. Tästä ei kuitenkaan tullut seuraamuksia, päinvastoin, samassa ravintolassa ollut kenraali kutsui hänet pöytänsä.³⁰²

Muidenkin vapaaehtoisten ylennyksistä mainitaan lehdistössä. Suomalaisten ylennyksistä kirjoittaa kokoomuspuolueen *Uusi Suomi* mainiten, kuinka ”suomalaiset kohoavat Francon armeijassa poikkeuksetta nopeasti”. IKL:n *Ajan Suunta* kertoo ”Francon joukoissa taistelevien suomalaisten kunnostautumisesta” ja Vannen saaneen jälleen ylennyksen. Myös Karpalo kertoo suomalaisten nopeista ylennyksistä. Hän mainitsee, kuinka jo ensimmäisessä taistelussaan Vanne kunnostautui ja kaatoi useita vihollisia, minkä ansiosta hän heti yleni korpraaliksi.³⁰³ Vanne kohosikin muukalaislegioonassa kersantiksi varsin nopeasti, joten Karpalon maininta Vannesta arvostettuna ja taitavana sotilaana pitää paikkansa.³⁰⁴

Heikkinen kertoo niin ikään suomalaisten saamasta arvostuksesta. Hän mainitsee italialaisten vapaaehtoisten jakaneen suomalaisille vettä kenttäpulloistaan, tupakkaa, säilykeruokaa ja rahaa. Suomalaisia palkittiin rintamalla tapahtuneista onnistumisista ruualla, juomalla ja muilla halutuilla tuotteilla, kuten tupakalla. He saivat tuotteita niin rintamalla kuin sairaalassa. Heikkinen mainitsee, että erään onnistuneen taistelun jälkeen hän sai nauttia korpraalin kanssa ylimääräisen viiniannoksen ja luvan juoda komppanian padasta kuumaa kahvia niin paljon

³⁰¹ von Haartman 1940, 111–113.

³⁰² Pakkaskoski 2023, 43; Juusela 2003, 348.

³⁰³ Karpalo 1940, 66; *Uusi Suomi* 2.12.1937, ”Kahden kuukautta Francon joukoissa”; *Ajan Suunta* 8.2.1938, ”Suomalainen vapaaehtoinen kunnostautunut Espanjassa”.

³⁰⁴ Juusela 2003, 361.

kuin hän halusi.³⁰⁵ Suomalaisten vapaaehtoisten muukalaislegioonassa otettiin voiton kunniaksi tuliset viinaryypyt. Joskus niitä sai tappiosta huolimatta.³⁰⁶

Suomalaiset ansioituivat Espanjassa sotilaallisesti ja kuusi heistä sai onnistumisistaan mitaleja ja kunniamerkkejä. Kyseisiä meriittejä tuodaan ilmi niin lehdistössä kuin muistelmateoksissa. Yksi harvoista Vanneen kohdistuvista kirjoituksista koskee hänen saamiaan mitalejaan Espanjassa. Kokoomuspuolueen lehdet kirjoittavat hänen saaneen sisällissodassa korkeimman urhoollisuusmitalin ja kunniamerkin ”Teruelin rintamalla osoittamastaan urhoollisuudesta”.³⁰⁷ Vanne sai sisällissodan ansioistaan useiden korkeiden kunniamerkkien lisäksi espanjalaisen aatelistarvon.³⁰⁸

Karpalo sai Vannen tavoin Espanjasta lähtiessään mitalin.³⁰⁹ Hän kirjoittaakin muistelmassaan hänelle myönnetystä Nuestra Señora de Montserrat mitalista ja ”jostain toisestakin koristeesta”.³¹⁰ Tämä maininta mitalista koristeena osoittaa, ettei Karpalo ollut järin perehtynyt ja kiinnostunut saamastaan mitalin nimestä tai syystä. Kuitenkin hän oli selvästi ylpeä saavutuksistaan, tuodessaan muistelmassaan ilmi kyseiset mitalit.

Heikkinen korostaa, että suomalaisia pidettiin poikkeuksellisen hyvinä ja arvostettuina sotilaina, jotka saivat harvinaiset mitalit:

Kaikki suomalaiset saivat entisessä pataljoonassamme San Fernandon ritarikunnan Laureada-merkin taisteluissa osoitetusta urhoollisuudesta. Tämä suuri kunnia on täällä suotu vain muutamille harvoille.³¹¹

Heikkinen sai Espanjasta lähtiessään arvostetun, San Fernando -mitalin lisäksi toisenkin mitalin. Myös Räisänen ja Kaila ansioituivat Espanjassa mitalin arvoisesti, mutta heidän saamistaan kunniamerkeistä ei mainita lehdistöjulkaisuissa tai muistelmateoksissa.³¹²

³⁰⁵ *Ajan Suunta* 16.10.1938, ”Italialaisten sotataito”; *Luo Lippujen!* 21.1.1938, ”Ensimmäinen ryssä”.

³⁰⁶ Juusela 2003, 359–360.

³⁰⁷ *Aamulehti* 11.3.1940, ”Isänmaan puolesta”; *Vaasa* 8.3.1940, ”Kunniamerkkejä taisteluissa erityisesti kunnostautuneille”.

³⁰⁸ Juusela 2003, 361.

³⁰⁹ *ibid.*, 358.

³¹⁰ Karpalo 1940, 243–244.

³¹¹ *Ajan Suunta* 25.8.1937, ”Suomalaiset kunnostautuvat Espanjassa”.

³¹² Juusela 2003, 360–361, 368.

Von Haartman sai Espanjasta 17 kunniamerkkiä.³¹³ Näistä mitaleista ja kunniamerkeistä kirjoittavat useat lehdet. Puolueettoman *Suomen Kuvalehden* von Haartmanista tehdyssä henkilöjutussa von Haartmanin valokuvan kuvatekstissä kerrotaan ”Haartman ratsumestarin univormussa rinnassaan 24 kunniamerkinauhaa”. Kokoomuspuolueen äänenkannattaja toiminut *Sisä-Suomi* kertoo von Haartmanille urhoollisuudesta myönnetystä, yhdestä espanjan kaikkein korkeimmasta, ritarimerkistä. Hänen onnistumisestaan Espanjassa mainitsee myös maalaisliiton *Lalli*. Lehti kirjoittaa von Haartmanin saaneen mitaleita ja kunniamainintoja tunnustukseksi urhoollisuudestaan ja palanneen Espanjasta Suomeen majurina, vapaudenristi rinnassansa.³¹⁴ Useat julkaisut von Haartmanin Espanjan sisällissodassa saaduista mitaleista esittävät hänet arvostettuna ja palkittuna sotasankarina, joka on niittänyt kunnioitusta Suomen lisäksi Espanjassa.

Suomalaisista vapaaehtoisista von Haartman, Kaila, Kosola ja Vanne palasivat Suomeen sisällissodan loputtua taistellakseen talvisodassa. Espanjan sisällissodan ansioiden lisäksi von Haartman ja Vanne saivat mitaleja ja kunniamerkkejä talvisodassa ansioitumisesta.³¹⁵ Edistyspuolueen *Häme* kirjoittaa von Haartmanin saaneen 3. luokan vapaudenristin osastojensa menestyksellisestä ja taitavasta johtamisesta. Hän kirjoittaa kyseisestä ansiosta myös muistelmassaan.³¹⁶ Tämä osoittaa kunniamerkin olleen von Haartmanille tärkeä ylpeydenaihe, olihan se osoitus isänmaan arvostuksesta. Kahdessa lehtijulkaisussa mainitaan von Haartmanin virkapukua koristavan kunniamerkinauhat Espanjasta ja Suomen sodasta saatujen kymmenien kunniamerkkien rinnalla.³¹⁷ Vannen talvisodassa saaduista mitaleista kirjoitettiin kokoomuspuolueen lehdissä. *Uusi Aura* kirjoittaa Vannen ylenneen talvisodan ”taisteluissa osoitetusta neuvokkuudesta ja urhoollisuudesta” reserviluutnantiksi. Hän sai talvisodasta IV luokan vapaudenristin maavoimissa. Kyseisestä ansiosta kerrotaan *Vaasassa* otsikolla ”kunniamerkkejä taisteluissa erityisesti kunnostautuneille”.³¹⁸ Vanne esitetään sotilaallisista ansioista palkittuna taitavana ja arvostettuna taistelijana.

³¹³ *ibid.*, 350.

³¹⁴ *Suomen Kuvalehti* 28.9.1940, ”Ratsumestari von Haartmanin seikkailut Teruelin rintamalta Kollaalle”; *Sisä-Suomi* 24.12.1936, ”Suomalainen kunnostautunut Espanjan kansalaissodassa”; *Lalli* 30.11.1940, ”Espanjan sodasta Kollaan”.

³¹⁵ Juusela 2003, 350, 361–362, 368.

³¹⁶ von Haartman 1940, 173; *Häme* 16.2.1940, ”Kunniamerkkejä upseereille”.

³¹⁷ *Vapaussodan invaliidi* 6/1940, ”Espanjasta Suomen sotaan: Carl von Haartman – seikkailujen mies”; *Lalli* 30.11.1940, ”Espanja sodasta Kollaan”.

³¹⁸ *Uusi Aura* 11.3.1940, ”Res.luutn.Terho Wanne”; *Vaasa* 8.3.1940, ”Kunniamerkkejä taisteluissa erityisesti kunnostautuneille”.

Von Haartmanin saamasta arvostuksesta sekä vapaaehtoisten ylennyksistä ja saaduista mitaleista ja kunniamerkeistä kirjoitettiin lehdistössä positiiviseen sävyyn. Heidän saamiaan kunnianosoituksiaan on tuotu ilmi, jotta heidän sotilaalliset onnistumisensa ja saavutuksensa toisen maan sodassa tulisivat laajempaan tietoisuuteen. Julkaisut ovat poliittisesti oikealla ja keskellä olevien, sekä neutraalimpien lehtien julkaisemia. Ne on julkaistu Espanjan sisällissodan ja talvisodan aikana. Espanjan sisällissodan aikaiset kirjoitukset ovat Espanjan rintamalta, Heikkisen kirjoittamia. Kaikki Espanjan sisällissodan jälkeisistä kirjoituksista on kirjoitettu vuonna 1940. Tätä selittää Karpalon ja von Haartmanin kyseisenä vuonna julkaistut muistelmateokset, jotka ovat herättäneet suomalaisessa lehdistössä kiinnostusta Espanjassa olleisiin vapaaehtoiisiin. Muista suomalaisista ei julkaistu yhtä paljon kirjoituksia kuin von Haartmanista, sillä he eivät olleet yhtä korkea-arvoisessa asemassa kuin hän, eivätkä yhtä tunnettuja Espanjassa tai Suomessa. Von Haartmanille oli kertynyt eniten sotilaallisia ansioita ennen Espanjaan lähtöä, mikä selittää hänen nopean ylenemisen ja saamansa arvostuksen.

4.3 Kiinnostavat vapaaehtoiset

Suomalaisten vapaaehtoisten saama arvostus ja ansiot Espanjan rintamalla lisäsivät suomalaisessa laita-oikeistossa kiinnostusta heitä ja heidän Espanjan kokemuksiin kohtaan. Tämä ilmenee useina vapaaehtoisten haastatteluina ja henkilökuvina. Von Haartmanista tehtiin useamman aukeaman kokoinen henkilöjuttu *Vapaussodan invaliidi* -lehteen. Jutussa häntä haastatellaan näyttelijäurastaan ja kokemuksistaan Espanjan ja Suomen sodissa. Puoluepoliittisesti neutraali *Suomen Kuvalehti* teki von Haartmanista usean sivun mittaisen henkilöhaastattelun. Von Haartmania voidaan pitää tutkimusajankohtana tunnettuna ja merkittävänä henkilönä, sillä *Suomen Kuvalehti* valitsi ajankohtaisia, merkittäviä ja lukijoita kiinnostavia henkilöitä lehteensä.³¹⁹ Lehdellä olikin kiistaton johtoasema yleisölehtien joukossa 1930-luvun puolivälistä 1950-luvun alkuun.³²⁰

Karpaloa haastateltiin kahteen eri lehtiin. Niistä toinen, IKL:n naisjärjestön lehti *Uusi huomen*, kirjoittaa olevansa utelias kuulemaan Karpalon henkilökohtaisia kokemuksia ja vaikutelmia ”Etelä-Euroopan kiehumapisteestä”. Karpalon lehdelle antama haastattelu on aukeaman mittainen. Julkaisu osoittaa, että Karpalon ja vapaaehtoisten seikkailut kiinnostivat

³¹⁹ *Vapaussodan invaliidi* 6/1940, ”Espanjasta Suomen sotaan”; *Suomen Kuvalehti* 28.9.1940, ”Ratsumestari von Haartmanin seikkailut Teruelin rintamalta Kollaalle”.

³²⁰ Tommila ja Salokangas 1998, 226–227.

myös IKL:n naisia. Toinen Karpaloo haastatellut lehti on kokoomuspuolueen *Uusi Suomi*. Julkaisussa lehti kuvaa Karpalon Francon armeijassa taistelleeksi nuorukaiseksi.³²¹

Heikkistä ja Rutasta niin ikään haastateltiin lehtiin. Paikallislehti *Keski-Uusimaa* kirjoittaa lehdellä olleen harvinainen tilaisuus haastella Heikkistä, joka palasi äskettäin Espanjasta taisteltuaan kuusi kuukautta Francon joukoissa eri rintamilla. Suojeluskunnan lehti *Hakkapeliitta* julkaisi vuoden 1937 alussa Rutasen useamman aukeaman pituisen kirjoituksen Espanjasta. Tämän lisäksi maalaisliittolainen *Keskisuomalainen* kertoo aiemmin julkaistun tiedotteen Rutasen kuolemasta olleen virheellinen. Samaisessa julkaisussa lehti kirjoittaa Rutasen olleen velvoitettu Suomeen paluunsa jälkeen käymään lehden toimituksessa antamassa jutun Espanjan kokemuksistaan ja tarjoamassa kahvit. Jutun lopussa todetaan Rutasen varmasti tekevän tämän.³²² Lehden toimituksella oli selkeästi kiinnostusta Rutasen Espanja-kokemuksiin.

Suomalaisten vapaaehtoisten itse kirjoittamia tekstejä julkaistiin lehdissä useasti. Eniten kirjoituksia lehdille kirjoittivat Heikkinen ja Rutanen. Suojeluskuntajärjestön *Hakkapeliitta* sekä IKL:n *Ajan Suunta* julkaisivat usean sivun mittaiset Karpalon kirjoitukset Espanjan kokemuksista. *Ajan Suunta* julkaisi myös Vannen Barcelonan rintamalla kirjoittaman kirjeen sisarelleen.³²³ Heikkinen toimi IKL:n lehtien kirjeenvaihtajana Espanjassa ollessaan.³²⁴ Hän oli *Ajan Suunnan* kirjeenvaihtaja vuonna 1937 ja kirjoitti lehdelle useita tilannekatsauksia Espanjasta.³²⁵ Heikkinen kirjoitti myös uutiskuvalehti *Viikkosanomiin* neliosaisen juttusarjan Espanjasta. Siinä hän kertoo näkemyksiään muun muassa siitä, kuinka kauan Espanjan sisällissota vielä kestää, ja mikä on sodan jälkeisen Espanjan tulevaisuus. Hän kertoo saaneensa useita pyyntöjä kertoa kyseisistä asioista.³²⁶

³²¹ *Uusi huomen* 20.3.1939, ”Espanjan rintamalta”; Uola 1982, 276; *Uusi Suomi* 2.12.1937, ”Kahdeksan kuukautta Francon joukoissa”.

³²² *Keski-Uusimaa* 16.10.1937, ”Urhoollinen sotilashenki”; *Hakkapeliitta* 2.1.1937, ”Jose oli urhoollinen falangisti”; *Keskisuomalainen* 3.6.1937, ”Näpertelyä”.

³²³ *Hakkapeliitta* 18.1.1938, ”Teruelin hornan kattilassa”; *Ajan Suunta* 23.4.1938, ”Pieni pakina pienestä hyökkäyksestä”; *Ajan Suunta* 5.2.1939, ”Teemme Espanjaa valkoiseksi marssien”.

³²⁴ Juusela 2003, 361.

³²⁵ *Ajan Suunta* 27.4.1937, ”Kansallinen Espanja”; *Ajan Suunta* 4.5.1937, ”Punaisten sodankäynti varsin taitamatonta”; *Ajan Suunta* 29.6.1937, ”Miltä etulinjoilla näyttää”; *Ajan Suunta* 25.8.1937, ”Suomalaiset kunnostautuvat Espanjassa”; *Ajan Suunta* 27.8.1937, ”Halki palavan Reinosan”; *Ajan Suunta* 9.9.1937, ”Santanderin valloitus”.

³²⁶ *Viikkosanomat* 22.10.1937, 28.10.1937, 5.11.1937, 12.11.1937, ”Francon kanssa kasakoita vastaan!”

Saavuttuaan Suomeen marraskuun lopulla 1937 Heikkinen jatkoi kirjoittamista useisiin IKL:n lehtiin Espanjan sotakokemuksistaan.³²⁷ Hän kirjoitti *Ajan Suunnalle* muutama osaisen julkaisusarjan. Ensimmäisessä osassa hän haluaa oikaista norjalaisen oikeistoa kannattavan valokuvaajan ja myöhemmin Francon puolella taistelleen Per Imersulundin³²⁸ väitteitä Francon puolelta, sekä kertoa omin sanoin, kuinka asiat todella kansallisten puolella olivat. Toisessa julkaisussa Heikkinen kertoo Francon puolella taistelleiden italialaisten sotataidoista. Hän mainitsee olleensa Espanjassa 11:sta taistelussa, jossa oli mukana italialaisia, kuvaten itseään siten asiantuntijaksi aiheen tiimoilta.³²⁹ Hän kirjoitti loppuvuodes 1938 kaksi julkaisua *Luo Lippujen!* ja *Uusimaa* -lehteen loppuvuodesta 1938. Niissä Heikkinen kertoo Espanjan kokemuksistaan sekä sisällissodan vaikutuksista muihin maihin kuten Saksaan, Ranskaan, Italiaan ja Englantiin.³³⁰ Heikkistä pidettiin selvästi IKL:ssä eräänlaisen Espanjan asiantuntijana. Edistyspuolueen *Ilta-Sanomat* kysyi Heikkiseltä ”miksi Espanjan sota kestää vielä?”. Tämä sekä IKL:n kirjoitukset osoittavat, että Heikkistä pidettiin selvästi eräänlaisena Espanjan asiantuntijana. Hän kirjoitti *Ilta-Sanomiin* kaksi julkaisua, joissa hän vastaa edellä mainittuun kysymykseen. Jatkosodan aikana *Isänmaan joulu* julkaisi Heikkisen kirjoituksen, jossa hän muistelee aikaansa Espanjan muukalaislegioonassa.³³¹

Rutanen oli ammatiltaan toimittaja, mikä selittää hänen intoaan kirjoittaa Espanjan tapahtumista.³³² Hänen kirjoituksiaan julkaistiin *Keski-Suomen Suunnassa* ja muissa Yhtyneet Lehdet Oy:n³³³ lehdissä kaksikymmentä osaisena pakinaa lokakuusta 1937 huhtikuuhun 1938. Kirjoitukset julkaistiin Rutasen jo saavuttua takaisin Suomeen. Juttusarjaa mainostettiin *Mikkelissä*:

Tällä kertaa tyydymme ilmoittamaan lukijoillemme sen varmasti mieluisen uutisen, *Keski-Suomen Suunta* on saanut yksityisoikeuden Veikko E. Rutasen poikkeuksellisen mielenkiintoisten sotamuistelmien julkaisemiseen. [...] Voimme vakuuttaa, että vain ani harvoin voi mikään sanomalehti tarjota lukijakunnalleen

³²⁷ Juusela 2003, 371–372.

³²⁸ Othen 2020, 386.

³²⁹ *Ajan Suunta* 28.8.1938, ”Kenraali Franco ja katolinen kirkko”; *Ajan Suunta* 16.10.1938, ”Italialaisten sotataito”.

³³⁰ *Luo Lippujen!* 21.11.1938, ”Ensimmäinen ryssä”; *Luo Lippujen!* 30.11.1938, ”Häväisty temppeli”; *Uusimaa* 17.9.1938, ”Kansallista politiikkaa Espanjassa”; *Uusimaa* 24.9.1938, ”Espanjan sodan vaikutukset ulkomaihin”.

³³¹ *Ilta-Sanomat* 26.3.1938, ”Miksi Espanjan sota kestää vielä? I”; *Ilta-Sanomat* 30.3.1938, ”Miksi Espanjan sota kestää vielä? II”; *Isänmaan joulu* 1.12.1941, ”Muistelma Espanjan muukalaislegioonasta”.

³³² Juusela 2003, 372.

³³³ Yhtyneet Lehdet Oy oli vuonna 1937 perustettu IKL:n maakunnallinen lehtiyhtiö; Uola 1982, 272.

mielenkiintoisempaa luettavaa. Rutasen kirjoitussarja on niin harvinaislaatuinen ja huomiota herättävä, että siihen haluaa varmasti jokainen tutustua.³³⁴

Yhtä positiiviseen sävyyn Rutasen pakinasta kirjoittaa myös *Keski-Suomen Suunta*, mainiten Rutasen sotamuistelmia mitä mielenkiintoisemmiksi ja jännittäviksi sekä kuvaten Rutasta rohkeaksi ja kuuluksi suomalaiseksi falangistiksi. Julkaisussa vakuutetaan tilaajat siitä, etteivät he joudu katumaan lehtitilaustaan sekä, että uusien lukijoiden tilata lehti, jotta he pääsevät lukemaan Rutasen mielenkiintoisia kirjoituksia, joiden avulla voi matkustaa ”keinutuolissa Espanjan sisällissodan melskeisiin”.³³⁵ Lisäksi edistyspuolueen *Helsingin Sanomat* julkaisi kaksi Rutasen Suomeen lähettämää kirjettä, joissa hän kuvaa suomalaisten vapaaehtoisten osallistumista Espanjan sotaan. *Helsingin Sanomat* julkaisi kirjeet, koska niissä kerrotaan muuten niukasti julkisuudessa julki tuotua tietoa suomalaisten oloista.³³⁶ Rutasen kokemukset herättivät kiinnostusta oikeiston lehdissä.

Suomalaisista vapaaehtoisista Heikkinen, Rutanen ja Karpalo kävivät useissa IKL:n tilaisuuksissa kertomassa Espanjan kokemuksistaan. Heikkisen vierailun Hämeenlinnassa kerrotaan olleen illan kiinnostavin puheenvuoro. Hän kertoi kokemistaan seikkailuista falangistipukuunsa pukeutuneena. Rutanen osallistui Kajaanin IKL:n puolueosaston naisten järjestämään tilaisuuteen. Hänen mainitaan kertoneen omista ja muiden vapaaehtoisten edesottamuksista sotaisesta ja verisestä Espanjan sisällissodasta. Rutasen kerrotaan kuvanneen ”niitä onnettomuuksia, joita Espanjan kansa joutui näkemään kansanrintamahallituksen aikana” ja suomalaisten vapaaehtoisten osallistumisista eri taisteluihin. Hän sai runsaalta kuulijakunnalta valtaiset suosionosoitukset.³³⁷ Heikkisen ja Rutasen tilaisuuksien kerrotaan olleen tupaten täynnä ihmisiä, jotka kuuntelivat esityksiä ”mitä suurimmalla mielenkiinnolla”. Esitysten mainitaan saaneen runsaat suosionosoitukset.³³⁸ Rutanen piti Karpalon kanssa esitelmän Jyväskylässä. Tapahtumasta kertovassa julkaisussa mainitaan Karpalon kotiutuneen vasta äskettäin Francon joukoista.³³⁹ Kyseisellä tiedolla halutaan korostaa sitä, että

³³⁴ *Mikkeli* 7.10.1937, ”Suomalaisia vapaussotureita”.

³³⁵ *Keski-Suomen Suunta* 12.10.1937, ”Espanjan sisällissodassa tähän mennessä 1,5 milj. kaatunutta”; *Keski-Suomen Suunta* 14.10.1937, ”’Matkustakaa keinutuolissa’ Espanjan sisällissodan melskeisiin”; *Keski-Suomen Suunta* 4.11.1937, ”Marraskuu alkaa”.

³³⁶ *Helsingin Sanomat* 4.9.1937, ”Espanjan sodassa”.

³³⁷ *Varsinais-Suomi* 6.10.1937, ”IKL:n järjestötoiminta”; *Kainuun Suunta* 14.4.1938, ”Mielenkiintoinen mämmi-ilta”; *Kainuun Suunta* 21.4.1938, ”Onnistunut yleisöilta Kainuun Karhussa”.

³³⁸ *Hämeen Sanomat* 7.11.1937, ”Hämeenlinnasta ja lähiseudulta”; *Luo Lippujen!* 10.1.1938, ”Järjestötoimintaa”; *Työn Suunta* 11.11.1937, ”Taistelumieli ja usko päämäärän saavuttamiseen MR:n mustapaita-illan tunnuksina”.

³³⁹ *Keski-Suomen Suunta* 27.1.1938, ”Falangisti-ilta”; *Keski-Suomen Suunta* 29.1.1938, ”Järjestötoiminta”.

vapaaehtoiset halusivat kertoa kokemuksistaan niin pian kuin mahdollista, sekä IKL:n jäsenet pääsivät kuulemaan tarinat ensimmäisten joukossa.

Suomalaisten vapaaehtoisten saamasta runsaasta mielenkiinnosta kertovat myös lukuisat von Haartmanin ja Karpalon muistelmateosten kirja-arvostelut. Eritoten von Haartmanin muistelmateoksen menekki oli runsasta. Tätä selittää muistelmaan julkaisuajankohta, jolloin poliittisesti oikeistolaiset asenteet ja soturihengen hehkutus olivat suosittua.³⁴⁰

Lehdet niin oikealta, keskeltä kuin vasemmaltakin mainostivat muistelmaa. *Suomen Kuvalehti* ja *Vartiomies* kertovat ensimmäisen painoksen loppuneen kaupoista jo parissa päivässä ja toisen erän tulevan kauppaan lähipäivinä. Muistelmaan toinen painos myytiin niin ikään nopeasti loppuun. *Helsingin Sanomat* kirjoittaa toista painosta olevan kaupoissa kuudesta kymmeneen tuhatta kappaletta, mutta kirjan kolmas painos on jo työn alla.³⁴¹ Von Haartmanin teoksen suuresta menekistä kertoo *Sotilasaikakauslehti* kertoen kirjasta ilmestyneen jo neljäs painos. Muistelmateoksen kysynnästä kertovat julkaisut, joissa sen mainitaan olevan sotakirjojen parhaimmistoa, kirjan aloittavan syksyn 1940 menekkirjojen sarjan ja sille ennustetaan paljon lukijoita.³⁴²

Von Haartmanin kirjan saama mielenkiinto ja arvostusta tuo ilmi *Suomen Sosialidemokraatin* julkaisu, jossa muistelmateosta suositellaan yhtenä joululahjanehdotuksena isälle.³⁴³ Tätä voidaan pitää yllättävänä, sillä aiemmassa kirjoituksessaan vapaaehtoisista *Suomen Sosialidemokraatti* kuvasi Rutasta negatiiviseen ja halventavaan sävyyn. Julkaisussa korostuu Suomen puoluekentän olevan vuonna 1940 aiempaa yhteneväisempi talvisodan myötä.

Useat haastattelut, henkilökuvat, suomalaisten vapaaehtoisten kirjoitusten julkaiseminen sanoma- ja aikakauslehdissä sekä heidän esitelmänsä Espanjan tapahtumissa IKL:n järjestöilloissa osoittavat, että heidän kokemuksiaan haluttiin kuulla. Kiinnostusta suomalaisten omiin kertomuksiin olo erityisesti siksi, että siten oli mahdollista kuulla tarinoita tilanteista, joita ei voinut lukea uutisista. *Suomen Kuvalehden* henkilökuvajuttu von Haartmanista osoittaa hänen olleen mielenkiintoinen ja tunnettu henkilö. Lehtien haastattelut

³⁴⁰ Vares 2018, 190.

³⁴¹ *Suomen Kuvalehti* 12.10.1940, ”Huomattavia uutuuksia”; *Vartiomies* 1.10.1940, ”Jännittävä, loistava sotakirja”; *Helsingin Sanomat* 2.11.1940, ”Soturin päiväkirja.

³⁴² *Sotilasaikakauslehti* 1.4.1941, ”4. painos juuri ilmestynyt”; *Savo* 30.10.1940, ”Seikkailijasoturin muistelmapäiväkirja”; *Seura* 27.11.1940, ”Sotakirjojen parhaimmistoa”; *Otavan uutisia* 24.9.1940, ”Vapaustaistelijan päiväkirja Espanjan sisällissodan ja Kollaan taisteluista”.

³⁴³ *Suomen Sosialidemokraatti* 20.12.1940, ”Mitä annan joululahjaksi”.

suomalaisista vapaaehtoisista on julkaistu heidän jo palattua Suomeen. Suuri osa pakinoista ja muista heidän itse kirjoittamista kirjoituksistaan on julkaistu Espanjan sisällissodan aikana, mutta ne on kirjoitettu heidän ollessaan sekä Espanjassa että Suomessa.

5 Johtopäätökset

Suomalaiset vapaaehtoiset ja poliittisesti aatemaailman oikealla puolella olleet lehdet esittävät Francon puolelle lähteneet suomalaiset urhoollisina isänmaallisina sotureina, jotka taistelivat Neuvostoliiton tukemia punaisia vastaan kunniakkaasti. IKL:n ja sen lehtien edustaessa vain pientä, marginaalista osaa Suomesta ja suomalaisista tutkimusajankohtana, eivät kuvaukset vapaaehtoisista vastaa kollektiivisesti Suomen ja suomalaisten näkemystä heistä.

Tutkimukseni lopputulemana voidaan pitää sitä, että poliittisesti oikealla olevat lehdet olivat pääsääntöisesti ainoita, jotka kuvasivat vapaaehtoisia. Näin ollen kuvaukset heistä on kirjoitettu saman aatemaailman jakavien toimesta ja ovat siksi sävyiltään positiivisia.

Kuvaukset vapaaehtoisista on pienen oikealla olevan ryhmän mukaiset.

Vapaaehtoiset kuvataan sisukkaina seikkailijoina, jotka menivät Espanjaan aatteensa puolesta siitä huolimatta, että matka sisälsi lukuisia vaikeuksia. Yhtenä Francon puolelle lähtemisen motivaationa esitetään vapaaehtoisten seikkailunhalu. Suomalaisten sisukkuutta kuvaavat kirjoitukset lukuisista haavoittumisista, joista huolimatta vapaaehtoiset halusivat rintamalle, sekä kuvaukset rintaman karuista oloista. Vapaaehtoisten esittäminen sisukkaina seikkailijoina on heidän itsensä sekä ulkopuolisen lehdistön luomaa.

Rutanen, Karpalo ja von Haartman luovat kirjoituksillaan kuvan suomalaisista oman arvonsa tuntevina, jotka eivät hyväksyneet kohtaamaansa huonoa käytöstä ja pistivät tarvittaessa vastaan. Karpalon ja von Haartmanin kirja-arvosteluissa sekä vapaaehtoisten itse kirjoittamissaan julkaisuissa suomalaiset kuvataan hauskoina ihmisinä, jotka eivät ottaneet itseään liian vakavasti ja pilailevat omalla sekä muiden kustannuksella. Vastakohtaisesti he esittävät itsensä myös lempeinä, oikeudenmukaisina ja inhimillisinä ihmisinä, jotka kokivat koti-ikävää ja antoivat arvostusta kaatuneille ja loukkaantuneille.

Sekä vapaaehtoiset itse, että lehdistöjulkaisut luovat suomalaisista kuvan aseista tietävinä hyvinä ampujina, jotka ottivat osa ratkaiseviin taisteluihin. Julkaisuissa korostetaan eritoten von Haartmanin olleen arvostettu ja kunnioitettu johtaja, joka johti esimerkillään. Hän ja kuusi muuta vapaaehtoista saivat Espanjasta ansioitumisensa kunniaksi mitaleja ja kunniamerkkejä, joista mainitaan julkaisuissa. Vapaaehtoisiin kohdistui myös kiinnostusta, sillä heidän kirjoituksiaan ja haastatteluitaan julkaistiin useissa lehdissä, sekä von Haartmanista tehtiin iso henkilöjuttu *Suomen Kuvalehteen*. Lisäksi mielenkiintoa osoittaa von

Haartmanin ja Karpalon muistelmien useat kirja-arviot, jotka olivat lähes poikkeuksetta positiivisia.

Vapaaehtoisten esitetään menneen Francon joukkoihin ennen kaikkea aatteensa vuoksi, taitellakseen punaisia vastaan. Suomalaiset itse korostavat menneensä taistelemaan bolsevismia vastaan, tuoden samalla ilmi vihansa venäläisiä kohtaan. He esittävät vastapuolella olevat väkivaltaisina siviilejä murhaavina ja kirkkoja tuhoavina pelkureina. Lähes kaikki kirjoitukset viholliskuvasta ovat vapaaehtoisten itse kirjoittamia ja kirjoitettu ennen talvisotaa. Lehdistökirjoituksista suurin osa on julkaistu IKL:n *Ajan Suunnassa*. Kirjoituksissa vastapuolesta korostuu sama retoriikkaa kuin valkoisen Suomen kirjoituksissa punaisista Suomen sisällissodan aikana ja jälkeen. Vapaaehtoisista luodaan lehdistö- ja muistelmajulkaisuissa kuva suomalaisista sotureista, jotka toivat Suomelle hyvää mainetta Espanjassa. Heidät kuvataan myös ihannesotilaita.

Kirjoitukset suomalaisista keskittyvät neljään vapaaehtoiseen, von Haartmaniin, Heikkiseen, Karpaloon ja Rutaseen. He osallistuivat itse aktiivisesti Espanjan sodan kuvausten esiintuomiseen, tuoden samalla itsensä ilmi haluamassaan valossa. Eniten kirjoituksia on von Haartmanista. Hän oli suomalaisista ansioitunein sotilaallisesti niin Espanjassa kuin Suomessakin. Von Haartman oli jo ennen Espanjaan lähtöä tullut Suomessa tunnetuksi tähdittämistään elokuvistaan, mikä selittää lehtien kiinnostusta hänen kokemuksiinsa Espanjassa. Hänen 1940 julkaistu muistelmateos sai useita arvosteluja ja kirjasta julkaistiin useita painoksia. Kuvaukset von Haartmanista on sekä hänen itsensä että ulkopuolelta kirjoittamia.

Karpalo niin ikään julkaisi vuonna 1940 muistelmansa Espanjasta, Heikkisen ja Rutasen kirjoittaessa Espanjassa ollessaan kokemuksistaan useisiin lehtiin. Heikkinen ja Rutanen toivat Espanjankokemuksiaan ilmi myös Suomeen palattuaan lehtikirjoituksilla, osallistumalla lehtihaastatteluihin ja IKL:n järjestöjen iltamiin. Vaikka Heikkisestä, Karpalosta ja Rutasesta kirjoitettiin myös ulkopuoliselta taholta, ovat kuvaukset heistä lähestulkoon kokonaan heidän itsensä kirjoittamia.

Koristo, Vuoristo ja Virta kaatuivat Espanjassa. Heistä ja talvisotaan osallistuneesta Vannesta on julkaistu henkilöstä riippuen kolmesta kymmeneen kirjoitusta. Kaikki kirjoitukset Koristosta, Vuoristosta ja Virrasta liittyvät heidän kuolemaansa ja ovat heistä kirjoitettua. Vähäistä julkaisumäärää selittää heidän kaatumisensa, jotka tapahtuivat pian Espanjaan saapumisen jälkeen. Yksi Vannesta kertovista julkaisuista on hänen kirjoittamansa, mutta

muut kirjoitukset ovat hänestä kirjoitettua. Vanne oli Espanjassa sisällissodan loppuun asti, eikä itse raportoinut Suomeen kokemuksistaan. Runsaasti Espanjasta raportoineet Heikkinen ja Rutanen olivat palanneet jo aiemmin Suomeen, mikä selittää Vannesta kirjoitettujen julkaisujen vähäistä määrää.³⁴⁴

Vapaaehtoisista kolmesta on julkaistu vain yksi kirjoitus. Kosola mainitaan *Ajan Suunnan* kirjoituksessa vuodelta 1938. Julkaisussa häntä ei kuvata lainkaan, vaan tiedotteen omaisesti mainitaan Kosolan toimivan hyökkäysvaunun kuljettajana Espanjassa. Hän oli ainoa suomalainen tankkijoukoissa. Muut suomalaiset eivät maininneet häntä kirjoituksissaan, sillä he eivät todennäköisesti tietäneet missä päin Espanjaa hän on. Ainoa julkaisu Sorrosta on julkaistu vuonna 1940 *RUK*-lehdessä. Julkaisussa häntä kuvataan sankariksi, joka osallistui Espanjan sisällissotaan ja Suomen talvisotaan. Hänen Espanjan kokemuksistaan ei mainita kirjoituksissa, koska hän taisteli eri pataljoonassa kuin muut suomalaiset. Lisäksi Heikkinen ja Rutanen olivat lähteneet Suomeen jo syyskuussa 1937, jolloin Sorro vielä taisteli Córdoban rintamalla.³⁴⁵ Julkaisut Kosolasta ja Sorrosta ovat ulkopuolisen kirjoittamia. Räisänen kirjoitti sisarelleen kirjeen keväällä 1938. Kyseinen Juuselan kirjassa julkaistu kirje on ainoa kirjoitus, jossa Räisänen mainitaan. Räisänen kuvaa siinä itseään, Vannea ja Francon joukkoja positiiviseen sävyyn eli kuvaukset Räisäsestä ovat hänen itse esittämiään. Räisänen ei Kosolan ja Sorron tavoin taistellut paljon Espanjasta raportoitvien Heikkisen ja Rutasen kanssa, joten häntä ei mainita heidän kuvauksissaan.

Kailasta, Korhosesta ja Sulamaasta ei ole tutkimusajankohtana julkaistu ainoatakaan kirjoitusta. He saapuivat Espanjaan vasta loppukesästä 1938. Koska he eivät kuuluneet kymmenen suomalaisten vapaaehtoisten joukkoon, josta Heikkinen ja Rutanen kirjoittivat useasti, eivätkä he raportoineet itse kokemuksistaan, ei heidän osallistumisestaan Espanjan sisällissotaan ole julkaistu kirjoituksia. Tämän lisäksi Korhonen kaatui Katalonian suurhyökkäyksessä joulukuussa 1938, joten hänen aikansa Espanjassa oli hyvin lyhyt.³⁴⁶

Espanja ja sen sota olivat sisällissodan kahtena ensimmäisenä vuotena merkittävien ulkomaan uutinen Suomessa.³⁴⁷ Tämä ei kuitenkaan heijastunut suoraan siihen, minä ajankohtana suomalaisista vapaaehtoisista kirjoitettiin eniten. Kirjoitusten määrä ei vähentynyt Espanjan sisällissodan edetessä, vaan määrään vaikutti vapaaehtoisten itse kirjoittamien kokemusten

³⁴⁴ Juusela 2003, 361.

³⁴⁵ *ibid.*, 362.

³⁴⁶ *ibid.*, 369.

³⁴⁷ Pakkasvirta 2023, 39.

julkaisuajankohta. Vuosina 1936 ja 1941 vapaaehtoisia koskevia kirjoituksia julkaistiin vain kolme, vuonna 1939 vain kaksi. Vuonna 1938 julkaisuja on reilu 30 kappaletta. Lähes kaikki kirjoitukset vapaaehtoisista on julkaistu vuonna 1937 ja 1940.

Vuonna 1937 julkaistut kirjoitukset, joita on vajaa 50 kappaletta, ovat lehdistön ohella lähes poikkeuksetta Heikkisen ja Rutasen kirjoittamia. Heikkisen ja Rutasen kirjoitukset toivat suomalaisia ja Espanjan tilannetta tunnetuksi poliittisesti oikealla olevissa lehdissä, mikä toimii selittäjänä suurelle julkaisumäärälle kyseisenä vuonna. Muutamaa Karpalon lehdessä julkaistua kirjoitusta lukuun ottamatta Karpalon ja von Haartmanin kuvaukset Espanjasta ovat heidän muistelmistaan. Muistelmat selittävät sitä, miksi vuonna 1940 vapaaehtoisista kirjoitettiin lähes 60 julkaisua. Suuri osa kirjoituksista perustui heidän muistelmiinsa. Karpalon ja von Haartmanin kirjat toivat esille Espanjan sisällissodan Francon puolella taistelleiden näkökulmasta, mikä oli uutta ja kiinnostavaa. Lisäksi talvisodan jälkeen oli tarvetta von Haartmanin kaltaiselle ihanteelliselle, menestyneelle, suomalaiselle sotilaalle. Vuoden 1941 kolmea julkaisua vapaaehtoisista selittää Suomen poliittinen yhtenäistyminen talvisodan seurauksena. Talvisotaan päättyi myös valkoisen Suomen vapaussodan muistobuumi, minkä vuoksi kirjoitukset suomalaisista vähenevät 1940 mittaan.³⁴⁸

Kirjoitusten sisältöjen sävy ei eroa tutkimusajankohtana. Kirjoitukset vapaaehtoisista ovat positiivisia, pois lukien 12 julkaisua, jotka on julkaistu poliittisen aatemaailman vasemmalla olevissa lehdissä. Julkaisuista yksi on julkaistu vuonna 1936, ennen kuin yksikään vapaaehtoisista oli vielä Espanjassa. Kaksi negatiivista kirjoitusta on julkaistu vuonna 1937, koskien vapaaehtoisten motivaatiota Espanjaan lähdölle. Julkaisuista kuusi on kirjoitettu vuonna 1938 ja ne koskivat Heikkisen murhasyytettä. Kirjoituksista kolme on julkaistu vuonna 1940. Niistä kaksi on negatiivista kirja-arvostelua von Haartmanin muistelmasta ja yksi on lahjavinkki samaisesta kirjasta. Negatiiviset julkaisut sijoittuvat koko tutkimusajankohdalle, keskittyen vuoteen 1938 ja Heikkisen syytteeseen. Itse Espanjan tapahtumista ei kerrota julkaisuissa.

Suomalaisista kirjoitettiin ja heidän kirjoituksiaan julkaistiin edistyspuoleen ja kokoomuksen lehdissä kuin myös poliittisesti neutraalimpina pidetyissä lehdissä. Eniten kirjoituksia vapaaehtoisista julkaistiin IKL:n lehdistössä, joista *Keski-Suomen Suunnassa* ja *Ajan Suunnassa* eniten. Ensin mainitussa 18 kappaletta, jälkimmäisessä 16. Suuri osa

³⁴⁸ Roselius 2013, 228.

vapaaehtoisista kuului IKL:ään ja heidän kirjoituksensa tukivat IKL:n agendoja. Francon Espanja sopi Suomen oikeiston maailmankuvaan sotienvälisellä ajalla, sillä se oli liittymässä samaan kommunisminvastaiseen ryhmään, johon myös Suomi mielsi itsensä.³⁴⁹ Suomalaisen itse kirjoittamissa julkaisuissa korostuu subjektiivisuus, aatteellisuus ja tavoitteellisuus kuvata vapaaehtoiset heille itselleen edullisesta näkökulmasta. Vapaaehtoisten omat kirjoitukset sekä kirjoitukset heistä edustivat IKL:n näkemyksiä.

³⁴⁹ Mertala 2013, 194.

Lähdeluettelo

Verkkosivustot

Suojelupoliisi, 2025. <<https://supo.fi/etusivu>>

Suojeluskunnat ja Lotta Svärd, 2025. <<https://perinne.fi/>>

Suomen Kuvalehti, 2025. <<https://suomenkuvalehti.fi/>>

Sanomalehdet

Aamulehti, 1940

Ajan Suunta, 1937–1940

Haminan lehti, 1940

Helsingin Sanomat, 1937–1940

Häme, 1940

Hämeen Kansa, 1938

Hämeen Sanomat, 1937–1940

Ilkka, 1937–1940

Ilta-Sanomat, 1938

Kainuun Sanomat, 1940

Kainuun Suunta, 1938

Kaleva, 1937

Kauppalehti, 1940

Keskisuomalainen, 1937

Keski-Suomen Suunta, 1937–1938

Keski-Uusimaa, 1937

Kokkola, 1940

Kymenlaakson Suunta, 1937

Käkisalmen Sanomat, 1938

Lakeus, 1938

Lalli, 1938–1940

Maaseudun Tulevaisuus, 1940

Mikkeli, 1937

Paikallissanomat, 1940

Pieksämäki, 1940

Pohjolan Työ, 1938

Porilainen, 1937

Ruovesi, 1940

Savo, 1940

Savonmaa, 1940

Sisä-Suomi, 1936

Suomen Sosialidemokraatti, 1937–1940

Suupohjan Sanomat, 1940

Turun Sanomat, 1940

Työn Voima, 1936–1938

Uusi Aura, 1940

Uusi huomen, 1939

Uusimaa, 1938–1940

Uusi Suomi, 1937–1940

Varsinais-Suomi, 1937

Vaasa, 1940

Viikkosanomat, 1937

Aikakauslehdet

Hakkapeliitta, 1937–1938

Hurtti Ukko, 1940

Isänmaan joulu, 1941

Lotta Svärd, 1940

Kansanvalistus ja Kirjastolehti, 1940

Kirjakerho, 1940

Koti ja Isänmaa, 1940

Liiketyöläinen, 1940

Luo Lippujen!, 1937–1938

Mielisairaanhoidaja, 1940

Otavan uutisia, 1940

Rajamme Vartija, 1940

Rintamamies, 1940

RUK, 1940

Seura, 1940

Sotilasaikakauslehti, 1941

Suomen heimo, 1940

Suomen Kuvalehti, 1940

Suomen sotilas, 1940

Suomi-Saksa, 1941

Työväenopisto, 1940

Vapaussodan invaliidi, 1940

Vartiomies, 1940

Muistelmakirjallisuus

Haartman, Carl von. *Francon armeijasta Kollaarjoelle*. Suom. Sakari Jotuni. Helsinki: Otava, 1940.

Karpalo, Olavi. *Sisulla sotaan: falangistin kokemuksia Espanjasta*. Porvoo: WSOY, 1940.

Tutkimuskirjallisuus

Aalto, Eeva-Liisa, Matti Kyllönen, Pirjo Santonen, Päiviö Tommila, ja Pirkko Numminen. *Suomen lehdistön historia. 4, Paikallislehdistön historia*. 1. painos. Kuopio: Kustannuskiila, 1985.

Alasuutari, Pertti. *Laadullinen tutkimus 2.0*. 4. painos, Tampere: Osuuskunta Vastapaino, 2011.

Beevor, Anthony. *Taistelu Espanjasta: Espanjan sisällissota 1936–1939*. Alkuteos: The Battle of Spanish Civil War 1936–1939, Suom. Matti Kinnunen. Helsinki: WSOY, 2006.

Blinkhorn, Martin. *Spain in conflict 1931-1939: democracy and its enemies*. Lontoo: Sage publications, 1986.

Eskola Jari ja Juha Suoranta. *Johdatus laadulliseen tutkimukseen*. Tampere: Vastapaino, 1998.

Fingerroos, Outi ja Riina Haanpää. “Muistitietotutkimuksen ydinkysymyksiä”.

Muistitietotutkimus: metodologisia kysymyksiä. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura, 2006, 25–48.

Goltz, Rüdiger von der. *Toimintani Suomessa ja Baltian maissa*. Porvoo: WSOY, 1920.

Gordon, Tuula ja Elina Lahelma. “Vertaileva ja poikkikulttuurinen tutkimus”. *Vertailevan tutkimuksen ulottuvuuksia*. Toim. Risto Alapuro ja Ilkka Arminen, Porvoo: WSOY, 2004, 91–110.

Hannula, J.O. *Suomen vapaussodan historia*. Porvoo: WSOY, 1933.

Hemánus, Pertti, Veikko Löyttyniemi, Touko Perko, Esko Salminen ja Päiviö Tommila. *Suomen lehdistön historia. 3, Sanomalehdistö sodan murroksesta 1980-luvulle*. Kuopio: Kustannuskiila, 1988.

Hyökyaara, Minttu. *Värväytyneet & turvallistetut Espanjan sisällissodan vapaaehtoisia sekä Syyrian ja Irakin konfliktin vierastaistelijoita koskeva turvallistamiskeskustelu Suomessa*. Talous- ja sosiaalhistorian pro gradu -tutkielma. Helsinki: Helsingin yliopisto, 2021.

Häkkinen, Antti. “Paikka, muisti ja elämä: muistitiedon käyttö historiantutkimuksessa”. *Muistitietotutkimuksen paikka: Teoriat, käytännöt ja muutos*. Helsinki: Finnish Literature Society / SKS, 2022. <<https://doi.org/10.21435/skst.1478>>

Jalonen, Jussi. *Vapaaehtoiset*. Somero: Amanita, 2015.

Jokipii, Mauno. *Suomi ja Saksa maamme itsenäisyyden aikana*. Kuopio: Snellman-instituutti, 1994.

Juusela, Jyrki. *Suomalaiset Espanjan sisällissodassa 1936–1939*. Jyväskylä: Atena, 2003.

Kalela, Jorma. “Muistitiedon näkökulma historiaan”. *Muistitietotutkimus: metodologisia kysymyksiä*. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura, 2006, 67–92.

Karemaa, Outi. *Vihollisia, vainoojia, syöpäläisiä: venäläisviha Suomessa 1917–1923*. Helsinki: Suomen historiallinen seura, 1998.

Kekkonen, Jukka. “Espanjan sisällissota, poliittinen väkivalta ja vastustajiin kohdistuneet rankaisutoimet vertailevasta näkökulmasta”. *¡No pasarán!: Espanjan sisällissodan kulttuurihistoriaa*. Helsinki: Työväen historian ja perinteen tutkimuksen seura, 2015, 31–54.

- Kekkonen, Jukka. *Kun aseet puhuvat: poliittinen väkivalta Espanjan ja Suomen sisällissodissa*. Helsinki: Art House, 2016.
- Kekkonen, Jukka. "Vertailevan tutkimuksen haasteita". *Tieteessä tapahtuu*, 3–4/2008, 32–37.
- Klinge, Matti. *Vihan veljet ja kansallinen identiteetti*. Helsinki: Siltala, 2012.
- Koivisto Hanne. "Carl von Haartman Francon armeijassa 1936–1939". *¡No pasarán!: Espanjan sisällissodan kulttuurihistoriaa*. Helsinki: Työväen historian ja perinteen tutkimuksen seura, 2015, 331–336.
- Koivisto, Hanne ja Raimo Parikka. "Espanjan sisällissota aikalaiskokemuksen, muistamisen ja tutkimuksen kohteena". *¡No pasarán!: Espanjan sisällissodan kulttuurihistoriaa*. Helsinki: Työväen historian ja perinteen tutkimuksen seura, 2015, 7–30.
- Laine, Kimmo. "Sotilasfarssit". *Suomen Kansallisfilmografia 2, 1936–1941*. 3. painos. Helsinki: Edita & Suomen Elokuva-arkisto, 2002.
- Laurén, Kirsti ja Tiiu Jaago. "Trauma, muistitieto ja kertomuksen tutkiminen". *Muistitietotutkimuksen paikka: Teoriat, käytännöt ja muutos*. Helsinki: Finnish Literature Society / SKS, 2022. <<https://doi.org/10.21435/skst.1478>>
- Lehikoinen, Anja. *Historia yhteiskuntatieteenä: historiantutkimuksen perusteet, kehitys tieteenä ja suhde filosofisiin virtauksiin*. Turku: Turun yliopisto, 1981.
- Lines, Lisa. *Milicianas: Women in Combat in the Spanish Civil War*. Plymouth: Lexington Books, 2012.
- Lintunen, Tiina. *Punaisten naisten tiet: Valtiorikosoikeuteen vuonna 1918 joutuneiden Porin seudun naisten toiminta sota-aikana, tuomiot ja myöhemmät elämänvaiheet*. Poliittisen historian väitöskirja. Turku: Turun yliopisto, 2015.
- Maijala, Jussi. "Kansakokonaisuuden puolesta?". *Sinistä punaista mustaa: näkökulmia Suomen 1930–40-lukujen poliittiseen historiaan*. Toim. Petri Juuti. Tampere: KehräMedia, 2005, 43–70.
- Malkavaara, Mikko. "Luterilaisuuden vaikutus kulttuuriin ja yhteiskuntaan". *Monien uskontojen ja katsomusten Suomi*. Toim. Ruth Illman, Kimmo Ketola, Riitta Latvio ja Jussi Sohlberg. Kuopio: Kirkon tutkimuskeskus, 2017, 46–65.

- Mertala, Petteri. *Kuvalla voi olla merkitystä. Suomen ja Espanjan väliset suhteet vuosina 1917–1946*. Historian väitöskirja. Oulu: Oulun yliopisto, 2013.
- Metsämuuronen, Jari. *Laadullisen tutkimuksen perusteet*. Helsinki: Methelp, 2000.
- Nygård, Toivo, ja Raimo Salokangas. *Suomen lehdistön historia. 2, Sanomalehdistö suurlakosta talvisotaan*. Kuopio: Kustannuskiila, 1987.
- Othen, Christopher. “Per Imerslund: Un voluntario noruego en la Guerra Civil española”. *Revista universitaria de historia militar*, 21/2020, 386-390.
<<https://ruhm.es/index.php/RUHM/article/view/826/716>>
- Pakkasvirta, Jussi. *Francon kanssa? Suomi, Espanja ja kylmä sota*. Keuruu: Otavan Kirjapaino Oy, 2023.
- Payne, Stanley G. *Civil War in Europe, 1905-1945*. 1. painos. New York: Cambridge University Press, 2011. <<https://doi.org/10.1017/CBO9780511820465>>
- Peltoniemi, Johanna. *Valtatyhjöstä väkivaltaan: Kehitys kohti kansallista konfliktia Suomessa 1917–1918 ja Espanjassa 1930-luvulla*. Historian pro gradu -tutkielma. Tampere: Tampereen yliopisto, 2012.
- Perko, Touko. *Aseveljen kuva: Suhtautuminen Saksaan jatkosodan Suomessa 1941–1944*. Porvoo: WSOY, 1971.
- Pirttisaari-Sundström, Helena. ”Jermut aseissa – jermuilmiö rajajääkärien jatkosodan (1941–1944) ajan valokuvissa maskuliinisuutta, sankaruutta ja sotilasidentiteettiä rakentamassa ja purkamassa”. *Ennen ja nyt*, 3/2024, 68-94. <<https://doi.org/10.37449/ennenjanyt.145014>>
- Portelli, Alessandro. “Mikä tekee muistitietotutkimuksesta erityisen?”. *Muistitietotutkimus: metodologisia kysymyksiä*. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura, 2006, 49–64.
- Preston, Paul. *The Spanish holocaust inquisition and extermination in twentieth-century Spain*. Lontoo: W.W. Norton & Company, 2013.
- Roselius, Aapo. *Isänmaallinen kevät: vapaussotamyytin alkulähteillä*. Helsinki: Tammi, 2013.

Savolainen, Ulla ja Riikka Taavetti. "Muistitietotutkimus: Paikantumisia, eettisiä kysymyksiä ja tulevia suuntia". *Muistitietotutkimuksen paikka: Teoriat, käytännöt ja muutos*. Helsinki: Finnish Literature Society / SKS, 2022. <<https://doi.org/10.21435/skst.1478>>

Seppälä, Päivi. "Mitä, kuinka ja miksi: selittäminen historiantutkimuksessa". *Syistä selityksiin: kausaalisuus ja selittäminen yhteiskuntatieteissä*. Toim. Tuukka Kaidesoja, Tomi Kankainen ja Petri Ylikoski. Helsinki: Gaudeamus, 2018, 199–233.

Siironen, Miika. *Valkoiset: vapaussodan perintö*. Tampere: Vastapaino, 2012.

Silvennoinen, Oula, Marko Tikka ja Aapo Roselius. *Suomalaiset fasisitit: mustan sarastuksen airuet*. Helsinki: Werner Söderström Osakeyhtiö, 2016.

Tommila, Päiviö ja Ari Uino. *Suomen lehdistön historia. 10, Aikakauslehdistön historia: aikakauslehdistön kehityslinjat*. Kuopio: Kustannuskiila, 1992.

Tommila, Päiviö ja Raimo Salokangas. *Sanomia kaikille: Suomen lehdistön historia*. Helsinki: Edita, 1998.

Tuomi, Jouni ja Anneli Sarajärvi. *Laadullinen tutkimus ja sisällönanalyysi*. Uudistettu laitos. Helsinki: Kustannusosakeyhtiö Tammi, 2018.

Uola, Mikko. *Sinimusta veljeskunta: Isänmaallinen kansanliike 1932–1944*. Helsinki: Otava, 1982.

Vares, Vesa. "'Pohjoismainen Caballero'". *Hakkapeliitoista korpisotureihin: suomalaisen sotilaan taival*. 1. painos. Helsinki: Valitut Palat / CIL Suomi Oy, 2018, 190–193.

Ylikangas, Heikki. *Mitä on historia ja millaista sen tutkiminen*. Helsinki: Art House, 2015.